UNIVERSITATEA DIN B U C U R E Ş T I
FACULTATEA DE TEOLOGIE ORTODOXĂ „PATRIARHUL JUSTINIAN”

INTRODUCERE ÎN

CATEHETICA ORTODOXĂ

Curs pentru anul al III - lea – Teologie Pastorală

r. Prof. Dr. VASILE GORDON

BUCUREŞTI – 2003

top

[1] Pentru redactarea acestei schițe de cateheză utilizăm cu precădere *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. 2, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1980, p. 13-55 şi *Învățătura de Credință Creştină Ortodoxă*, aceeaşi Editură, Bucureşti, 1952, p. 202-223.

C U V Â N T Î N A I N T E

Volumul de față cuprinde elementele de bază ale Cateheticii Ortodoxe pe care le prezentăm în această ediție de probă, cu nădejdea că vor fi de folos studenților din anul al III-lea, curs de zi şi fără frecvență. După cum se va observa, unele prelegeri sunt mai dezvoltate, altele mai scurte, potrivit cu actualitatea pe care o reprezintă, conținutul fiind conceput în general schematic, având mai mult un rol de semnalare al temelor principale, totodată al reperelor bibliografice. Cursul se limitează doar la acele teme catehetice şi

metodice care corespund mai ales din punctul de vedere al misiunii practice, la care se adaugă bibliografia obligatorie şi cea generală, orientativă. Deşi temele abordate nu tratează toate subiectele importate, ele acoperă în totalitate spaţiile orelor de curs şi ale seminariilor consacrate anului universitar, răspunzând, de fapt, strictului necesar al exigenţelor la această disciplină.

Pentru noua ediţie aşteptăm cu interes observaţiile şi sugestiile cursanţilor, atât cu privire la tematică, conţinut şi bibliografie, cât şi cu referiri la concepţie, stil, limbaj etc.

A U T O R U L

I. *NOȚIUNI INTRODUCTIVE*

Catehetica este una dintre disciplinele Teologiei Practice care, la începuturile programelor didactice ale Facultății de Teologie (la Bucureşti, 1881-1884), era inclusă într-o singură catedră, alături de Omiletică, Liturgică şi Pastorală[2]. Cu timpul a devenit materie distinctă, dar nu singură, ci împreună cu Omiletica, datorită apropiatei lor înrudiri. Propriu-zis, catedra s-a detaşat în anul 1928, avându-l titular pe părintele Grigorie Cristescu. Mai târziu au fost unele perioade când cele două discipline au fost separate, acest fapt explicându-se parțial şi prin pregătirea specifică a titularilor. De exemplu, între anii 1947-1952, Omiletica (incluzând şi *Exercițiile de Predică*) a fost predată de părintele Grigorie Cristescu, iar Catehetica de părintele Mihail Bulacu, specialist în Catehetică şi Pedagogie, cu doctoratul susținut în acest domeniu încă din anul 1928[3]. În anul 1952 Omiletica şi Catehetica vor fi din nou asociate, dar cu un adaos al noțiunilor de Pedagogie, catedra purtând, astfel, titlul de *Omiletică, Catehetică, cu noțiuni de Pedagogie*, titlu păstrat ca atare până în anul 1992, când Facultatea de Teologie intră în Universitate şi când Pedagogia este preluată de profesori din domeniul laic, cu pregătire specială în domeniu. Catedra şi-a păstrat, aşadar, doar denumirea de *Omiletică-Catehetică,* aşa cum se prezintă şi astăzi: Catehetica pentru anul al III-lea de studii, Secția Pastorală, iar Omiletica la anul al IV-lea, aceeaşi secție. O dată cu reintroducerea religiei în şcoală, Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române a hotărât (şi Universitatea a acceptat) ca în cadrul Teologiei Practice să se predea şi disciplina intitulată *Metodica predării religiei*, curs opțional, la anul al III-lea de studii, pentru majoritatea secțiilor[4]. *Metodica*, nu este altceva, de fapt, decât

---

[2] Pentru unele date utilizăm medalionul analitic al Pr. prof. dr. Constantin GALERIU, *Catedra de Omiletică şi Catehetică cu noțiuni de Pedagogie*, în “Studii Teologice”, an. XXXIII (1981), nr. 7-10, p. 578-581.

[3] Titlul tezei de doctorat: *Studiu introductiv în Catehetica Ortodoxă*, Oradea, 1928.

[4] În afară de secțiile de Asistență socială, Pictură şi Patrimoniu.

Pedagogia creştină, propriu-zis o componentă a Cateheticii şi opinăm că nu ar trebui predată separat, ci în cadrul acestei discipline. Comparând programele analitice ale Cateheticii şi Metodicii vom observa imediat că programa celei din urmă este inclusă efectiv în cadrul celei dintâi.

Din punctul de vedere al instruirii religioase, Catehetica a fost prezentă dintru început în învățământul religios românesc, atunci când el a căpătat forme organizate. Ca ştiință, însă, această disciplină este tributară, sub aspectul terminologiei şi al structurării materialului didactic, teologiei apusene, fapt pe care arhimandritul cărturar Juvenal Ştefanelli, autorul primului tratat ştiințific de Catehetică în literatura noastră ortodoxă[5], îl recunoaşte fără complexe. Format în disciplina şcolilor germane, Ştefanelli ne oferă prin tratatul său o mostră de erudiție şi acrivie ştiințifică, pilduitoare chiar pentru exigențele didactice din zilele noastre. În acest tratat se menționează, între altele, că în Germania apar primele manuale de nivel superior, din domeniul de care ne ocupăm. După ce prezintă câteva încercări mai timide, dar prezente încă din secolul al XVI-lea, Ştefanelli îl nominalizează pe F. H. Schwarz, care "cumpenind însemnătatea catecheticei, şi înțelegând necesitatea şi folosul ei pentru crescerea religioasă şi morală în biserică a scris: *Katechetik oder Anleitung zum Unterrichte der Jugend im Christentum*[6], Gissen, 1818"[7].

Revenind în aria preocupărilor catehetice româneşti, se cuvine să mai pomenim câteva nume de rezonanță ale câtorva dascăli de Teologie, care au ostenit şi ostenesc cu multă dăruire, prin cuvântul rostit şi scris: *pr. Tarangul Oreste, Nicolae Terchilă, pr. Mihail Bulacu, arhid. Nicolae Balcă, pr. Dumitru Călugăr, pr. Nicoale Petrescu, pr. Constantin Galeriu* (toți trecuți în veşnicie), dimpreună cu

---

[5] Cernăuți, 1880; ediția a II-a, îmbogățită, 1904, 342 p.
[6] *Catehetica sau îndrumarea în învățământ a tineretului în creştinism*.
[7] *Op. cit.* , p. 8.

reprezentanți încă activi: *pr. Sebastian Şebu, pr. Costachi Grigoraş, arhim. Veniamin Micle* etc.[8].

*

TERMINOLOGIE. În cadrul acestei discipline întâlnim foarte frecvent următorii termeni: *catehet, catehumen, cateheză, catehetică*. ***Catehetul*** este cel care învață pe altul, *învățătorul* sau *dascălul*; ***catehumenul*** este cel care învață de la altul, ucenicul, elevul; ***cateheza*** este, în general vorbind, lucrarea didactică a Bisericii, fie că este vorba catehizarea în biserică, în cadrul cultului divin, fie că este vorba de ora de religie.

Catehetica este disciplina Teologiei Practice care se ocupă cu normele ştiințifice de predare ale învățământului religios-educativ, cu scopul de a forma caractere religios- morale.

Etimologic[9], toți aceşti termeni provin din grecescul ***kathcei`n*** *(kata şi hJcei`n) = a suna, a răsuna de sus în jos, a spune ceva de la loc înalt*. Activitatea catehetică din Biserica primară se numea ***kathvcisi"***, termen pe care nu-l întâlnim sub această formă în Sfânta Scriptură. Întâlnim în schimb formele verbale *kathcei`n, kathcei`sqai*, care se găsesc şi la Iosif Flavius şi la Filon. Iată câteva exemple:

- *Fapte* 21, 21: *Şi **ei au auzit** despre tine*[10] (despre Pavel, n. n.) *că pe toți iudeii care trăiesc printre neamuri îi înveți să se lepede de Moise... (**kathchvqhsan** de; peri; sou` o{ti ajpostasivan*

---

[8] Operele lor catehetice principale sunt incluse în lista noastră bibliografică, anexă a cursului de față, care poate fi consultată şi la Biblioteca Facultății de Teologie.

[9] Pentru explicațiile etimologice utilizăm Manualul de Catehetică al pr. prof. dr. Dumitru CĂLUGĂR, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1984 (ediția a II-a) şi Cursul de Catehetică pentru anul al III-lea al pr. lect. dr. Vasile RĂDUCĂ, Bucureşti, 1996. Detalii etimologice amănunțite pot fi urmărite şi în *Catehetica* arhim. J. ŞTEFANELLI, p. 17-22, a cărui preocupare în acest sens este de-a dreptul impresionantă, în demersul său recurgând nu numai la citatele biblice cunoscute, ci şi la autori aparținând literaturii şi filozofiei antice, dovedind, astfel, o excelentă cunoaştere a limbii clasice greceşti.

[10] Sensul, aici, este ***au fost învățați (informați)*** *despre tine...*

didavskei" ajpo Mwu>sevw" tou;" kata; ta; e[qnh pavnta" jIoudaivou"...);

- *Romani* 2, 18: *Şi-I cunoşti voia (*lui Dumnezeu, n. n*.) şi ,* ***învățat*** *fiind de Lege (****kathcouvmenou"*** *ejk tou` novmou...) ştii să desluşeşti deosebirile;*
- *Galateni* 6, 6: ***Cel ce primeşte cuvântul*** *(învățăturii) să-i facă* ***învățătorului*** *său parte de toate bunurile (Koinwneivtw de;* ***oJ kathcouvmeno"*** *to;n lovgon* ***tw`/ kathcou`nti*** *ejn pa`sin ajgaqoi`").*

După cum lesne se poate observa, utilizarea verbului accentuează mai ales caracterul predării orale al învățăturii creştine, conținute în Revelația dumnezeiască. Desigur, elementele de bază ale catehezei apostolice erau preluate, pe de o parte din Noul Testament, iar pe de altă parte din Tradiție. Trebuie să precizăm, de asemenea, că misiunea de catehizare apostolică nu implica doar aspectul didactic, învățătoresc, adică o *predare* şi o *însuşire* a doctrinei, ci, deopotrivă, viața cultică şi disciplinară, propriu-zis *întreaga activitate misionar-pastorală a Bisericii.* Cu alte cuvinte, cateheza nu se preocupa numai de împărtăşirea cunoştințelor, ci şi de integrarea aspiranților la Botez în viața liturgică: rugăciunea, postul, exorcismele, examinarea conştiinței etc.

Un alt aspect care trebuie reținut este că în primele veacuri ale creştinismului catehumenii erau reprezentați îndeosebi de oameni maturi, care doreau să fie inițiați în viața creştină. Abia de la începutul Evului Mediu (sfârşitul secolului al V-lea), catehumenii numărau oameni mai puțin înaintați în vârstă. Catehizarea s-a făcut, de asemenea, şi pruncilor botezați mici, începând cu anii în care se impunea educarea deprinderilor creştine. Astfel, înțelesul cuvântului "cateheză" şi "catehumen" variază de la o perioadă istorică la alta, precum şi în funcție de vârsta subiecților: la

cei maturi şi neinițiați în viața creştină, catehizarea premerge botezului, la cei mici o succede. Până la organizarea catehumenatului, ca formă instituțională de educație religioasă, cateheza se confunda cu predica, în special cu cea misionară, totodată cu celelalte mijloace de pastorație, completându-se reciproc.

RAPORTUL CU OMILETICA. **1.** În prima fază a propovăduirii învățăturii creştine, se desfăşura ***predica misionară = kerigma*** (de la gr. **khruvggw** = *a fi crainic, a vesti, a anunța*). Kerigma a fost opera Sfinților Apostoli şi a unor ucenici ai lor. Ei vesteau Evanghelia celor care încă nu auziseră de ea. Astfel, iudeilor se adresau în limbaj biblic vetero-testamentar, arătând ca Hristos este împlinirea profețiilor pe care ei, ca membri ai poporului iudeu, le cunoşteau de la sinagogă. Păgânilor se adresau potrivit gradului de înțelegere: grecilor, de pildă, în limbaj rațional şi chiar filozofic (cum a procedat, de pildă, Sf. Ap. Pavel), altora în contextul credințelor şi tradițiilor locale, urechea lor fiind familiarizată cu termenii acelor credințe. Se cunoaşte că misiunea kerigmatică a întâmpinat uneori mari obstacole, propovăduitorii riscându-şi nu de puține ori viața. Se ştie, de asemenea, că de multe ori nu erau acceptați, ba dimpotrivă, erau alungați cu pietre sau chiar omorâți. Conținutul kerigmei era simplu dar de esență:

- *Dumnezeul Cel Unic*, creator al cerului şi al pământului, veşnic proniator;
- *Întruparea Fiului Său,* pentru mântuirea neamului omenesc;
- *Întemeierea împărăției lui Dumnezeu*, la care sunt chemate toate neamurile, împărăție concretizată în Biserica tuturor celor botezați...

Dacă cei ce ascultau erau receptivi, urma catehizarea şi botezul, dacă nu kerigma rămânea o încercare nereuşită pe moment, însă cu nădejdea propovăduitorului într-o reuşită viitoare.

2. Kerigmei îi urma, aşadar, ***catehizarea propriu-zisă***, cu toate implicațiile specifice, făcută inițial tot de Sfinții Apostoli şi de ucenici ai lor, dar care era continuată, în cele mai multe cazuri, de ***didascali*** sau ***învățători***, despre a căror

slujire vorbeşte Sf. Ap. Pavel în Epistola I-a către Corinteni: "Şi pe unii i-a pus Dumnezeu în Biserică: întâi apostoli, al doilea profeți, al treilea învățători (***didavskaloi"***)..." (I Cor. 12, 28). În legătură cu misiunea deosebit de importantă a didascalilor, literatura catehetică românească beneficiază de un studiu excepțional aparținând profesorului de vrednică pomenire Teodor M. Popescu, intitulat "Primii didascali creştini"[11]. Esențial, cateheza a fost dintru început *ocazională* şi *didactică*. *Ocazională*, când s-a făcut într-un mod ne organizat, în locuri întâmplătoare, de către cateheți pasageri; cea *didactică* presupune un loc şi un spațiu de timp bine determinate, desfăşurându-se în cadrul unor instituții cu autoritate (Biserica, şcoli catehetice), fiind susținută, desigur, de persoane pregătite şi autorizate de aceste instituții.

3. În faza următoare, după ce catehumenii erau botezați şi integrați, astfel, în comunitatea eclezială, ei erau beneficiarii ***predicii propriu-zise***, fie sub forma omiliei, fie a predicii tematice, în cadrul cultului, desigur.

În concluzie: *cateheza începe misiunea propovăduirii, iar omilia sau predica o completează, o dezvoltă şi o desăvârşeşte.*

*

Din punct de vedere interconfesional, de-a lungul istoriei creştinismului, o dată cu regretabila separare pe denominațiuni, au apărut în mod inevitabil şi diferențieri de abordare a demersului catehetic. Astfel, romano-catolicii au dat atenție cu precădere disciplinei, protestanții instruirii intelectuale, pe când la ortodocşi accentul a rămas pe cult, pe integrarea în viața liturgică.

Implicații actuale. Astăzi nu se mai poate vorbi de catehumeni în înțelesul termenului din Biserica primară. Puțini sunt oamenii maturi, cel puțin în țara

[11] Publicat în "Studii teologice", nr. 2/1932, p. 140-211; republicat de Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR în vol. *Biserica şi cultura*, Bucureşti, 1996, p. 214-233. Menționăm că acest studiu face parte dintre lecturile bibliografice obligatorii pentru examene, în cadrul disciplinei Cateheticii.

noastră, care să nu fie botezaţi, iar cele mai multe solicitări pentru intrarea în creştinismul ortodox, ale celor care iniţial au aparţinut religiilor necreştine se datorează căsătoriilor mixte. Pentru aceste cazuri, catehizarea se face în mod particular, neorganizat, cu atenţie sporită sau, uneori, redusă, în funcţie de gradul de preocupare al preotului-catehet şi, implicit, al "catehumenului".

Cu toate acestea, vorbim şi astăzi în mod curent de *cateheză* şi *catehizare*. Şi nu fără temei. După evenimentele din decembrie 1989 a fost posibilă reintroducerea religiei în şcoală, acest demers constituindu-se, astfel, într-o formă organizată de catehizare. În parohii, cu toate că şi pe vremea dictaturii comuniste preoţii au făcut catehizare "cu timp şi fără timp", începând cu anul 1990 s-au putut organiza întruniri speciale, îndeosebi cu tinerii doritori de luminare a credinţei, având loc, astfel, un dialog catehetic organizat. Sunt, astfel, parohii care, în afara orarului de slujbe, au în programul săptămânal o zi şi o oră specială consacrată catehizării propriu-zise, cu o tematică prestabilită, cu studiu biblic şi doctrinar, cu teme care se citesc acasă şi se discută apoi la biserică asupra lor, deodată cu dialogul ad-hoc la care cei interesaţi pun întrebări iar preotul răspunde. În sprijinul acestuia au venit şi noile publicaţii creştine, cărţi şi reviste, ale câtorva edituri creştin-ortodoxe deosebit de prolifice[12], fiind posibilă deschiderea de biblioteci publice cu program de împrumut, chiar în interiorul sfintelor lăcaşuri. Unele parohii au editat reviste şi buletine, cu un impact benefic şi în plan catehetic.

În condiţiile în care astăzi, mai mult ca oricând, sectele de tot felul operează cu un zel tot mai aprig, împărţind gratuit un număr crescând de publicaţii otrăvite, dialogând cu creştinii noştri prin specularea tuturor prilejurilor, profitând, totodată,

[12] Alături de vechea şi prestigioasa Editură a Institutului Biblic şi de Misiune a BOR de la Bucureşti, s-au afirmat în mod deosebit următoarele: *Deisis*-Sibiu, *Anastasia*-Bucureşti, *Bizantină*-Bucureşti, *Sophia*-Bucureşti, *Ramida*-Bucureşti, *Buna-Vestire*-Bacău, deodată, evident, cu editurile mitropoliilor, arhiepiscopiilor şi episcopiilor ortodoxe române, din ţară şi din străinătate.

de ignoranța multora, slujitorii Bisericii neamului nu pot fi pasivi, ci vor face misiune de catehizare cu responsabilitatea cuvenită.

Scopul de azi al catehizării nu diferă esențial de cel din totdeauna: instruirea păstoriților cu privire la doctrină şi cult, în vederea mântuirii. Didactic vorbind, catehetica urmăreşte cu prioritate *formarea de caractere creştine*[13]. Observăm, aşadar, că accentul nu cade atât pe aspectul *informativ*, ci mai ales cel *formativ*. Mai adânc vorbind, a catehiza înseamnă a face din credincioşi membri vii ai Bisericii, susținându-i în creşterea duhovnicească spre desăvârşire, după cum inspirat se exprimă Sf. Ap. Pavel: "Până vom ajunge toți la unitatea credinței şi a cunoaşterii Fiului lui Dumnezeu, **la starea bărbatului desăvârşit**, la măsura vârstei deplinătății în Hristos" (*Efeseni* 4, 13).

Importanța actuală a Cateheticii se leagă direct de importanța misiunii Bisericii în contemporaneitate. Alături de Omiletică, această disciplină valorifică întreg tezaurul doctrinar, biblic, istoric, cultic şi canonic al Bisericii dreptmăritoare, arătându-ne *principiile, metodele, formele şi mijloacele* prin care acest tezaur poate să ajungă şi să pătrundă în inimile credincioşilor, spre a-i convinge la săvârşirea faptelor prin care să dobândească mântuirea.

---

13 Pentru acest subiect a se vedea teza de doctorat a pr. prof. Dumitru CĂLUGĂR, *Caracterul religios-moral creştin*, Sibiu, 1955, XVI + 292 p.

II. *SCURT EXCURS ÎN ISTORIA CATEHEZEI*

Mântuitorul Iisus Hristos – Catehetul Suprem. Cateheza creştină s-a născut o dată cu zorii creştinismului, avându-L întemeietor pe Hristos, iar ca izvor fundamental Evanghelia Sa. Nu este simplă abordarea *slujirii catehetice (*sau *învăţătoreşti)* a Mântuitorului, datorită complexităţii ei, propriu-zis complexităţii personalităţii Catehetului Suprem, manifestate printr-o pedagogie unică în istoria umanităţii. Căci orice încercare în acest sens îşi va asuma inevitabil riscul relativizării. De aceea, conştienţi de acest risc, recunoaştem *ab initio* imposibilitatea unei abordări corespunzătoare înălţimii Sale catehetice, chiar dacă evangheliile ne dau o mulţime de exemple deosebit de grăitoare în acest sens. În consecinţă, ne propunem doar semnalarea câtorva aspecte, însoţite pe alocuri de ilustraţii, acordând în schimb libertate cursanţilor să completeze singuri imaginea Celui mai mare Catehet din istoria mântuirii, cu date şi remarci trecute prin filtrul cugetării şi trăirii personale. Iată, aşadar, semnalările noastre:

- ***slujirea învăţătorească***, una dintre cele trei slujiri, egale în importanţa lor mântuitoare, asumate de Mântuitorul (deodată cu cea *arhierească* şi *pastorală*), este evidenţiată mai pregnant de către evanghelişti decât celelalte două. El era numit în mod obişnuit *Învăţătorul (Rabbi,* **Didavskalo"***)* apelativ pe care Însuşi l-a confirmat: “Voi Mă numiţi pe Mine Învăţătorul şi Domnul şi bine ziceţi, că sunt” (Matei 23, 8-10). La începutul misiunii Sale, audienţa era restrânsă (12 apostoli), dar în scurtă vreme “mulţimea Îl îmbulzea ca să asculte cuvântul lui Dumnezeu” (Luca V, 1). Calitatea de învăţător era cerută în mod firesc de caracterul doctrinar, dogmatic, al creştinismului. Spre deosebire de păgânism, creştinismul este o religie-învăţătură şi trebuia, în consecinţă, să aibă neapărat un învăţător religios. Politeismul grec şi roman era o religie fără dogme, nepropunând adevăruri de credinţă, fiind, de fapt, un cult a cărui

justificare se pierdea, teoretic, în legendă, mit, superstiţie. În contrast, creştinismul nu s-a mărginit la dimensiunea cultică, liturgică, cu toate că fost şi ea prezentă dintru început, ci şi-a conturat o doctrină, o teologie, pe baza învăţăturilor doctrinare propovăduite de cel mai mare Învăţător. Fericiţi vor fi fost ascultătorii Săi contemporani! Uimiţi adversarii Săi! Chiar şi cei mai înverşunaţi dintre aceştia au recunoscut cu sinceritate: "Niciodată n-a vorbit vreun om ca Omul acesta"! (In. 7, 46). Care era, de fapt, "secretul" acestei supremaţii retorice incontestabile? Răspunsul ni-l dă Evanghelistul Matei atunci când spune: "...Căci îi învăţa ca unul care are **putere**, iar nu cum îi învăţau cărturarii lor" (7, 29). Iar *puterea* izvora din persoana Sa dumnezeiască, căci *Omul*-Hristos este, în acelaşi timp, întărit, *împuternicit,* de *Dumnezeul-Hristos*. El este *Pedagogul* prin excelenţă, paradigmă a oricărei pedagogii autentice. Părintele bisericesc Clement Alexandrinul a fost pe bună dreptate inspirat atunci când Lui, Pedagogului desăvârşit, I-a consacrat una dintre cele mai însemnate scrieri patristice, *Pedagogul*, în care spune la un moment dat: "Pedagogul nostru este Sfântul Dumnezeu Iisus, Cuvântul, Care conduce întreaga omenire. Însuşi iubitorul de oameni Dumnezeu ne este Pedagog"[14].

- ***conţinutul*** învăţăturilor Sale vizează realităţile veşnice: *Dumnezeu, suflet, nemurire, viaţa viitoare* etc. În principal, trei mari teme sunt conturate în slujirea Sa didactică: *Dumnezeu, lume, om*, ultimele două fiind abordate permanent în perspectiva veşniciei. De aceea, în esenţă, marea temă a predicii şi catehezei Sale o constituie *vestirea împărăţiei lui Dumnezeu*: "Plinitu-s-a vremea şi împărăţia lui Dumnezeu s-a apropiat. Pocăiţi-vă şi credeţi în Evanghelie!" (Marcu 1, 15). Iar pentru dobândirea împărăţiei cereşti, a mântuirii propriu-zise, ascultătorii trebuiau să recunoască *mesianitatea* şi *dumnezeirea Sa*.

[14] Clement ALEXANDRINUL, *Scrieri*, vol. 4 din PSB, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, trad. de Pr. D. FECIORU, Bucureşti, 1982, p. 198.

- ***locul*** activității catehetice era peste tot unde ascultătorii dovedeau receptivitate. El nu S-a mărginit la un anume loc, ci străbătând Iudeea, Galileea şi Samaria, învăța în case, sub cerul liber, în piețele publice, în adunări sociale, pe mare şi pe uscat, pe munte şi la şes, în pustie etc., aşadar în orice loc unde era ascultat.
- ***metodele*** catehizării Sale anticipează, în sâmbure, cele mai eficiente principii şi mijloace pe care le-a promovat pedagogia ulterioară, inclusiv cea modernă, pe care le profesează, de fapt, şi astăzi. Esențial, modul desfăşurării învățământului hristic, la fel cu traiul Său cotidian, a fost simplu, apropiat, plin de iubire şi compasiune pentru cei umili, în acelaşi timp, însă, plin de demnitate, măreție şi forță spirituală. O simplă enumerare a principiilor şi metodelor pedagogice actuale, va constata similitudini evidente în cateheza Mântuitorului. Selectăm câteva exemple: **1**. ***Principii****:*
  - ***Psihologic***. Dumnezeiesc cunoscător al sufletului omenesc, Mântuitorul se adaptează permanent la mentalitatea, cunoştințele şi preocupările celor cărora le vorbea. Într-un fel vorbeşte cu cei simpli, în alt fel cu Nicodim cel erudit. Vorbeşte autoritar cu Petru cel impulsiv, dar plin de tandrețe cu Zaheu, vameşul cel smerit etc.;
  - ***Natural***. Fără să suprasolicite efortul de receptare al ascultătorilor, Mântuitorul, folosind cu tact metoda inductivă, învăța mai întâi cele uşor de reținut, evidențiind cu prioritate ceea ce este esențial de reținut şi urmat: “Căutați mai întâi împărăția cerurilor şi dreptatea Lui, şi toate celelalte se vor adăuga vouă...” (Matei 6, 33);
  - ***Intuitiv***. Acest principiu, atât de recomandat şi astăzi în procesul educațional, a fost utilizat cu precădere de Mântuitorul, în special prin rostirea parabolelor, folosind diverse mijloace intuitive, cum ar fi *acțiunile* (grăirea Sa era urmată în chip pilduitor de o fapta concretă, ca de exemplu o vindecare, o înviere, înmulțire a pâinilor etc.),

individualizările (insistând, concret, pe atitudini ca: “Dacă ochiul tău te sminteşte...”, “Dacă-ti va da cineva o palmă...” să se ia măsurile corespunzătoare cu mesajul Său evanghelic), *contrastul* (*Bogatul nemilostiv şi săracul Lazăr, Vameşul şi fariseul)* etc.

- ***Temeinic, durabil***: “Cerul şi pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu!” (Marcu 13, 31). Învățătura Sa, dublată de exemplul iubirii Sale jertfelnice aveau să cucerească definitiv inimile ucenicilor Săi, încât Sf. Ap. Pavel se întreabă retoric şi mărturisitor, totodată: “Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos? Foamea, prigoanele, strâmtorările...?” (Romani 8, 35).
- ***Activ şi practic***: vorbeşte plugarilor despre semănător; podgorenilor despre lucratorii viei; pescarilor despre pescuitul minunat; samarinencei despre Mesia Cel aşteptat etc.;
- ***Educativ***: urmăreşte nu doar informarea “despre...”, ci *formarea*, zidirea sufletească a omului. Nu cele trecătoare, ci cele veşnice: “Nu numai cu pâine va trăi omul, ci cu tot cuvântul care iese din gura lui Dumnezeu” (Matei 4, 4).

2. ***Metodele***, de asemenea, sunt cele mai eficiente şi astăzi: *inductivă* (parabolele), *deductivă (*predica de pe munte), *analitică* (pilda semănătorului), *sintetică* (“fiți, dar, voi desăvârşiți...”), *genetică* (“Eu sunt uşa...”), *experimentală* (pescuirea minunată, înmulțirea pâinilor);

3. ***Forma*** didactică este atât cea *povestitoare (acroamatică)*, aşa cum o întâlnim în special în pilde, cât şi cea *dialogică (întrebătoare* sau *erotematică*), aşa cum o vedem în convorbirile particulare (de ex. cu samarineanca, cu Nicodim etc.).

4. ***Moduri de învățământ***, se disting în special trei: *individual* (Nicodim), *colectiv* (în fața mulțimilor) şi *monitorial* (când trimite pe ucenici la propovăduire).

*

Din cele de mai sus nu trebuie să înțelegem că succesul unic al învățăturii Mântuitorului s-ar datora exclusiv principiilor, metodelor, formelor etc., enumerate anterior. “Cheia” impactului suprafiresc al pedagogiei Sale se datorează în primul rând dumnezeirii persoanei Lui, oferind nu o paradigmă catehetică umană, ci una divino-umană. “Cheia” şi “noutatea” sunt reprezentate de El Însuşi: învățătura Sa nu este una teoretică, un fel de “artă pentru artă”, ci una care se întruchipează într-un model desăvârşit, înfățişându-ni-se o identificare deplină între ceea ce a învățat şi viața Sa. Cu alte cuvinte, *a trăit pe viu învățătura Sa.* Iată cum vede, spre exemplu, Sf. Ioan Gură de Aur această identificare pentru cei ce sunt chemați să-şi asume misiunea învățătorească: “Şi după cum omul, oriunde s-ar arăta, trebuie să se vadă că se deosebeşte de animale, tot aşa şi învățătorul trebuie să arate că este învățător şi când grăieşte şi când tace şi când stă la masă şi când face orice altceva; trebuie să se vadă că este învățător şi din mers şi din privire şi din ținută, într-un cuvânt din toate!”[15] Din aceste motive Mântuitorul trebuie socotit, aşa cum inspirat a formulat savantul Simion Mehedinți (1868-1962), “Cel dintâi mare educator al omenirii şi adevăratul mântuitor al copiilor”[16]. Pedagogului Suprem, profesorul-

---

[15] Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Omilii la Matei*, vol. 23 PSB, trad. pr. dr. Dumitru FECIORU, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1994, p. 823 (tâlcuire la Matei 23, 6-7).

[16] *Scrieri despre educație şi învățământ.* Antologie. Ediție îngrijită de Dumitru MUSTER, Editura Academiei, Bucureşti, 1992, p. 216. Simion Mehedinți, cel mai mare geograf român, trebuie socotit şi unul dintre cei mai mari pedagogi pe care i-a avut țara noastră. A fost nu numai un savant ci şi un creştin autentic şi un naționalist în cel mai bun sens al cuvântului. La instalarea comunismului pe meleagurile noastre el nu s-a "aliniat", asumându-şi cu demnitate toate privațiunile prin care a trecut din această cauză. Notăm, fie şi în treacăt, câteva dintre cele mai cunoscute scrieri pedagogice ale sale: *Poporul (Cuvinte către studenți*), Bucureşti, 1921; *Altă creştere. Şcoala Muncii*, Bucureşti, 1929 (vezi şi ultima ediție, a 9-a!, Edit. Axia, Craiova, 2003, prefațată de pr. V. Gordon); *Apropierea de Iisus prin Biserica noastră, prin alegerea educatorilor*, Bucureşti, 1935; *Creştinismul românesc*, Bucureşti, 1995; *Parabole şi învățături*

geograf, dublat de profesorul-pedagog, Simion Mehedinți, îi consacră aprecieri de mare frumusețe, dintre care spicuim: "Într-un sat din Galileea, s-a ivit acum vreo două mii de ani un tânăr care purta pe fruntea sa lumina unui mare ideal. Încă din pruncie pribeag prin Eghipet, el simțise toate disonanțele vieții şi nenumăratele scăderi ale oamenilor... Nazarineanul cel inimos se simțea atras nu spre cărturari, farisei şi toată oligarhia care înconjura Templul din Ierusalim, ci pentru robii care lucrau în arşița soarelui, flămânzi, bătuți şi schingiuiți, pentru paraliticii din Vitezda, pentru orbi, leproşi, schilozi şi alți dezmoşteniți ai sorții. Pe toți aceştia voia El să-i ridice din mizeria fizică şi morală. Iar ca metodă de urmat, în nemărginita Lui milă față de scăderile omeneşti, a pus înainte una singură: *iubeşte pe aproapele tău, ca pe tine însuți...* fie acela cine va fi şi cum va fi, deoarece chiar în cea mai păcătoasă făptură omenească tot se poate să găseşti măcar un sâmbure de omenie şi, cine ştie, o privire prietenească, un cuvânt bun sau un sprijin cât de mic, la timp potrivit, va fi în stare să-l ridice din înjosirea în care se află... Greutatea cea mare pentru tânărul Nazarinean era deci să schimbe întâi sufletul dascălilor, adică al oamenilor maturi, înainte de a îndruma în alt chip creşterea copiilor..."[17]

Mesager al noii porunci ("Poruncă nouă vă dau vouă: să vă iubiți unul pe altul, **precum Eu v-am iubit pe voi...**", Ioan 13, 34, adică ***total, până la jertfă dacă este nevoie...***), Mântuitorul a folosit, de fapt, *o singură şi supremă metodă*: a iubirii depline, jertfelnice, susținută cu dumnezeiasca Sa smerenie ("S-a smerit pe Sine, făcându-Se ascultător până la moarte - şi încă moarte pe cruce!" Filipeni 2, 8). Dacă am face o analiză comparativă între pedagogia Mântuitorului şi a filozofilor mari ai antichității, am observa fără greutate că filozofii erau promotori ai rațiunii, în detrimentul evident al iubirii. Bunăoară Socrate (470-399), socotit îndeobşte cel mai mare filozof antic, excela în exerciții raționale, în silogisme şi finețuri

---

din Evanghelie, Bucureşti, 1925 (reeditată în 2002, cu o prefață semnată de pr. V. Gordon).

[17] *Ibidem*, p. 215.

dialectice, dar nu s-a priceput deloc să intre în sufletele contemporanilor, pentru că-i trata de sus, fără smerenie şi dragoste, fapt care i-a atras în final dezaprobarea generală, exceptând ataşamentul câtorva ucenici fanatici. În cazul său şi al multora ca el se confirmă adevărul că *rațiunea îngâmfă, pe când dragostea smereşte*. Rațiunea suficientă este soră bună cu mândria, iar iubirea deschisă cunoaşterii şi acceptării părerii celuilalt - soră bună cu smerenia. Aşadar, nu cu rațiunea a operat Mântuitorul, ci cu iubirea, căci silogismele raționale, oricâtă admirație ar stârni din partea ascultătorilor, nu mişcă inima şi nu determină, în final, săvârşirea faptelor bune. De aceea Mântuitorul ne-a învățat şi ne-a dat pildă că apelul la partea emotivă a sufletului omenesc este *pârghia cea mai puternică a oricărui învățământ*. Iar pentru cel care cumpăneşte bine realitățile este limpede că, de fapt, nu ideile conduc lumea, ci simțămintele. Evident, bune sau rele. Însă, dacă Socrate n-a putut avea Modelul Suprem, fiind scuzabil, aşadar, pedagogii care au cunoscut Evanghelia nu mai pot face abstracție acum de *cel mai prețios izvor al celei mai înalte şi eficiente pedagogii.* O confirmare aparte în acest sens o reprezintă ataşamentul față de Evanghelie al celui socotit *cel mai mare pedagog modern, Johann Pestalozzi* (1746-1827). Cu prioritate, două elemente, dovedite esențiale, a desprins el din pedagogia divino-umană a Mântuitorului Iisus Hristos: iubirea nețărmurită şi utilizarea maximă a intuiției. "O mare piedică în cunoaşterea adevărului, mărturiseşte Pestalozzi, este ştiința de vorbe, de care nu se leagă, însă, o cunoaştere reală a lucrurilor... Când pasărea cântă... Când viermele se târăşte pe o frunză, atunci tu, învățătorule, curmă lecția de vorbe, deoarece pasărea şi viermele învață pe copil mai mult şi mai bine. Taci!" [18]. *Tăcerea*, ne amintim, era , de fapt, una din metodele utilizate de Mântuitorul în anumite împrejurări ("Şi din nou a intrat în pretoriu – Pilat, n. n. - şi I-a zis lui Iisus: De unde eşti Tu?...**Dar Iisus tăcea...**" – Ioan 19, 9).

[18] *Ibidem,* p. 219.

În literatura pedagogică românească laică, Iisus Hristos a fost recunoscut în mod constant ca Supremul Pedagog, exceptând perioada de tristă amintire 1945-1989, exceptând, de asemenea, cazuri izolate ale unor "pedagogi" atei. Exemplul cel mai strălucit din perioada anterioară comunismului îl avem în scrierile pedagogice ale lui Simion Mehedinți, din care am citat deja în prelegerea de față. Interesant este că şi în anii comunismului au fost minți luminate din acest domeniu care au avut curajul recunoaşterii în scris a lui Iisus, ca neîntrecut Învățător. Iată un exemplu: "Hristos a fost un vorbitor cu totul peste nivel, iar parabolele Sale, chiar în traducere, impresionează şi pe cel mai adânc adversar al creştinismului..." [19]. Şi să luăm aminte că afirmația este făcută în anul 1973, în plină epocă ceauşistă!

După anul de grație 1989, pedagogii laici creştini au ieşit din "catacombe" şi au scris nestingheriți, acordându-I Mântuitorului locul pe care L-a avut din totdeauna în pedagogia românească autentică. Între aceştia în ultima vreme s-a remarcat în chip aparte profesorul de psihologie şi pedagogie de la Universitatea din Iaşi, Constantin Cucoş, care, în cel mai recent volum al său cu privire la educația religioasă, consacră 15 pagini referitoare la pedagogia Mântuitorului, "hristică" - după cum o numeşte domnia sa[20]. Dincolo de unele stângăcii de exprimare prea "laică" C. Cucoş merită o atenție aparte, în acest demers deloc uşor al *observării impactului actual şi concret al catehezei Învățătorului nostru suprem.* Iată, bunăoară, un fragment al descrierii consacrate Mântuitorului: "Iisus Hristos este norma fundamentală, paradigma esențială de la care se va inspira adevăratul creştin în acțiunile sale. În măsura în care noi ne livrăm Lui, şi Dumnezeu coboară la noi. *Fiți dar următori ai lui Dumnezeu, ca nişte fii iubiți* (Efeseni 5, 1) - ne cheamă Sfântul Apostol Pavel. Şi acest travaliu se cere a fi făcut pe cont propriu şi în mod liber, *până vom ajunge la unitatea credinței şi a cunoaşterii Fiului lui*

---

[19] Vasile FLORESCU*, Retorica şi neoretorica*, Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1973, p. 91.

[20] Constantin CUCOŞ, *Educația religioasă. Repere teoretice şi metodice*, Edit. "Polirom", Iaşi, 1999, p. 75-90 (începând cu *§ Iisus Hristos ca învățător suprem*, p. 75-78).

Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârşit, la măsura vârstei deplinătății lui Hristos (Efeseni 4, 13). Iisus Hristos este modelul formator prin excelență. Tradiția ne îndeamnă să-L imităm pe El, să-I urmăm exemplul şi nu să fim egalii Lui. Hristos este un model care transcede omul; acesta din urmă pretinde şi caută să-L egaleze, fără însă a atinge statutul Său. Vom face în acest punct următoarea precizare: observăm că modelul hristic îngăduie o perfecționare a atributelor umane reale şi nu ne sperie prin intangibilitatea Lui. Spre El au acces toți indivizii, indiferent de slăbiciunile şi căderile de circumstanță. Nimeni nu este împiedicat de nimic în acest urcuş..."[21] Iar la sfârşitul paragrafului, prof. Cucoş conchide: "Hristos ne oferă *chipul* cu generozitate, dragoste şi înțelegere. Dar oamenii rămân responsabili de calitatea *asemănării*."[22]

Aşadar, făcând abstracție de anumiți termeni mai puțin compatibili cu limbajul teologic, prezentarea făcută Învățătorului Suprem de către acest tânăr profesor neteolog, ca de altfel şi câtorva sfinți părinți mai cunoscuți[23], este o dovadă exemplară a reîntoarcerii pedagogiei laice spre valorile perene ale catehezei creştine.

---

[21] *Ibidem,* p. 76.
[22] *Ibidem*, p. 78.
[23] *Ibidem*, p. 47-57.

III. *CATEHEZA ÎN PRIMELE VEACURI CREŞTINE*

1. CATEHEZA SFINȚILOR APOSTOLI. Formați la "Şcoala Catehetică" a Mântuitorului Iisus Hristos, Sfinții Apostoli, ascultători poruncii Sale "*Mergând, învățați toate neamurile...*" (Matei 28,19), au continuat misiunea Sa catehetică, rânduind, totodată, episcopi, preoți şi diaconi etc., pentru împlinirea slujirii învățătoreşti. Factorul esențial în demersul catehetic apostolic nu se leagă, însă, de o anumită ştiință pedagogică, cu toate că ei erau înțelepți prin firea lor şi *înțelepțiți* prin harul Sfântului Duh, ci de *o nețărmurită dragoste față de Hristos şi Evanghelia Sa, totodată față de cei cărora le făceau catehizare.* Aşa se explică râvna lor jertfelnică, ştiut fiind faptul că numai iubirea totală poate determina sacrificiul. De aceea Sfinții Apostoli, în slujba lor învățătorească, s-au dus la moarte ca la nuntă! Sf. Ap. Pavel exprimă în mod admirabil acest temei al iubirii de Hristos, ca mobil suprem al râvnei lor nelimitate: "Cine ne va despărți pe noi de dragostea lui Hristos? Necazul, sau strâmtorarea, sau prigoana, sau foametea, sau lipsa de îmbrăcăminte, sau sabia? Precum este scris (*în Ps. 43, 24, n. n.*): "Pentru Tine suntem omorâți toată ziua, socotiți am fost ca nişte oi de junghiere"... Căci nici moartea, nici viața, nici îngerii, nici stăpânirile, nici cele de acum, nici cele ce vor fi... nu vor putea să ne despartă pe noi de dragostea lui Dumnezeu, cea întru Hristos Iisus, Domnul nostru..." (Rom. 8, 35-39).

Înarmați cu această dragoste şi întăriți cu puterea Sf. Duh, primit la Cincizecime, Sfinții Apostoli au cutreierat trei continente (Asia, Europa şi Africa), propovăduind Evanghelia şi întemeind peste tot Biserici creştine. O dată cu întemeierea Bisericilor, ei rânduiau episcopi şi preoți, cărora le porunceau să vegheze la păstrarea nealterată a învățăturii evanghelice. Misiunea catehetică s-a desfăşurat parte în scris (consemnată parțial în cele 27 de cărți ale Noului

Testament), parte oral (consemnată sporadic în alte scrieri decât cele neo-testamentare).

Scopul prioritar al catehezei apostolice era pregătirea "catehumenilor" pentru Taina Sf. Botez. ***Obiectul*** catehizării: *cuvântul Domnului, Sfânta Evanghelie.* Mărturisirea Sf. Ap. Pavel este programativă, în acest sens, pentru toate timpurile, de altfel: "Căci nu ne propovăduim pe noi înşine, ci pe Hristos!" (II Cor. 4, 5).

Metodele şi formele catehizării erau adaptate corespunzător situaţiilor concrete. Bunăoară, Sf. Ap. Pavel, în convorbirile catehetice cu iudeii folosea argumente din Legea Veche, iar cu păgânii argumente raţionale (uneori filozofice), intuitive etc., desprinse din viaţa, obiceiurile şi gândirea lor. Învăţământul catehetic se desfăşura gradat, de cele mai multe ori *inductiv* (*de la simplu la complex*) aşa cum mărturiseşte acelaşi Sf. Ap. Pavel, atunci când le scrie corintenilor: "V-am hrănit cu lapte, iar nu cu bucate (tari, n.n.), căci încă nu eraţi în stare; şi nici chiar acum nu sunteţi în stare, fiindcă sunteţi încă trupeşti..." (I Cor. 3, 2-3). Cu acelaşi înţeles le scrie, de asemenea, conaţionalilor săi evrei: "Fiindcă voi, cei ce de multă vreme ar fi trebuit să fiţi învăţători, încă mai aveţi nevoie ca cineva să vă înveţe întâiile gânguriri ale cuvintelor lui Dumnezeu; şi aţi ajuns să aveţi nevoie de lapte, nu de hrană tare. Căci tot cel ce se hrăneşte cu lapte e un nepriceput în cuvântul dreptăţii, fiindcă e prunc; iar hrana tare e pentru cei desăvârşiţi, care prin obişnuinţă au simţurile deprinse să deosebească binele şi răul" (5, 12-14).

Râvna şi tactul pedagogic al Sf. Ap. Pavel se vădesc, de altfel, din propria-i mărturisire, atunci când spune: "Tuturor toate m-am făcut, pentru ca-n orice chip să-i mântuiesc..." (I Cor. 9, 22). Metodele şi formele de catehizare ale Sf. Ap. Pavel, cunoscute mai bine decât în cazul celorlalţi apostoli, datorită scrierilor neo-testamentare, sunt, de altfel, emblematice pentru toţi apostolii şi ucenicii lor. Toţi, fără excepţie, s-au făcut *tuturor toate* pentru a-şi împlini mandatul încredinţat.

2. SLUJIREA HARISMATICILOR. Împreună cu Sfinţii Apostoli, în Biserica primară au făcut misiune *profeţii* şi *didascalii*, ca purtători ai unor harisme speciale, specifice râvnei incandescente a slujirii apostolice. Mărturie despre aceşti misionari-catiheţi depune Sf. Ap. Pavel, în Epistola I-a către Corinteni: "Şi pe unii i-a pus Dumnezeu în Biserică: întâi **apostoli**; al doilea, **profeţi**; al treilea, **învăţători**..." (12, 28). Că aceştia aveau un har misionar special ne încredinţează tot Sf. Ap. Pavel, atunci când întreabă retoric: "Oare toţi sunt apostoli? Oare toţi sunt profeţi? Oare toţi sunt învăţători? Oare toţi fac minuni?..." (I Cor. 12, 29).

Dintre harismatici, cei care s-au ocupat în mod expres de catehizare au fost *didascalii*. Ilustrul nostru profesor de teologie, regretatul Teodor M. Popescu, le-a consacrat un studiu cu totul excepţional, intitulat *Primii didascali creştini*, apărut mai întâi în revista "Studii Teologice" [24], iar relativ recent în volumul "Biserica şi cultura"[25]. Iată cum distinge domnia sa slujirile celor trei harisme: "Pe când Apostolul era misionarul profesionist, iar Profetul organul inspirat, care prezice, revelează, ceartă şi sfătuieşte, Didascalul este, aşa cum îl arată şi numele, învăţătorul propriu-zis al comunităţii, cel care o instruieşte mai de-aproape în cele ale credinţei şi moralei creştine, purtător al cunoştinţei şi înţelepciunii. În triada de slujitori ai cuvântului dumnezeiesc, el este factorul special al învăţământului creştin. Numai el are ca funcţie determinantă învăţătura. Pentru istoria teologiei creştine, didascalul are, de aceea, o importanţă pe care n-au avut-o evanghelistul misionar şi profetul..."[26]. Misiunea apostolilor şi a profeţilor s-a stins de timpuriu, dar a didascalilor a continuat până prin secolul al V-lea, după cum ne încredinţează istoricul bisericesc Socrate[27]. Cum lesne se poate deduce, didascalii erau rânduiţi de

---

[24] Nr. 2/1932 (şi în Extras)

[25] Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1996, p. 79-182. Pentru importanţa deosebită pe care o prezintă acest studiu, cursanţii au obligaţia să-l citească, urmând a fi examinaţi din el la colocvii.

[26] *Biserica şi cultura...*, p. 86-87.

[27] *Ibidem*, p. 124.

către Sfinții Apostoli în comunitățile în care aşezau preoți. Astfel, în timp ce preoții se ocupau cu precădere de săvârşirea cultului divin, didascalii aveau în grijă explicarea învățăturilor evanghelice propovăduite de Sfinții Apostoli. Tot ei erau cei care protejau aceste învățături de interpretări greşite, de atacurile ereticilor etc. Funcția didascalilor a fost preluată încet-încet de bărbați instruiți, care vor întemeia şcoli catehetice şi alte instituții de învățământ. Toate, bineînțeles, cu binecuvântarea şi sub ascultarea Bisericii.

3. ***LITERATURA CATEHETICĂ ÎN PRIMELE VEACURI.*** **Câteva repere.** Pe lângă cărțile Noului Testament, care ne dau ştiri foarte importante privitoare la cateheza primelor veacuri, literatura creştină beneficiază de câteva scrieri deosebit de prețioase în acest subiect. Prezentarea noastră va fi selectivă, având doar scopul de a semnala câteva dintre ele, în vederea stimulării unei lecturi individuale din partea cursanților. Astfel, precizăm mai întâi că literatura catehetică a primelor veacuri poate fi clasificată în trei categorii: **a. perioada Părinților Apostolici; b. perioada apologetică-polemică; c. perioada post-apologetică.** Facem de asemenea precizarea, chiar dacă faptul s-ar subînțelege de la sine, că demersul catehetic de astăzi nu poate ignora bogăția informativă şi mai ales *formativă* pe care izvoarele patristice le oferă preoților şi dascălilor de religie din zilele noastre. Operele Sfinților Părinți, ca o fericită completare şi tâlcuire a Sfintei Scripturi, constituie temelia pe care se zideşte edificiul trainic al unui învățământ complet, care-şi poate împlini scopul, acela de a *forma caractere religios-morale*, țintind în ultimă instanță *desăvârşirea*, în vederea mântuirii. Cunoaşterea şi utilizarea lor de către noi, cei de azi, urmează, de fapt, sfatului înțelept dat de Sf. Ap. Pavel, atât de potrivit în acest sens: “Aduceți-vă aminte de mai-marii voştri, care v-au grăit vouă cuvântul lui Dumnezeu; priviți cu luare aminte cum şi-au încheiat viața şi urmați-le credința...” (Evrei 13, 7). Prezentăm, aşadar, câteva dintre

cele mai cunoscute repere patristice, scrieri ale unor vrednici “mai-mari” ai noştri, conform perioadelor mai sus enunțate[28]:

a. **Perioada Părinților Apostolici.** Se numesc *Părinți Apostolici* scriitorii creştini care au trăit în a doua jumătate a secolului întâi şi prima jumătate a secolului al doilea, care au fost ucenici ai Sfinților Apostoli, sau cel puțin i-au cunoscut[29]. Cele mai însemnate scrieri ale Părinților Apostolici sunt: *Învățătura celor doisprezece Apostoli (Didahia), Epistola Sf. Barnaba, Epistola către Corinteni a Sf. Clement al Romei, Epistolele Sf. Ignațiu al Antiohiei, Epistola Sf. Policarp al Smirnei, Păstorul lui Herma, Epistola către Diognet* etc.[30]

Alături de aceste scrieri, de mare importanță sunt şi *Constituțiile Apostolice*, operă al cărei autor nu este cunoscut, apărută probabil în sec. III-V, alcătuită din opt cărți, care conțin un rezumat al întregii învățături dogmatice, morale şi cultice creştine a Bisericii primare.

b. ***Perioada apologetico-polemică*** a înregistrat opere ale **apologeților greci**, ca: *Quadratus, Ariston de Pella,* ***Sf. Justin Martirul şi Filozoful*** (Apologiile I şi II, Dialogul cu iudeul Trifon), *Miltiade, Apolinarie, Meliton de Sardes, Tațian Asirianul, Teofil al Antiohiei, Atenagora Atenianul* etc.[31] şi ale **apologeților latini**: *Tertulian, Menunciu Felix, Sf. Ciprian* etc.[32]

---

[28] Pentru acest capitol utilizăm cu precădere manualele de Catehetică tipărite la Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR: al pr. prof. dr. D. CĂLUGĂR, pentru Institutele Teologice, Bucureşti, 1976, p. 26-33 şi al pr. prof. N. PETRESCU, pentru Seminariile Teologice, Bucureşti, 1978, p. 33 ş.u.

[29] Termenul "Părinți apostolici" nu a fost cunoscut antichității creştine. El a fost pus în circulație în secolul al XVII-lea de primul editor al acestor scrieri, J. B. COTELIER, în lucrarea sa "Patres aevi apostolici", 2 volume, 1672. Vezi vol. *Scrierile Părinților Apostolici,* vol. 1 din colecția PSB, trad. de Pr. D. FECIORU, Editura Institutului Biblic şi de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1979, p. 9.

[30] *Ibidem* - în cuprinsul a 350 p.

[31] *Apologeți de limba greacă*, vol. 2 din colecția PSB, trad. de Pr. T. BODOGAE, Pr. Olimp CĂCIULĂ şi Pr. D. FECIORU, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1980, 390 p.

[32] *Apologeți de limbă latină,* vol. 3 din PSB, trad. Nicolae CHIȚESCU, Eliodor CONSTANTINESCU, Paul PAPADOPOL, David POPESCU, Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române,

c. ***Literatura catehetică de după epoca apologetică***, înregistrează lucrări de adâncă erudiție, precum: *Pedagogul* (autor: Clement Alexandrinul), *Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului, Marele cuvânt catehetic* (al Sf. Grigorie de Nyssa) etc.

Asupra acestora din urmă vom zăbovi cu un scurt comentariu, întrucât prezintă un mare interes nu numai pentru istoria catehezei, dar şi pentru învățământul nostru religios de astăzi.

- ***Pedagogul*** [33] aparține marelui erudit creştin Clement Alexandrinul (sec. II-III), scriitor cu o cultură literară, filozofică şi teologică strălucită, la care se adaugă o excelentă elocință. Scrierea se adresează catehumenilor din Alexandria, în sânul cărora se strecuraseră nişte deprinderi păgâne. Este compusă din trei cărți şi se încheie cu un imn de slăvire al Mântuitorului. De fapt, El este Pedagogul Suprem, după cum însuşi Clement mărturiseşte: "Pedagogul nostru, însă, este Sfântul Dumnezeu Iisus, Cuvântul, Care conduce întreaga omenire. Însuşi iubitorul de oameni Dumnezeu ne este Pedagog" [34]. Tot în acelaşi capitol (*al VII-lea, Cartea I*), Clement propune şi o "definiție" a Pedagogiei creştine: "Pedagogia este credință în Dumnezeu; este învățătură a slujirii lui Dumnezeu; este instruirea spre cunoaşterea adevărului; este viețuire dreaptă, care duce la cer..." [35].

- ***Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului***, constituie şi astăzi, la fel ca

în sec. al IV-lea când au fost rostite, un izvor deosebit de prețios pentru Catehetica creştină[36], mult apreciate de teologii români, dovadă fiind studiile si articolele

București, 1981, 508 p.

[33] A se vedea CLEMENT ALEXANDRINUL, *"Scrieri – Partea întâia"*, vol. 4 din colecția PSB, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, trad. Pr. D. FECIORU, Bucureşti, 1982, p. 165-362.

[34] *Ibidem*, p. 198.

[35] *Ibidem*, p. 196.

[36] Sf. CHIRIL al Ierusalimului, *Catehezele*, trad. Pr. D. FECIORU, Bucureşti, partea I, 1943 (*Procateheza* şi primele 12 *Cateheze*) şi partea a II - a, 1945 (următoarele 12 *Cateheze*) , Colecția "Izvoarele Ortodoxiei", numerele 6 şi 7.

consacrate lor[37]. Sunt în număr de 24: *Procateheza, 18 cateheze către catehumeni (care urmau să fie botezați) şi 5 cateheze mistagogice, adresate celor de curând botezați (neofiților)*.

- **Procateheza** este un prolog al catehezelor, în care se dau sfaturi celor care voiesc să intre în creştinism. Ea începe cu o revărsare a bucuriei din partea autorului pentru cei care au fost chemați a fi pregătiți pentru Botez: "Acum suflă asupra voastră, care aveți să fiți luminați, mireasma fericirii! Acum adunați florile cele duhovniceşti, ca să împletiți cununile cereşti! Acum a adiat mireasma cea bună a Sfântului Duh! Acum ați ajuns la porțile palatului împărătesc! Să dea Dumnezeu ca să fiți luați înăuntru chiar de Împăratul! Acum s-au arătat florile pomilor! Să dea Dumnezeu ca şi rodul să fie desăvârşit!" [38].

- **Cateheza I** se dezvoltă pe textul de la Isaia 1, 16: "Spălați-vă şi vă curățiți şi scoateți vicleşugurile din inimile voastre dinaintea ochilor Mei";
- **Cateheza a II - a** tratează despre pocăință, despre iertarea păcatelor, despre cel potrivnic etc., având drept călăuză un text din Iezechiel: "Dreptatea dreptului peste el va fi şi fărădelegea celui fără de lege peste el va fi. Dacă cel fără de lege se va întoarce de la toate fărădelegile lui, va trăi negreşit şi nu va muri!" (18, 20);
- **Cateheza a III-a** este un fel de "lecție" despre Botez, pe baza textului de la Romani 6, 3-4: "Sau nu ştiți că oricâți ne-am botezat în Hristos Iisus, ne-am botezat întru moartea Lui? Deci ne-am îngropat cu El, în moarte, prin Botez..."

---

37 A se vedea *Bibliografia Generală*, ataşată la sfârşitul Cursului, în care am notat câteva dintre aceste studii şi articole.

38 *Partea I*, vol. 6, p. 37.

- **Cateheza a IV-a** tratează despre zece dogme, cuprinse, de fapt, în Simbolul Credinței: *despre Dumnezeu, despre Hristos, despre Cruce, despre Înviere* etc.
- **Cateheza a V-a** vorbeşte despre virtutea credinței, pornind de la textul din Evrei 11, 1: "Credința este adeverirea celor nădăjduite, dovedirea lucrurilor nevăzute...";
- **Cateheza a VI-a** se ocupă cu explicarea primului articol din Simbolul Credinței;
- **Cateheza a VII-a** conține învățătura despre Tatăl şi atributele Sale, pornind de la cuvintele: "Pentru aceasta îmi plec genunchii înaintea Tatălui, din care se numeşte tot numele părintesc, în cer şi pe pământ..." (Efeseni 3, 14-15);
- **Cateheza a VIII-a,** plecând de la citatul din Ieremia 32, 18-19 (*Dumnezeule mare şi puternic, Doamne mare în sfat şi puternic în lucruri, atotputernice...)*, explică atributul atotputerniciei lui Dumnezeu-Tatăl;
- **Cateheza a IX-a** explică expresia din Crez "Făcătorul cerului şi al pământului, al tuturor celor văzute şi nevăzute...", pe baza citatului din Iov 33, 4;
- **Cateheza a X-a** explică primele cuvinte din articolul al II-lea al Simbolului de Credință: "Şi întru Unul Domn Iisus...", pe baza textului din I Cor. 8, 5-6;
- **Cateheza a XI-a** explică în continuare cuvintele din Crez "Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, Carele din Tatăl S-a născut..."
- **Cateheza a XII-a** tâlcuieşte articolul al III-lea din Simbolul Credinței, citând textele din Isaia 7, 10-13, cu scopul de a combate pe eretici şi pe iudei;

- **Cateheza a XIII-a** vorbeşte despre Cruce, răstignirea şi îngroparea Domnului, îndemnând la cinstirea Sf. Cruci, a face semnul ei etc.;
- **Cateheza a XIV-a,** ținută în ziua Sf. Paşti, explică articolele V şi VI din Crez, despre *Înviere* şi *Înălțare*;
- **Cateheza a XV-a** vorbeşte despre venirea întru slavă a Domnului nostru Iisus Hristos, ca să judece viii şi morții (*articolul al VII-lea din Crez*);
- **Cateheza a XVI-a** explică articolul al VIII-lea din Crez, vorbind despre Duhul Sfânt, combătând, totodată, ereziile lui Simon Magul şi a lui Manes (gnostic din secolul al III-lea);
- **Cateheza a XVII-a** continuă explicațiile despre Sf. Duh;
- **Cateheza a XVIII-a,** ultima din cele "pentru cei care au să se lumineze", vorbeşte despre Biserică (*articolul al IX-lea din Crez*).

Facem mențiunea că toate aceste 18 cateheze au fost ținute înainte de Sfintele Paşti, iar în ziua praznicului, după ce au fost botezați, catehumenii au purtat numele de "luminați" sau "neofiți". În săptămâna luminată, Sfântul Chiril le ține alte 5 cateheze, numite "mistagogice" (*kathchvseij mustagogikaiv)*:

- **Cateheza I-a mistagogică (XIX)** explică ritualul Tainei Sf. Botez;
- **Cateheza a II-a mistagogică (XX)** continuă explicarea începută în cateheza anterioară;
- **Cateheza a III-a mistagogică (XXI)** vorbeşte despre Taina Sf. Mir şi despre ungerea propriu-zisă, pe care Sfântul Părinte o numeşte "crivsma";
- **Cateheza a IV-a mistagogică (XXII),** vorbeşte despre Taina Sfintei Euharistii;
- **Cateheza a V-a mistagogică (XXIII)** explică momentele mai însemnate din Sfânta Liturghie, o dată cu simbolismul lor.

- ***Marele Cuvânt Catehetic al Sfântului Grigorie de Nyssa*** (*Lovgo" kathchtiko`" o mevga")* este cea mai importantă lucrare a sa[39]. Scrisă pe la anul 385, lucrarea cuprinde 40 de capitole şi are mai mult un conţinut dogmatic, fiind adresată dascălilor creştini din acea vreme (între care şi didascalii, despre care am vorbit mai sus). În accepţiunea de azi, această lucrare ar putea fi inclusă în categoria catehismelor, dar depăşeşte cu mult nivelul mediu al acestora. Scrierea este structurată în trei părţi, precedate de un prolog în care vorbeşte despre rolul pe care îl are învăţământul catehetic. *Prima parte* tratează despre Sfânta Treime; *a doua parte* despre păcat, întrupare şi mântuirea prin Hristos; *a treia* despre Botez şi Euharistie.

*

Dintre autorii de literatură catehetică ai primelor veacuri din Apus evidenţiem doi Părinţi:

- ***Sfântul Niceta de Remesiana***[40], cu lucrarea *Catechismus sive instructionis libelli sex* (*Catehismul, sau şase cărticele de învăţătură*), publicată în anii 374-381, cu învăţături pentru candidaţii la Botez (*competentes)*. S-au păstrat în întregime numai cărţile a 3-a şi a 5-a. Între preocupările principale se numără combaterea păgânismului, a politeismului, ocultismului şi astrologiei.

[39] Vezi vol. Sf. Grigorie de NYSSA, *Marele cuvânt catehetic*, trad. de T. CRISTESCU şi N. BARBU, Bucureşti, 1947; ediţia a II-a = 1998 (edit. "Sofia"). Pentru teologia Sf. Grigore de Nyssa, mai ales cu privire la om şi la mântuire, a se vedea teza de doctorat a pr. Vasile RĂDUCĂ, *Antropologia Sfântului Grigore de Nyssa*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1996, 403 p.

[40] Pentru viaţa şi opera Sf. Niceta de Remesiana, vezi Pr. Ştefan ALEXE, *Sfântul Niceta de Remesiana şi ecumenicitatea patristică din sec. IV şi V,* Teză de doctorat, ST XXI, 1969, nr. 7-8, p. 453-587;

- ***Fericitul Augustin***[41] cu scrierea *De catechisandis rudibus* (*Despre trebuința de a-i învăța pe cei simpli)*, scrisă aprox. pe la anul 400, în 27 de capitole, adresată unui diacon din Cartagina, Deogratias, la cererea acestuia, pentru a-i fi îndrumar în munca lui de catehizare. Această lucrare este considerată ***primul manual de catehetică al Bisericii primare apusene,*** după cum *Pedagogul* lui Clement Alexandrinul este socotit primul "manual catehetic" din Orient. Este structurată în trei părți: prima tratează despre *materia* învățământului catehetic, a doua despre *procedeele* (*metodele)* adecvate învățământului, iar a treia despre *ținuta catehetului.* Amintim, de asemenea, că Fericitul Augustin a lăsat, între altele, o altă lucrare din domeniul catehetico-pedagogic, *De Magistro* (*Despre Învățător*), tradusă şi în limba română[42]. Această lucrare se prezintă sub forma unui dialog cu fiul său Adeodatus (fruct al unei iubiri nelegitime, de dinainte de convertire, mort la vârsta de 17 ani, copil de o inteligență precoce, care-l speria uneori pe tatăl său). Linia călăuzitoare a lucrării este Dumnezeu, "Unicul Învățător", Care se află în ceruri şi pe Care, după opinia Fericitului Augustin, în măsura în care vom învăța mai mult, Îl vom iubi mai mult. "A-L iubi şi a-L cunoaşte" înseamnă adevărata fericire pe care pretind toți că o caută, dar puțini sunt aceia cărora le este dată bucuria de a o fi găsit cu adevărat...

---

[41] Fer. AUGUSTIN, *De catechisandis rudibus*, MIGNE, P.L. XXXX, col. 309-348; (vezi şi Oeuvres complètes de Saint Augustin, text bilingv, Trad. par PERONNE, VINCENT & comp., Paris, 1869, Tom. XXI (*Sur la manière d'enseigner la doctrine chrétienne aux ignorants*), p. 394-443. Trad. rom. de George Bogdan Țâra, *Prima cateheză. Inițiere în viața creştină.* Ediție bilinvă, Polirom, Bucureşti, 2002;

.

[42] Idem, *De magistro*, P.L. XXXII, col. 1193-1220; trad. rom. Eugen MUNTEANU, Institutul European, Iaşi, 1995 (ediție bilingvă).

4. C A T E H U M E N A T U L . Sub acest nume se cuprinde perioada dintre jumătatea secolului al II-lea şi secolul al V-lea, în care, sub o formă organizată, s-a desfăşurat catehizarea iudeilor şi a păgânilor în scopul încreştinării. Ca formă neorganizată didactic putem vorbi de catehumenat chiar de pe vremea Sfinţilor Apostoli, întrucât era firesc ca înainte de Botez candidaţii să fie instruiţi, pentru a putea da dovadă, apoi, despre credinţa lor. Cu timpul s-a simţit însă nevoia unui învăţământ catehetic cu un program coerent, pe o anumită durată, în funcţie de situaţiile specifice. Primele dovezi despre organizarea catehumenatului le avem în jurul anului 150, în scrierile Sf. Justin Martirul şi Filozoful. Astfel, în *Apologia I-a,* notează între altele: "Toţi cei care s-ar încredinţa a crede că lucrurile acestea învăţate şi propovăduite de noi sunt adevărate şi care făgăduiesc că vor putea trăi aşa, sunt învăţaţi să se roage şi să ceară de la Dumnezeu, postind, iertarea păcatelor pe care le-au săvârşit mai înainte, în timp ce noi, la rândul nostru, ne rugăm şi postim laolaltă cu ei. Apoi, ei sunt conduşi de noi undeva, unde este apă şi sunt renăscuţi acolo, în acelaşi fel în care noi înşine am fost renăscuţi; ei primesc atunci o baie în apă, în numele Părintelui tuturor şi Stăpânului Dumnezeu şi al Mântuitorului nostru Iisus Hristos şi al Sfântului Duh..."[43] Iar puţin mai încolo: "...Iar baia aceasta se numeşte *luminare*, întrucât cei care primesc toate cele în legătură cu ea devin apoi *luminaţi la minte...*"[44]. Observăm, aşadar, că înainte de baia Botezului, avea loc un anumit instructaj, fiind învăţaţi să se roage, să postească etc., iar după "baie" se numeau "luminaţi", termen pe care îl întâlnim şi în alte scrieri din perioada catehumenatului, cum am văzut mai sus, de exemplu, în *Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului*.

[43] În vol. 2 PSB, *Apologeţi de limbă greacă*, trad. de pr. D. BODOGAE, pr. D. FECIORU şi pr. O. CĂCIULĂ, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1980, cap. LXI, p. 66.
[44] *Ibidem*, p. 67.

Instrucția catehetică, aflăm tot de la Justin Martirul, era asigurată de cateheți. Iar catehumenii au fost împărțiți inițial în două categorii: *instruiți elementar* şi *înaintații*.

Conținutul instruirii îl constituia învățătura de bază a Bisericii, cuprinsă îndeosebi în Simbolurile de Credință, cu precădere cel niceo-constantinopolitan. Evident, era explicată doctrina despre Sfânta Treime, Biserică, Taine, moarte, înviere, viața veşnică etc., alături de învățăturile morale, necesare unei conduite creştine autentice.

Durata catehumenatului a crescut progresiv (aflăm din *Constituțiile Apostolice*, în special *Cartea a VII-a*): 3 luni, 1 an, 2 şi chiar 3 ani.

Treptele catehumenatului erau trei: *ascultătorii* (participau la Sfânta Liturghie până la "câți sunteți chemați..."); *îngenunchetorii* – catehumeni mai avansați (participau până la *Heruvic*); *luminații,* numiți şi *competenți*, erau catehumenii înscrişi deja pe listele pentru Taina Botezului, cu 40 de zile înaintea Sfintele Paşti.

Inițial, Botezul se săvârşea numai în sâmbăta Paştilor. Noii botezați se numeau "luminați" sau "neofiți" şi umblau îmbrăcați într-o haină albă toată Săptămâna Luminată (de la Paşti la Florii). Mai apoi Botezul s-a săvârşit şi-n ajunul altor Praznice Împărăteşti: *Naşterea, Botezul, Rusaliile, Floriile.* Ca o reminiscență (şi dovadă) a acestui fapt este cântarea la Liturghie "Câți în Hristos v-ați botezat, în Hristos v-ați şi-mbrăcat...", în loc de Trisaghion.

*

Concluzii. La finele acestui mic excurs în slujirea catehetică a primelor veacuri creştine se impun câteva observații generale:

- fiecare dintre cele patru paragrafe tratate ar fi meritat, având în vedere importanța lor, un număr mult mai mare de pagini, în care să fie

prezentate şi alte aspecte decât cele menționate. Din rațiuni metodologice, am procedat, însă, la această restrângere asupra strictului necesar, în special pentru a nu încărca excesiv cursul;

- informațiile sumare incluse în această prelegere pot fi completate prin aprofundarea bibliografică, cu deosebire prin analizarea lucrărilor mai importante, semnalate atât în interiorul capitolelor, cât şi la notele de subsol. După cum lesne se poate observa, am semnalat cu precădere lucrările traduse din operele Sfinților Părinți, pentru gradul ridicat de accesibilitate, dar studenții pot apela şi la altele, netraduse încă, fie în text original, fie în variantele unor limbi moderne, de largă circulație, cum sunt cele din cunoscuta colecție "Sources Chrétiennes";
- precizăm, de asemenea, că unele dintre lucrările catehetice importante, din aceeaşi perioadă a primelor veacuri creştine, vor fi menționate în capitolul următor, în cadrul şcolilor catehetice, context în care au slujit părinții şi scriitorii bisericeşti.

IV. *Ş C O L I L E   C A T E H E T I C E*

La fel ca în capitolele precedente, nici aici nu ne propunem să intrăm în prea multe detalii istorice, pe care cei interesaţi le pot afla în manualele de specialitate, ci să punctăm doar care au fost marile centre ale catehizării, reprezentanţii mai de seamă, operele lor principale în acest subiect (inclusiv tematica acestora), totodată ce anume din aceste opere poate sluji demersului catehetic actual.

ALEXANDRIA. În acest centru vestit al antichităţii au călcat picioarele Sfântului Marcu, unul din cei şaptezeci apostoli, autor al Evangheliei a 2-a. Iată ce spune Eusebiu de Cezareea în privinţa lui: *"*Despre Marcu se spune că a fost cel dintâi trimis să predice Evanghelia în Egipt, aşa cum a compus-o, şi tot el a întemeiat acolo primele biserici*"*[45]. Iar în *Cronică* spune că Marcu a evanghelizat şi Alexandria, ştire preluată probabil de la Dionisie, episcopul Alexandriei, ucenic al lui Origen, la care Eusebiu se referă deseori în *Istoria* sa[46].

Ei bine, în acest centru evanghelizat deja, pe la jumătatea secolului al II-lea s-a deschis o importantă şcoală catehetică, al cărei prim conducător a fost ***Panten*** (pe la anul 180). Interesant este faptul că şcoala alexandrină este cunoscută sub nume diferite: *şcoala cuvintelor sau învăţăturilor sacre (didaskalei`on tw`n iverw`n lovgon)*; *şcoala catehizării* (*to; th`" kathchvsew" didaskalei`on)* ; *adunarea (pentru învăţătură) a credincioşilor (hj tw`n pistw`n diatribh)v* sau, simplu, *Şcoala din Alexandria* (*to; kat jAlexavndreian didaskalei`on).* După Panten, cei mai valoroşi cateheţi vor fi ***Clement Alexandrinul*** (150-217) şi ***Origen*** (185-245). La început această şcoală nu a fost întreţinută de Biserică, ci prin mijloace particulare. Origen, de pildă, pentru a putea trăi vindea manuscrise ale unor autori profani pe care le poseda, sau

[45] Vezi EUSEBIU DE CEZAREEA, *Scrieri – Partea I*, PSB, vol. 13, Editura Institutului Biblic..., trad. pr. T. BODOGAE, Bucureşti, 1987, p. 82.
[46] *Ibidem*, nota 84.

dădea lecţii particulare. Însă erudiţia profesorilor alexandrini avea să se răsfrângă benefic asupra prestigiului şcolii, în special prin studierea şi interpretarea Sfintei Scripturi. ***Metoda prioritară de interpretare în această şcoală este cea alegorică***[47]. Această tendinţă mistică de abordare a textelor sfinte va fi temperată, în plan general, prin interpretarea *literală* pe care se va axa Şcoala din Antiohia, despre care vom vorbi mai jos. De la Clement ne-au rămas trei lucrări mai importante: *Pedagogul, Protrepticul* şi *Stromatele*. Dintre acestea, în ceea ce priveşte Catehetica, cel mai mult ne interesează *Pedagogul*[48], despre care am făcut deja câteva remarci în prelegerea anterioară[49]. Ca şi alţi mari şi conştiincioşi dascăli creştini, Clement urmărea întemeierea unei ştiinţe creştine care să contracareze şi să învingă orgoliul "ştiinţei" păgâne. El nu respinge, de fapt, filozofia păgână, pe care o aseamănă oarecum cu Vechiul Testament, care pregăteşte receptarea Noului Testament. El apreciază ştiinţa în general, însă pe cea creştină în mod cu totul special, pe care o consideră, de fapt, *prima treaptă a mântuirii.* "Pedagogul" este considerat, astfel, primul tratat ştiinţific de pedagogie din care s-a alimentat tradiţia creştină privind educaţia în toate timpurile.

Origen s-a impus posterităţii în domeniul doctrinar-catehetic în special prin lucrarea *Despre Principii (*Peri; jArcw`n*),* adică "Despre Începuturi"*,* în patru cărţi, în care se ocupă cu învăţătura creştină despre: *Sfânta Treime, îngeri, lume,*

---

[47] Paradoxal, se pare că Origen a interpretat **literal** un text scripturistic semnificativ, Matei 19, 12, în care se vorbeşte despre fameni. Este posibil, aşadar, ca această interpretare să-l fi determinat să se castreze, fapt care i-a atras o sumedenie de necazuri, inclusiv post-mortem (condamnarea de către sinodul al V-lea ecumenic). Am folosit, însă, expresiile "se pare" şi "probabil", pentru că nu este exclus ca alte motive să fi fost determinante, între care şi încercarea de a contracara acuzaţiile că ar umbla cu femei, după cum menţionează istoricul Eusebiu de Cezareea (*op. cit.,* cap. VIII, p. 231).

[48] Observaţii pertinente asupra personalităţii lui Clement şi a lucrării "Pedagogul" face C. CUCOŞ, în *Educaţia religioasă. Conţinut şi forme de realizare*, Editura "Didactică şi Pedagogică", Bucureşti, 1996, 29-31. De asemenea, în volumul *Educaţia religioasă. Repere teoretice şi metodice*, "Polirom", 1999, p. 47-48.

[49] Menţionăm, totodată, că face parte din bibliografia obligatorie pentru examen, fapt care obligă pe cursanţi să o citească în particular şi să remarce elementele constitutive, în special cele cu aplicabilitate actuală.

om, suflet, înviere, libertate, Sfintele Scripturi etc.[50]. Om de mare căldură sufletească şi de adâncă profunzime a convingerilor religioase, în acelaşi timp dascăl de strălucită erudiție, în special în domeniul biblic şi dogmatic, el a fost considerat, totodată, "cel mai popular catehet al veacului al III-lea, care şi-a petrecut toată viața în câmpul învățăturii şi al predicii", cum se exprimă un cercetător francez pe la începutul secolului al XX-lea[51]. Scopul lucrării nominalizate mai sus, este cel mărturisit de Origen însuşi: "Am scris această lucrare, pe de o parte, pentru aceia dintre credincioşii noştri care caută explicarea în haina rațională a principiilor de credință; dar pe de alta parte, am vrut să dau şi un răspuns împotriva ereticilor care mereu ne provoacă la discuții neplăcute..." [52].

ANTIOHIA. Este vorba de capitala provinciei romane Siria[53], în care , după moartea martirică a Sf. Arhidiacon Ştefan de la Ierusalim, s-au refugiat mulți dintre creştinii de aici de teama represaliilor. Aici va propovădui şi Sf. Ap. Pavel împreună cu Barnaba (Fapte 11, 26) şi cu alți "prooroci şi învățători" (Fapte 13, 1). De reținut, de asemenea, că *în Antiohia ucenicii lui Hristos s-au numit prima oară creştini (*Fapte 11, 26-27).

Aici va ființa, astfel, o puternică şcoală catehetică, cei mai de seamă reprezentanți ai ei fiind următorii: *Lucian de Samosata* (preot martir), *Diodor de Tars*, ***Sf. Ioan Gură de Aur*** († 407). Linia prioritară de interpretare a Sfintei Scripturi a fost *cea literală, sau istorico-gramaticală,* cum se poate observa foarte bine îndeosebi la Sf. Ioan Gură de Aur, reprezentantul cel mai renumit al acestei

---

[50] Vezi trad. rom. ORIGEN – *Scrieri alese*, vol. 8 PSB, Editura Institutului Biblic..., trad. pr. T. BODOGAE, Bucureşti, 1982, 297 p.

[51] J. G. BARDY, *Un prédicateur populaire au III-e siècle,* în "Revue pratique d'apologetique", Toulouse, 1927, p. 515.

[52] ORIGEN – *Scrieri alese*, vol. 8 PSB, Editura Institutului Biblic..., trad. pr. T. BODOGAE, Bucureşti, 1982, p. 14.

[53] Facem această precizare, pentru a nu se confunda cu *Antiohia Pisidiei*, oraş din provincia romană numită "Galatia" (vezi *Fapte* 13, 14-44); cf. Pr. dr. Ioan MIRCEA, *Dicționar al Noului Testament*, Editura Institutului Biblic..., Bucureşti, 1984, p. 29.

şcoli. De aceea, în cele ce urmează vom creiona câteva aspecte legate de preocupările sale catehetice. Opinii cu privire la educaţie aflăm în mai toate predicile sale (în special omilii), dar cele mai accentuate convingeri pedagogice le găsim în "Despre gloria deşartă şi cum trebuie să crească părinţii pe copii"[54]. In ceea ce priveşte catehumenatul şi amănunte legate de şcoala propriu-zisă, găsim date remarcabile în *catehezele baptismale*, 12 în total, dintre care cele mai relevante sunt *a doua şi a treia,* traduse şi editate alături de alte şase de Antoine Wenger, în cunoscuta colecţie *Sources chrétiennes*[55]. Menţionăm mai întâi faptul că Sf. Ioan Gură de Aur, hirotonit preot în Antiohia în anul 386, de către episcopul Flavian, avea calitatea de predicator al catedralei episcopale (386-398), funcţie care includea şi sarcina de a pregăti catehumeni pentru primirea Botezului, lucrare ce se făcea de regulă în timpul Postului Paştilor. Aşa se face că Sf. Ioan a rostit o serie de *cateheze baptismale*, dintre care din nefericire ni s-au păstrat foarte puţine. Am pomenit de catehezele 2 şi 3, pentru faptul că în ele se descriu cel mai explicit ritualul botezului. Un studiu deosebit de valoros asupra catehezelor baptismale, în general, face regretatul părinte profesor Ene Branişte, fost titular al catedrei de Liturgică la Facultatea noastră[56]. Desigur, părintele Branişte reliefează aspectele liturgice ale

---

[54] Vezi Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Despre creşterea copiilor*, în vol. "Puţul şi împărţire de grâu", Bacău, 1995, p. 410-431. Interesant este faptul că această lucrare este considerată prima cu caracter educativ din învăţământul rusesc, în traducere slavonă (Şt. BÂRSĂNESCU + colectiv, *Istoria Pedagogiei*, Bucureşti, 1969, p. 51). Menţionăm că asupra conţinutului acestei scrieri vom face anumite remarci într-o altă prelegere, în care vom vorbi despre *familie – factor al educaţiei.*

[55] Paris, 1957, vol. 50, 284 p. Notăm că volumul se găseşte şi la Biblioteca Facultăţii noastre de Teologie.

[56] *Explicarea Botezului în catehezele baptismale ale Sf. Ioan Gură de Aur*, în S.T. nr. 7-8 / 1970, p. 509-527. Studiul are şi un capitol critic comparativ între Sfântul Ioan Gură de Aur şi Sf. Chiril al Ierusalimului, *ca interpreţi ai Botezului*, p. 524-527. Se arată, astfel, că în timp ce Sf. Chiril este mai didacticist, înclinat spre argumentări raţionale, Sf. Ioan Gură de Aur se adresează cu precăderii inimii, insistând mai mult pe sfaturi morale, reliefându-se, de fapt, calitatea lui de orator şi nu cea de profesor. Oferă, în schimb, multe amănunte legate de ceremonialul Tainei Botezului, deosebit de preţioase pentru reconstituirea cultului baptismal. Cei doi sfinţi părinţi au, totuşi, multe preocupări comune în aceste scrieri, între care aceea de a-şi întemeia argumentările pe Sfânta Scriptură. Ca o particularitate interesantă, comună de asemenea, menţionăm ideea despre trecerea evreilor prin Marea Roşie, după izbăvirea din robia egipteană, ca simbol preînchipuitor al izbăvirii din robia diavolului prin Botezul creştin (Sf. Chiril, *Cateheza III, 5* şi Sf. Ioan, *Cateheza III, 24-25*);

referirilor Sf. Ioan Gură de Aur, foarte prețioase pentru noi, dar studiul P. C. Sale le scoate în evidență şi pe cele care țin de *conştientizarea importanței Tainei, atât pentru cel botezat, cât şi pentru săvârşitor,* conştientizare care trebuie şi astăzi mereu actualizată. Căci *săvârşitorul* nu era doar un simplu tipicar şi ceremonialist, ci şi un *învățător* capabil să predea, să explice doctrina Bisericii, să examineze, să îndemne etc., iar *neofitul*, născut prin har, a dobândit cea mai mare cinste, aceea de a fi creştin. De aceea, Sf. Ioan Gură de Aur se adresează astfel neofiților: "Fiți deci vrednici de această mare cinste! Fugiți de toate ispitele diavolului, împodobiți-vă cu zelul pentru virtute, cercetați biserica, petreceți-vă ziua în rugăciune şi mulțumire, în lectură şi zidire sufletească, în convorbiri duhovniceşti... Căci Botezul nu foloseşte la nimic, dacă după primirea lui continuăm a duce o viață nedemnă!" [57].

În general, învățătura catehetică hrisostomică, în forma ei de expunere, poartă pecetea personalității marelui orator, orientată mai mult spre eforturile ascetice şi progresul în virtute decât spre speculația asupra învățăturilor de credință, orientare întru-totul valabilă şi pentru cateheții din zilele noastre.

IERUSALIM. Nu se cunosc anii de început ai şcolii catehetice din această cetate. Abia în secolul al IV-lea ne este cunoscută activitatea ei, datorită **Sf. Chiril al Ierusalimului**, care în anii 347-348 şi-a rostit aici celebrele sale cateheze, despre care am vorbit într-un capitol anterior.

CEZAREEA PALESTINEI. Începuturile acestei şcoli se leagă de numele lui **Origen**, care, în urma unor neînțelegeri cu episcopul Demetrius din Alexandria, se refugiază aici. Între elevii săi se numără Pamfil, Sf. Grigorie de Nazianz şi Eusebiu de Cezareea. Sf. Grigorie lasă posterității, între alte opere, *Cele cinci cuvântări*

[57] *Ibidem,* p. 524.

teologice, care, pe lângă valoarea lor dogmatică, au şi o mare importanță catehetică. Cei interesați pot beneficia de traducerea românească[58]. Trebuie să notăm şi contribuția însemnată a lui Pamfil în această şcoală, el înzestrând-o cu o bibliotecă impresionantă, totodată prestigiul de care s-a bucurat Eusebiu, *cel mai învățat episcop al Cezareii Palestinei*, căruia istoria bisericească îi datorează atât de mult pentru informațiile din primele secole ale creştinismului[59].

EDESA SIRIEI. Şcoala de aici îşi datorează începuturile învățatului *Protogene*, pe la sfârşitul veacului al II-lea. Între catehetii mai însemnați amintim pe *Efrem Sirul* († 378), cunoscut imnolog şi orator bisericesc, numit şi "liră a Sfântului Duh", pentru vorbirea sa frumoasă. În interpretarea Sfintei Scripturi a ținut calea de mijloc, între cea alexandrină şi cea antiohiană.

ŞCOALA APUSEANO-AFRICANĂ include cetățile *Roma, Milanul, Cartagina, Hippo-Regius* etc. La Roma s-au remarcat *Sf. Justin Martirul şi Filozoful*[60] şi *Hipolit.* La Milan a activat *Sf. Ambrozie* (cu scrieri preponderent dogmatice şi morale). La Cartagina – *Tertulian* (*De baptismo, De anima, De poenitentia* etc) şi *Sf. Ciprian,* care-şi avea aici reşedința episcopală *(De dominica oratione= Despre Rugăciunea Domnească, Tatăl nostru)*. La Hippo (nordul Africii) îşi avea reşedința episcopală Fericitul Augustin, despre ale cărui lucrări s-a vorbit mai sus.

---

[58] Vezi Sf. GRIGORIE DE NAZIANZ, *Cele cinci cuvântări despre Dumnezeu,* trad. de pr. Gh.TILEA şi N. BARBU, C. de Argeş, 1947 (retrad. de Pr. D. STĂNILOAE, *Anastasia*, 1993).

[59] Vezi vol. 13 şi 14 din colecția PSB: *Istoria Bisericească*, 1987 şi *Viața lui Constantin cel Mare*, 1991, ambele apărute la Editura Institutului Biblic din Bucureşti.

[60] Despre lucrarea sa, *Apologia I*, care ne interesează cel mai mult, s-a vorbit mai sus.

ŞCOLILE MĂNĂSTIREŞTI. După ce creştinismul a dobândit libertate de manifestare, în secolul al IV-lea se pun bazele monahismului organizat. Între inițiatori amintim pe Pavel de Teba († 341) , Antonie cel Mare († 356) Pahomie cel Mare († 346). Organizator strălucit al monahismului răsăritean este, de asemenea, Sf. Vasile Cel Mare (330-379), care dă între altele şi *Regulile mari şi mici* pentru monahi, alături de alte scrieri ascetice[61] . Din opera sa din câmpul omiletic şi catehetic recomandăm în chip special *Omilia către tineri*, în care Sfântul Vasile sfătuieşte pe tinerii creştini din vremea sa ce atitudine trebuie să aibă față de scrierile profane. Această omilie catehetică impresionează în primul rând prin erudiția în câmpul profan de care autorul dă dovadă, citând cu o dexteritate debordantă din mai toți scriitorii şi filozofii antichității: Homer, Hesiod, Pericle, Socrate, Platon, Pitagora, Euripide, Solon etc. Departe de a respinge scrierile lor, le recomandă cu sinceritate, dar atrage atenția că trebuie extras din ele numai ceea ce foloseşte vieții, dând exemplul albinei, care zăboveşte asupra tuturor florilor, dar nu de la toate culege mierea: "Trebuie, deci, şi voi să citiți scrierile autorilor profani, aşa cum fac albinele; acelea nici nu se duc fără nici o alegere la toate florile, nici nu încearcă să aducă tot ce găsesc în florile peste care se aşează, ci iau cât le trebuie pentru lucrul lor, iar restul îl lasă cu plăcere... Noi, dacă suntem înțelepți, să luăm din cărți cât ni se potriveşte nouă şi **cât se înrudeşte cu adevărul** (subl. n.), iar restul să-l lăsăm. Şi după cum atunci când culegem flori de trandafir dăm la o parte spinii, tot aşa şi cu nişte scrieri ca acestea; să culegem atât cât este de folos şi să ne ferim de ceea ce este vătămător. Aşadar, chiar de la început se cuvine să cercetăm pe fiecare dintre învățături şi să le adaptăm scopului urmărit, potrivit proverbului doric: **să potrivim piatra după fir**" [62]. Această recomandare este întru-totul

---

[61] Lista completă a lor poate fi consultată în vol. 17 PSB, Bucureşti, 1986, p. 40-41, grație ostenelii exemplare a pr. prof. dr. D. FECIORU.

[62] *Omilia XXII-a Către Tineri - Cum pot întrebuința cu folos literatura scriitorilor eleni*, în vol. 17 PSB..., p. 569-570

valabilă şi pentru tinerii din zilele noastre, care sunt, de altfel, mult mai expuşi capcanelor de tot felul pe care unele cărți profane le ascund, decât erau tinerii din vremea Sf. Vasile. De aceea socotim că este locul aici să amintim şi sfatul Sf. Ap. Pavel, care consună armonios cu linia călăuzitoare pe care se axează omilia Sf. Vasile: "Toate-mi sunt îngăduite, dar nu toate de folos" (I Cor. 6, 12). Reținem în final că Sf. Vasile, cu toată prudența pe care o recomandă, sfătuieşte totuşi răspicat: "Trebuie să stăm de vorbă cu poeții, cu scriitorii, cu oratorii şi cu toți oamenii de la care am putea avea vreun folos oarecare pentru cultivarea sufletului..."[63]

În Apus, întemeietorul şcolilor mănăstireşti este considerat *Benedict de Nursia*, care a înființat ordinul călugăresc al Benedictinilor (529), la mânăstirea de pe Monte-Casino (Italia). Treptat, au luat ființă şcoli în tot Apusul Europei, în care religia nu era obiect de învățământ separat, ci interferată cu celelalte materii, întrucât toate cele *septem artes liberales*[64] se predau în spirit religios. "Manuale" de bază erau: Sfânta Scriptură, cărțile de cult şi scrierile lui Aristotel ("încreştinate"). Limba de predare-ascultare era latina, metoda prioritară – memorizarea. Călugării ajung cu timpul şi preoți parohi, fiinţând astfel aşa-numitele *Şcoli parohiale*, în care erau ajutați de cântăreți şi paraclisieri, singurii "intelectuali" ai comunităților şi, implicit, singurii luminători ai celor dornici de învățătură. Materialul didactic se reducea la citirile din cărțile pomenite mai sus, la care se adăuga memorizarea *Simbolului de credință, a rugăciunii Tatăl nostru, a celor zece porunci* etc.

V. ÎNVĂȚĂMÂNTUL CATEHETIC ROMÂNESC. Repere ale unui scurt excurs istoric - catehetic.

Din darul lui Dumnezeu, evenimentele din decembrie 1989, cu jertfele a sute de tineri, ne-au oferit posibilitatea de a reaşeza Religia ca obiect de învățământ în

[63] *Ibidem*, p. 568.
[64] Înotul, călăria, aruncarea lancei, scrima, vânătoarea, jocul de societate (*un fel de şah)*, arta versificației. Vezi Şt. BÂRSĂNESCU & co, *Istoria Pedagogiei*, Bucureşti, 1969, p. 42.

programele şcolare, la toate nivelele. Biserica însăşi a putut ieşi din "ghetoul" în care sistemul totalitar comunist-ateu o izolase aproape un sfert de veac, pentru a-şi desfăşura nestingherită misiunea lăsată ei de Dumnezeu-Mântuitorul nostru Iisus Hristos. Trebuie să menționăm, însă, că a fost necesară o asiduă muncă de lămurire din partea slujitorilor Bisericii, în special a membrilor Sfântului Sinod, dusă cu factorii politici şi cu anumite persoane cu funcții din învățământ, în rândurile cărora mulți reprezentanți au rămas tributari unei mentalități ante-decembriste atee, care vedeau în reintroducerea religiei o "siluire" a libertății copiilor, ignorând, conştient sau nu, faptul că numai credința şi trăirea în adevăr oferă deplină libertate, după cuvântul Mântuitorului "Adevărul vă va face liberi!" (Ioan 8, 32). *Adevărul* fiind, de fapt, Dumnezeu Însuşi, precum El a spus-o: "Eu sunt Calea, Adevărul şi Viața..." (Ioan 14, 6). *Aşadar, liber este numai cel ce crede în adevăr, în Adevărul Suprem, de fapt*.

Din punct de vedere legislativ a fost necesară trecerea câtorva ani buni până când Parlamentul a votat acele articole în favoarea predării religiei în şcoală ca materie obligatorie, de importanță egală cu... educația fizică, biologia, istoria, geografia etc.[65]... Obstrucția a venit, însă, şi din partea unor părinți neduşi la biserică, totodată din partea unor cadre didactice cu orizontul limitat de aceeaşi educație materialist-dialectică, pe deasupra şi cu pretenție de "ştiințifică"... Până la

---

[65] Astfel, din anul 1991 când s-a prevăzut în *Constituției României* art. 32, alin. 7, în care se precizează: *Statul asigură libertatea învățământului religios, potrivit cerințelor specifice fiecărui cult. În şcolile de stat, învățământul religios este organizat şi garantat prin lege*, a trebuit să aşteptăm până în anul 1995, când prin *Legea nr. 84* din 24 iulie, art. 9, s-a stipulat obligativitatea religiei pentru clasele I-IV, dar pentru gimnaziu doar *opțională* şi pentru licee şi şcoli profesionale *facultativă*. A se vedea şi "Protocolul Ministerului Învățământului", nr. 9715/10.04. 1996, încheiat cu Secretariatul de Stat pentru Culte, nr. 8159 din 11.04.1996, alin. 6. În completare, "Ordonanța de urgență a Guvernului", nr. 36/1997, pentru modificarea şi completarea Legii înv. 84/1995; art. 9 (1) precizează: *Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal şi profesional includ Religia ca disciplină şcolară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților şi al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia şi confesiunea.* (2): *La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz, situația şcolară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează şi pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină* , "Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 370/3.VIII. 1999.

urmă, însă, buna-credinţă a biruit, mai ales după o mediatizare mai intensă a *istoriei tradiţiei educaţiei religioase la români*, necunoscute până atunci de sărmanii oponenţi, făcându-se apel totodată şi la opiniile unor mari bărbaţi ai ţării, ale căror nume obstrucţioniştii le rosteau cu zeloasă admiraţie, dovedind în schimb o mare ignoranţă cu privire la dreapta-credinţă mărturisită de ei. În acest sens, este suficient, credem, să evocăm un singur exemplu. Nicolae Iorga, personalitate uriaşă a culturii noastre, recunoscută unanim ca atare, pe vremea când era Ministru al Cultelor şi Artelor, a rostit în Parlament aceste memorabile cuvinte: "Învăţământul religios în şcoala primară chiar, este în aceste timpuri, când moralitatea laică se dovedeşte incapabilă de a da cheagul sufletesc societăţii, o necesitate de neînlăturat... De aceea am primit idea de a se face învăţământul religios în însăşi şcoala primară..."[66].

În cele ce urmează ne propunem să întreprindem un mic excurs istoric cu privire la strădaniile depuse pentru propovăduirea religiei creştine, cu precădere pe linie şcolară, pentru ca, învăţând din experienţa trecută să avem mai multă râvnă în demersul catehetic actual, împlinind, astfel, porunca Mântuitorului "Mergând, învăţaţi toate neamurile!..." (Matei 28, 19)[67] şi luând aminte, totodată, la sfatul unui ales slujitor al Lui, Sfântul Apostol Pavel: "Aduceţi-vă aminte de mai-marii voştri, care v-au grăit cuvântul lui Dumnezeu; priviţi cum şi-au sfârşit viaţa şi urmaţi-le credinţa!" (Evrei 13, 7)[68].

---

[66] Nicolae IORGA, Cuvântul rostit în Adunarea Deputaţilor, publicat în "Monitorul Oficial" nr. 69 din 13 aprilie 1932. Tot el, după mărturia părintelui Mihail BULACU, făcută într-una din prelegerile ţinute la Universitatea din Bucureşti în ciclul "Şcoală şi cultură", a afirmat că "şcoala pleacă tot de la creştinism, de la lecţia de catehism din pridvor, de la educaţia celor "chemaţi", a "catehumenilor", care trebuiau fireşte, să înveţe patru lucruri: dogma, simbolica, ritualul, morala"... Vezi *Catiheţii de odinioară şi colindele religioase*, în vol. *Cuvinte din Evanghelie pentru sufletul românesc* , Bucureşti, 1943, vol. I, p. 118.

[67] Trebuie să remarcăm faptul că termenul "învăţaţi" din porunca Mântuitorului în original este *faceţi ucenici* = ***maqhteuvsate*** (vezi, de ex. *H KAINH DIAQHKH*, Atena, 1995, p. 131, col. I) ceea ce sugerează depăşirea simplă a instruirii pe linie informativă, "învăţaţi" având astfel sensul de *formaţi sufletele ucenicilor*, *faceţi-i ucenici ai lui Hristos!*

[68] Utilizăm, ca reper principal de orientare în studiul nostru, prelegerea Pr. prof. dr. Constantin GALERIU, *Ora de religie în trecut şi astăzi*, din "Îndrumări metodologice şi didactice pentru predarea religiei în

Se cunoaşte din paginile Istoriei Bisericii Române că până la înfiinţarea şcolilor propriu-zise şi la organizarea învăţământului, la noi se făcea carte în şi pe lângă sfintele lăcaşuri, îndeosebi tinda bisericii ţinând multă vreme loc de "sală de clasă". Mai înainte, însă, de a se ţine lecţii în "tindă", învăţăturile de bază ale credinţei drept-măritoare au fost "predate", *cu timp şi fără timp*, prin cultul însuşi, prin reprezentarea iconografică şi, mai ales, prin predică. Se ştie că o bună bucată de timp slujbele se oficiau în alte limbi decât cea vorbită de popor (latină, greacă pe alocuri, slavonă), *dar cel puţin la spovedanie şi la predică se utiliza limba înţeleasă de cei mulţi, graiul autohton*. Această realitate, cunoscută direct de către slujitorii consacraţi, este recunoscută şi de către pedagogii laici, unii asumându-şi curajul s-o mărturisească chiar în plină perioadă a comunismului. Amintim în acest sens lucrarea "Învăţământul oral prin predică – cel dintâi sistem de învăţământ de durată la români", elaborată de pedagogul Ştefan Bârsănescu[69], care scrie, între altele: "În istoria poporului român a existat pe plan de învăţământ un moment deosebit de important: apariţia învăţământului oral prin predică, care a cunoscut atât o largă rază de acţiune, cât şi o durată mare în timp. Toate aceste aspecte au făcut ca el să joace un rol însemnat în viaţa poporului român... Această statornicire şi organizare a vieţii sociale reclamau şi un sistem de norme de viaţă. **Factorul principal care îşi asuma acest rol atunci a fost Biserica**, dispusă ca, o dată cu procesul de creştinare a populaţiei şi de răspândire a credinţei creştine, să desfăşoare un învăţământ oral prin predică, în cadrul căruia să predea poporului şi norme de conduită a vieţii..."[70]. (sub. n.). Acest fenomen nu este singular, nici specific doar nouă, românilor. Cu anumite particularităţi, desigur, este întâlnit în toate ţările care au îmbrăţişat creştinismul. Şt. Bârsănescu evocă, bunăoară,

---

şcoală", Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1990, p. 5-12.

[69] În vol. "Pagini nescrise din istoria culturii româneşti, sec. X-XVI", Editura Academiei RSR, Bucureşti, 1971.

[70] *Ibidem*, p. 32.

exemplul Franței şi cercetările lui E. Durkheim, concretizate în lucrarea "L'évolution pédagogique en France"[71]. Pentru spațiul românesc este prezentată, apoi, *baza documentară a învățământului oral prin predică*, făcându-se apel la câteva izvoare istorice deosebit de importante pentru noi: *Legenda sancti Gerhardi* (care semnalează faptul că la începutul secolului al XI-lea un anume episcop Gerhard predica în părțile Aradului şi că a întemeiat o mânăstire de rit apusean la Cenad, unde adusese mai mulți călugări, cărora, printre altele li se prevedea obligația de *a predica învățătura creştină*), *Bula papală din anul 1235* (în care se pomeneşte de nişte "pseudo-vlădici schismatici" localnici, care trebuie combătuți... În fapt este vorba de episcopi ortodocşi care predicau dreapta-credință), *Actele sinodale din 1359 şi 1369 ale patriarhiei de Constantinopol* (documente în legătură cu recunoaşterea Mitropoliei Ungro-Vlahiei)*, hrisoave* etc. Trecând cu vederea inerentele neînțelegeri confesionale, reținem, aşadar, că se predica învățătura creştină, în esență aceeaşi, în Răsărit şi Apus, iar *a predica* - spune E. Durkheim- *înseamnă a preda, a învăța pe alții, a instrui pe alții... Căci predica, necunoscută în antichitate, se impune în creştinism drept principala armă de luptă, ca astfel să-şi difuzeze ideile, combătându-le pe cele păgâne* [72]. Reținem, totodată, că *Cenadul este consemnat în istoria pedagogiei noastre ca reper pentru prima şcoală atestată documentar pe teritoriul românesc.*

Desigur, documentele invocate mai sus sunt târzii față de începuturile creştinismului la noi, care este de origine apostolică şi care s-a conturat o dată cu formarea poporului însuşi. De aceea se cuvine precizarea că ceea ce lapidar se pomeneşte în mărturiile de mai sus, se va fi desfăşurat secole de-a rândul, episcopii şi preoții predicând, adică *predând* învățătura creştină. Terenul pe care au semănat primii predicatori creştini la noi a fost providențial pregătit de credințele şi ideile

[71] Vol. I, Paris, 1938; apud Şt. BÂRSĂNESCU, *op. cit.*, p. 34, nota 19.
[72] *Ibidem.*

religioase specifice spațiului carpatic-dunărean. De altfel, se recunoaşte unanim, religia şi educația religioasă s-a născut odată cu crearea omului, altfel spus, potrivit formulării savantului Mircea Eliade, "sacrul nu este un stadiu în istoria conştiinței, el este element în structura acestei conştiințe... La nivelurile cele mai arhaice ale culturii, a trăi ca ființă umană este în sine un act religios. Căci **a fi, sau mai degrabă a deveni om, înseamnă a fi religios”** [73] (sub. n.).

Potrivit acestui postulat, înțelegem mai bine importanța spiritualității strămoşilor noştri, cu fondul ei *monoteist* (adorarea lui Zalmoxis), cu *credința în nemurire* şi cu admirabila putere de *jertfă*, trăsături evidențiate mai ales pe vremea preotului Deceneu († 44 î. Hr.) şi a regelui Burebista (70-44 î. Hr.), când, nu întâmplător, între altele, s-a luat măsura arderii unor mari suprafețe de viță de vie, pentru a se evita decăderea morală prin consumul exagerat de vin. Iar după cucerirea romană (106) se poate vorbi chiar despre existența unor şcoli de grad elementar, întrucât din această perioadă datează *tăblițele cerate (tabulae ceratae)* descoperite în Scytia Minor şi în Dacia romană, folosite pentru învățarea scrisului. O dată cu aceste tăblițe s-au descoperit şi mai mulți “stili” din metal şi os, cu ajutorul cărora şcolarii din acel timp scriau pe acele tăblițe[74].

După răspândirea creştinismului, o dată cu învățământul religios, cultic şi predicatorial, promovat prin bisericile din cetăți şi sate, un rol important l-a avut misiunea creştină din aşezările mânăstireşti. Cu toate că nu putem vorbi la noi de un monahism organizat până la Sf. Nicodim de la Tismana († 1406)[75], călugări şi pustnici au viețuit pe teritoriul țării noastre dintru început. Aceştia, la fel ca şi preoții de mir, au predicat şi au învățat poporul dogmele credinței creştine, cu

---

[73] Mircea ELIADE, *Istoria credințelor şi ideilor religioase*, vol. I, trad. Cezar Baltag, Bucureşti, 1981, p. IX.

[74] Prof. dr. doc. Şt. BÂRSĂNESCU & colectiv, *Istoria Pedagogiei*, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1969, p. 39.

[75] De numele Sf. Nicodim se leagă şi copierea unui *Tetraevanghel slavon*, scris probabil la Prislop; vezi Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Române*, Manual pentru Seminariile Teologice, Ediția a IV-a, Galați, 1996, p. 87.

râvnă, cu pricepere şi cu eficienţă. Luând apoi o formă organizată, mânăstirile devin adevărate şcoli ale învăţământului religios, aici promovându-se totodată, ca nicăieri altundeva, scrierea şi mai târziu tipărirea de cărţi. În tratatele de istorie pedagogică românească aceste şcoli sunt consemnate cu titlul "mânăstireşti", ca de exemplu la *Ieud, Peri, Vad, Tismana, Cozia, Neamţ* etc. La *Peri* a apărut şi o *Bucoavnă* în limba slavonă între anii 1663-1669 (a doua în ordine cronologică, după cea de la Râmnic din anul 1651[76].

Începând cu secolul al XVI-lea ne vom întâlni cu tot mai multe tipărituri religioase româneşti, deosebit de importante şi în plan catehetic, dintre care vom consemna şi noi câteva, deodată cu amintirea unor şcoli şi a unor nume de cărturari, clerici şi mireni.

În ordine cronologică, consemnăm deschiderea, la anul 1490 a şcolii din ***Şcheii Braşovului***, pentru românii ortodocşi de aici, cu două cicluri: *elementar* – pentru pregătirea negustorilor şi meseriaşilor şi unul *mai avansat* ("superior" să-i zicem) care pregătea preoţi. *Este prima şcoală românească ortodoxă atestată documentar.*

La începutul secolului al XVI-lea, domnitorul **Neagoe Basarab** (1512-1521) va scrie, în slavonă, ***Învăţăturile către fiul său Teodosie***, lucrare în care expune anumite norme de conduită pentru viitorul domn. Din conţinutul său se desprinde faptul că ea nu era adresată exclusiv lui Teodosie şi celorlalţi fii, ci şi "altor domni", având, astfel, un caracter educaţional normativ general. Chiar titlurile unor fragmente precizează acest fapt, cum este, de exemplu, al VI-lea: "Învăţătură a lui Io(an) Neagoe Voievod către copiii săi şi către alţi unşi ai lui Dumnezeu, când vor cârmui sau vor aşeza pe dregătorii şi marii boieri ori le vor lua dregătoria după

[76] Onisifor GHIBU, *Din Istoria literaturii didactice româneşti*, Ediţie îngrijită de Octav Păun, Editura didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1975, p. 247.

faptele lor...”[77]. Întreaga lucrare este pătrunsă de adânci simțăminte creştine, tot timpul sfătuitorul raportându-şi învățăturile la preceptele evanghelice, iar cuvintele *Dumnezeu*, *Biserică*, *sfinți* etc., apar aproape în fiecare pagină. În acest sens, următorul pasaj este concludent, credem: “De aceea, te sfătuiesc, fiul meu, mai întâi să nu uiți niciodată frica lui Dumnezeu, **pentru că frica lui Dumnezeu este mumă tuturor binefacerilor şi îndreptărilor** “(subl. n.)[78].

În anul 1544, Filip Moldoveanul (zugrav, dar şi tipograf, cunoscător al mai multor limbi străine) va tipări la Sibiu ***Catehismul românesc***, din păcate astăzi pierdut[79], iar prin anii 1551-1553 va da la lumină ***Tetraevanghelul*** slav-român, ***prima carte în limba română păstrată***.[80]

În aceeaşi vreme istoria consemnează strădaniile altui tipograf însemnat, Diaconul Coresi, deopotrivă cărturar, iscusit traducător, din osteneala căruia notăm: ***Întrebare Creştinească*** (Braşov, 1560), un mic Catehism în limba română (aşadar, ***primul în româneşte,*** păstrat), sub formă de întrebări şi răspunsuri, cuprinzând Cele 10 porunci, Crezul, Tatăl nostru, câteva învățături sumare despre rugăciune, botez, împărtăşanie etc.; ***Evanghelia cu învățătură*** sau *Cazania*[81], cea mai importantă tipăritură a sa (Braşov, 1581), care cuprinde tâlcuirea Evangheliilor din toate duminicile şi sărbătorile de peste an, începând cu Duminica Vameşului şi a Fariseului . Merită reținut şi faptul că tipărirea acestei Cazanii este rodul unei colaborări transilvano-muntene, prin câțiva cărturari, ierarhi si mireni, ce reprezintă cu cinste cele două provincii româneşti: cheltuiala tipăririi a făcut-o judele Braşovului, *Lucas Hirscher*, care a şi adus exemplarul slavon de la *mitropolitul*

---

[77] Basarab, NEAGOE, *Învățăturile lui... către fiul său Teodosie*, Versiune originală, (transcriere, traducere în limba română şi studiu introductiv de prof. dr. G. MIHĂILĂ), cu o prefață de Dan ZAMFIRESCU, Editura “Roza Vânturilor”, Bucureşti, 1996, p. 429.
[78] *Ibidem*, p. 321.
[79] Amănunte despre acest catehism ne oferă Nicolae IORGA în *Istoria Bisericii Româneşti şi a vieții religioase a românilor*, Vol. I, Editura Ministerului de Culte, Bucureşti, 1928, p. 170-171.
[80] Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Op. cit.,* p. 147.
[81] Pentru studiul critic recomandăm ediția tipărită de Sextil PUŞCARIU şi Alexie POPOVICI, cu numele *Carte cu Învățătură*, Atelierele Grafice Socec & Co, Bucureşti, 1914.

Serafim al Ungrovlahiei, binecuvântarea pentru tipărire o dă *mitropolitul Ghenadie al Transilvaniei*, iar traducerea aparţine lui *Coresi* şi învățaților preoţi braşoveni *Iane şi Mihai* de la biserica Sf. Nicolae din Şcheii Braşovului. O mențiune aparte facem în legătură cu termenul "cazanie" care în slava veche înseamnă "învățătură" (*kazanie)*[82], fapt care indică rolul acestor cărți în actul catehetic propriu-zis, care trece granițele utilității omiletice, fiind receptate ca un fel de "manuale" pentru învățarea poporului.

Un eveniment deosebit în literatura catehetică îl constituie ***Mărturisirea de credință a lui Petru Movilă***, primul catehism dezvoltat din spațiul ortodox, structurat pe cele trei virtuți teologice (sau *cardinale*), credința, nădejdea şi dragostea, aprobat de sinodul de la Iaşi din anul 1642, ca normativ pentru întreaga ortodoxie, recunoscut drept *a treia Mărturisire de credință a Bisericii Ortodoxe,* după *Simbolul Credinței* şi *Dogmatica* Sf. Ioan Damaschin. S-a tipărit mai întâi la Amsterdam, în limbile latină (1643) şi greacă (1667), iar în româneşte a fost tradusă de logofătul Radu Greceanu, cu sprijinul fratelui său Şerban şi al lui Constantin Cantacuzino Stolnicul (Buzău, 1691). Această Mărturisire va fi reeditată de mai multe ori, ultima diortosire mai însemnată făcându-se pe vremea patriarhului Justinian Marina (Bucureşti, 1952), ediție care păstrează structura celei originale, dar va beneficia de unele îmbunătățiri şi adaosuri.

Cazania lui Varlaam (Iaşi, 1643) se prezintă ca un monument al culturii noastre religioase şi literare, o expresie a unității de neam, credință şi limbă a românilor din Moldova, Muntenia şi Transilvania. Intitulată *Carte românească de învățătură la dumenecele de preste an şi la praznice împărăteşti şi la svănți mari*, Cazania beneficiază de două impresionante prefețe, una a domnitorului Vasile Lupu, alta a mitropolitului Varlaam, nu doar lămuritoare cu privire la demersul tipăririi, ci

[82] Vezi I. D. NEGRESCU, *Limba slavă veche*. *Perioada slavonă la români, texte paleoslave şi româno-slave. Glosar slavo-român*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, Bucureşti, 1961, p. 335, col. I.

adevărate mărturisiri ale crezului ortodox-național. Iată, bunăoară, cum se exprimă domnitorul (reproducem textul cu ortografia originală)**:** “Prea luminat întru pravoslavie, şicredinciosu întru părin’tele nenăscut, şiîntru fiiul dela părin’tele născut mainte de toți veacii. şiîntru dhul’ svănt’ dela părintele purcedzătoriu, şipre fiiul odihnitoriu. svănta troiță unul’ adevărat’ dmdzău ziditoriu şifâcătoriu tuturor vădzutelor şinevădzutelor.

Io Vasilie Voevod. Cu darul’ lui dmdzău țiitoriu, şibiruitoriu, şidomnu atoată țara moldovei dar’ şimilă, şipace şispăsenie a toată seminția românească pretutindenea ce să află pravoslavnici într’aceasta liîmbă. cu toatâ inima cearem’ dela domnul dmdzău şiizbăvitoriul nostru Is Hs.

Diîntrucât s’au îndurat’ dmdzău diîntru mila sa de ne-au dăruit’ dăruim’ şinoi acest’ daru limbii româneşti, carte pre limba românească întâiu de laudă lui dmdzu, după aceea de învățătură şide folos’ sufleteloru pravoslavnici. să iaste şide puțin’ preț’ iară voi să o priimiți nu ca un lucru pemntesc’ ce ca un odor ceresc’. şiprînsă cetind’ pre noi pomeniți şiîntru ruga voastră pre noi nu uitareți şihiți sănătoşi”[83].

Iar mitropolitul Varlaam mărturiseşte, între altele, simțămintele sale de ierarh român conştiincios, care doreşte ca învățăturile Sfintei Scripturi să fie date pe limba cea înțeleasă de mulți: “...cum’ ca să nu greşascâ hieş‘tecine mar’ginea şisăvrăşitulu acela spre carele-I fâcut’. cătr’aceea ş‘altâ usteniînță s’au adaos aceloru bărbați purtâtori de dhulu svănt’ căci câ mărgăndu de susu în gios, şiîn puținăîndu-se diîn oameni înțelesul’ sventeloru scripturi, le-au câotat’ a pogoră şisvănta scriptură tot’ mai pre înțelesulu oameniloru păn’au început’ a scoate aşea**ş‘ cineş‘ pre limba sa pen’tru ca să înțeleagă hiecine să sa înveațe**. şisă mârturisească minunate lucrurile lui dmdzău cu multu mai vrătos limba noastră românească ce n’are carte pre lim’ba sa. cu nevoe iaste a înțeleage cartea alții

[83] Textul este reprodus după ediția tipărită în anul 1943, la Editura pentru literatură şi artă.

lim'bi. şipentru lip'sa dascalilor ş'a învăţăturei, căt' au fost' învăţăndu mai multă vreame, acmu nice atăta nime nu învaţâ, pentr'aceea de nevoe mi-au fost ca un' datornic' ce sint' lui dmdzău cu talanutulu ce mi-au dat' să-mi poci' plăti datoria macaru de căt' pănă nu mâ duc' în casa cea de lut' a moşiloru miei, adunat-am' diîntoţi tălcovnicii sventei Evglii dascalii besearicii noastre şideac'-am' scris. arătat-am' măriei sale pravoslavnicului domnu Io Vasilie Vovodul' cu mila lui dmdzău Domnulu ţărăi moldovei..."[84].

Aceste mărturisiri, cu valoare de testament, au găsit un ecou deosebit în sufletele românilor, vlădici, preoţi şi simpli credincioşi, Cazania cunoscând cea mai largă răspândire pe teritoriul românesc, fiind retipărită (desigur, cu unele adaosuri şi îmbunătăţiri) în mai multe rânduri. Un alt reper al ostenelilor mitropolitului Varlaam este ***Răspunsul la Catehismul calvinesc*** (Iaşi, 1645), o luare demnă de atitudine ortodoxă faţă de erorile doctrinare cuprinse în Catehismul calvinesc tipărit la Alba Iulia în anul 1642, aducând lumină asupra învăţăturilor despre Sf. Scriptură, credinţă şi faptele bune, Biserică, Taine, cinstirea sfinţilor, a icoanelor etc. Minunat exemplu de atitudine misionară, care se cere mereu înnoită, mai ales în zilele noastre, când otrăvurile sectare de tot felul intoxică sufletele creştinilor, tineri şi vârstnici, mai puţin întăriţi în dogmele credinţei drept-măritoare.

Este momentul să amintim în continuare de două tipărituri cu totul excepţionale: ***Noul Testament de la Bălgrad****, prima ediţie românească integrală a Noului Testament* (1648), rod al ostenelilor mitropolitului Simion Ştefan (1643-1656) şi al ieromonahului Silvestru, fost egumen la Govora, în prefaţa căruia mitropolitul scrie acele cuvinte memorabile despre folosul utilizării limbii înţelese de toţi: "...Bine ştim că cuvintele trebuie să fie ca banii, că banii aceia sunt buni carii umblă în toate ţările, aşia şi cuvintele acelea sunt bune care le înţeleg toţi..."[85];

---

[84] *Ibidem*, p. 31.

[85] Vezi ediţia critică tipărită la Alba Iulia, cu binecuvântarea P. S. Episcop Emilian BIRDAŞ, 1988, p. 116

Biblia de la 1688, prima ediție integrală a Sfintei Scripturi în limba română, numită şi *Biblia lui Şerban Cantacuzino*, la tipărirea căreia au semnat, alături de domnitor, episcopul Mitrofan de Huşi, frații Radu şi Şerban Greceanu, învățatul moldovean Nicolae Milescu Spătaru etc[86]. Textul românesc tipărit al Sfintei Scripturi a reprezentat un salt considerabil şi în misiunea de catehizare, preoții şi învățătorii având la îndemână acum cuvântul lui Dumnezeu în limba neamului, spre a-l face cunoscut cu mai mare râvnă, căci necunoaşterea acestui izvor al Revelației dumnezeieşti este *pricină a tuturor relelor*, după cum opinează Sf. Ioan Gură de Aur[87] Iar despre folosul mântuitor al Bibliei, acelaşi sfânt părinte spune: "Cunoaşterea Scripturilor întăreşte duhul, curăță conştiința, smulge patimile înrobitoare, seamănă virtutea, ne ridică deasupra săgeților diavolului, ne face să locuim aproape de cer, eliberează sufletul de legăturile trupului, dându-i aripi uşoare şi face să intre în sufletul cititorilor tot ceea ce s-a putut spune vreodată mai bine"[88].

Tot în acest veac, în binecuvântata cetate a Iaşului, **mitropolitul Dosoftei** (1671-1686) va scoate la lumină prima încercare de versificare în limba noastră: ***Psaltirea în versuri***, tipărită la mânăstirea de la Uniev din Polonia în anul 1673[89]. Psalmii, atât de prezenți în cultul public, dar şi în cel particular, vor fi fost utilizați şi ca "bucăți de lectură", alături de cele din Ceaslov şi celelalte cărți de cult, în orele ținute în tinda bisericii. Versificați, au fost desigur mult mai atractivi pentru copiii dați la şcoli ca să învețe cititul, scrisul etc.

Păşind în veacul al XVIII-lea, se impune zăbovirea pentru câteva momente asupra personalității mitropolitului cărturar **Antim Ivireanul** (1708-1716), unul din

---

[86] A se vedea ediția jubiliară tipărită la 300 de ani de la prima apariție, la Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1988.
[87] *Omilia IX-a la Coloseni,* P.G. LXII, 361.
[88] *Omilia X-a,* P.G. LXIII, 485.
[89] Dosoftei a fost nevoit să apeleze la serviciile acestei tipografii, întrucât cea veche, din timpul lui Vasile Lupu, nu mai funcționa. Vezi Pr. prof. M. PĂCURARIU, *op. cit.,* p. 201.

cei mai mari tipografi şi traducători pe care i-a avut Țara Românească, cel căruia îi datorăm, între altele, introducerea definitivă a limbii române în cultul Bisericii noastre. Între cărțile care interesează direct învățământul catehetic, alături de cunoscutele *Didahii*, amintim *Învățătură pe scurt pentru taina pocăinții* (Râmnic, 1705), cu scurte explicații asupra Tainei Mărturisirii și *Învățătură bisericească la cele mai trebuincioase şi mai de folos pentru învățătura preoților* (1710, Târgovişte), un mic catehism în trei părți, folositor preoților în misiunea lor de catehizare[90].

O mențiune aparte se cuvine despre cărțile propriu-zise, de şcoală. Amintim mai întâi ***Bucoavnele*** sau ***Bucvariile***, cu lecții în care se cuprind învățături de bază ale credinței, enunțate chiar din titluri[91]. De pildă, *Bucoavna de la Bălgrad* (Alba Iulia, 1699) este intitulată după însuşi cuprinsul ei: "Bucoavna ce are în sine deprinderea învățăturii copiiloru la carte şi simbolulu credinții creştineşti, diece porunci ale legii vechi şi ale celei noue şiepte taine ale bisericii răsăritului, iproci" [92]. Iar bucoavna de la Râmnic (1726) este tipărită cu titulatura următoare: "Întâia învățătură pentru tineri (în slavoneşte şi româneşte)... cu litere şi silabe într'însa. Scurtă tâlcuire a legii celor zece Cuvinte, Rugăciunea Domnului, Simbolului credinței şi a celor nouă fericiri..."[93]. În principal, *Bucoavnele* cuprindeau alfabetul chirilic, exerciții de silabisire şi texte pentru lectură cu conținut creştin.[94] Onisifor Ghibu (1883-1972), profesor de pedagogie al Universității din Cluj (iar din 1941 al Seminarului Pedagogic Universitar din Sibiu), în excepționala lucrare *Din istoria literaturii didactice româneşti* (1916), notează următoarele despre cuprinsul acestei Bucoavne: "...Partea de lectură propriu-zisă consta exclusiv din lecturi de ordin pur

---

[90] Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Istoria Bisericii Române* pentru Facultățile de Teologie, ediția II-a, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, vol. II, Bucureşti, 1994, p. 150.

[91] Pentru amănunte recomandăm lucrarea prof. Onisifor GHIBU, *Din istoria literaturii didactice româneşti: I. Bucoavnele; II. Abecedarele ; III. Cărțile de cetire din Transilvania*, Bucureşti, 1916.

[92] I. Bianu, N. HODOŞ, *Bibliografie românească veche*, Tom. I, p. 369 (*iproci = etc.*).

[93] *Ibidem*, Tom. II, p. 29.

[94] *Istoria Literaturii Române*, Editura Academiei RSR, Ediția II-a, Bucureşti, vol. I, 1970, p. 316.

religios şi anume: rugăciunea când va să înceapă copilul a învăța, rugăciunile dimineții (Împărate ceresc, Prea Sfântă Treime, Tatăl nostru şi Din somn sculându-mă); apoi: Simbolul credinței şi simbolul Sf. Atanasie, Cele zece porunci de căpetenie ale legii vechi şi cele şase desăvârşiri ale legii noi. De la p. 36 la 62 se tratează pe larg despre cele şapte taine, prin întrebări şi răspunsuri, arătându-se şi locurile din Sf. Scriptură şi dându-se şi începuturile rugăciunilor corespunzătoare din Molitvelnic. Sfârşitul îl formează: cele trei fapte bune ale bogosloviei, cele şapte daruri şi cele douăsprezece roduri ale Duhului Sfânt, cele şapte lucruri ale milei trupeşti şi cele şapte faceri de bine împotriva acestora şi, în fine, cele patru lucruri mai de apoi ale omului".[95] Conținutul eminamente creştin al acestei Bucoavne dezvăluie intenția unei educații profund religioase, avându-se în vedere *formarea caracterului religios moral*, țel întru-totul valabil şi astăzi în cadrul educației religioase din şcoli. De altfel, scopul tipăririi este mărturisit chiar în *Predoslovie*: "Primiți dar această cărticică şi citind-o înțelegeți pietatea cuvântului, pentru ca să fiți în stare a VĂ ÎNDREPTA VIAȚA VOASTRĂ ŞI A VA PURTA DUPĂ PORUNCILE LUI DUMNEZEU, PRECUM SE CUVINE ORICĂRUI CREŞTIN PRAVOSLAVNIC"[96].

O altă *Predoslovie* care merită a fi evocată este a Bucoavnei Mitropolitului Iacob Putneanul (1755), în care întâlnim sfaturi asemănătoare cu ale Sfântului Ioan Gură de Aur din cuvântările sale cu privire la creşterea copiilor: "Toată obişnuința vieții omeneşti stă spre hrană, o iubitorilor de Hristos. Creşterea prunciască atârnă şi de ce fel de copilu iaste, aceiaşiu şi dacă se face mare, de iaste învățatu, din copilărie întru învățătură cinstită şi întru frica lui Dumnezeu (care iaste începutul înțelepciunii), se cade a nădăjdui că acela va fi cu bună creştere şi dacă va fi mare...

---

[95] Am notat aceste informații din ediția 1971, p. 34. O. GHIBU arată că şi abecedarele apusene din această vreme aveau conținut eminamente religios, unele chiar şi un astfel de titlu. De exemplu, abecedarele franțuzeşti se numeau *Croix de par Dieu* sau *Croix de Jésus*, nume inspirat de icoana Răstignirii de pe copertă... *Ibidem*, p. 35.

[96] I. BIANU, N. HODOŞ, *op. cit.,* p. 31.

Dinu creşterea copiilor ca dintr-o rădăcină bună şi rea, pentru toată viața curge... Cum daru vei nădăjdui de bine, unde nu iaste hrană bună copiilor? Care văzând noi lipsiți copiii de hrana ce li se cade, bolind cu inima de nenorocirea învățăturii lor, am dat în tipar această cărțulie, începând de la azbuchi, cu toată rânduiala, precum se vede ca să poată după buchii ceti şi cu sloguri întru întărirea cetirii sale, şi după aceste rugăciuni de seară şi de dimineață şi rânduiala pentru masă şi după masă..."[97].

În a doua jumătate a secolului al XVIII-lea şi începutul secolului al XIX-lea îşi fac apariția câteva lucrări de pedagogie propriu-zisă: ***Pedagogia*** lui Iosif Mesiodax (numele grecesc al lui Iosif, *dacul din Moesia,* potrivit precizărilor lui N. Iorga din lucrarea "Un pedagog moldovean pe la 1800"), carte ce se ocupă cu educația copiilor, publicată la Veneția în anul 1789[98]; ***Pedagogia Creştină*** sau *Tratat despre buna conducere, educarea şi formarea pe care copiii trebuie să o primească de la părinți pioşi şi dascăli virtuoşi, alcătuită de umilul monah Grigorie din Țara Moldovei şi cu îngrijire revăzută de către unul din cei mai buni dascăli Domn Nicodem de Naxos, pentru folosul a tot poporul ortodox*, "umilul monah din Țara Moldovei (*de la Neamț, n. n.)*" fiind de fapt mitropolitul de mai târziu al Ungro-Vlahiei, Grigorie al IV-lea Dascălul (1823-1834). Meritul aparte al acestei *Pedagogii* este că se oferă copiilor un catehism mult mai accesibil decât

---

[97] *Ibidem*, p. 131. Vezi şi lucrarea † TEOCTIST, Mitropolit al Moldovei şi Sucevei, *Mitropolitul Iacob Putneanul,* Mânăstirea Neamț, 1978, p. 77-78. A se vedea, totodată, Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre creşterea copiilor*, în vol. "Puțul şi împărțire de grâu", Bacău, 1995. Bunăoară, în "Cuvântul 44", întâlnim un avertisment ferm pentru părinții care neglijează educația creştinească a copiilor: "Pe aceşti părinți eu - şi să nu socotească cineva că ceea ce se grăieşte este de mânie - şi decât ucigaşii de copii zic ca sunt mai răi. Pentru că aceia despart trupul de suflet, iar aceştia şi pe suflet şi pe trup ducându-l îl aruncă în focul gheenei. Şi pe moartea aceea nevoie este să o primească negreşit de la fire. Iar de aceasta se putea şi să scape dacă neluarea aminte a părinților nu o ar fi adus pe ea asupra..." , în cap. "Pentru creşterea copiilor", p. 416. Iar în "Cuvânt pentru ce fel de clironomii (*bogății, n. n.)* trebuie să lăsăm copiilor noştri", Sf. Ioan Gură de Aur îndeamnă: "Deci să nu ne sârguim să adunăm bani şi pe aceştia să-i lăsăm copiilor, ci sa-i învățăm pe ei fapta cea bună... În consecință, de voieşti să laşi bogăție multă copiilor tăi, lasă-le lor purtarea de grijă a lui Dumnezeu!", *Ibidem*, p. 428, 429.

[98] Pr. prof. dr. Constantin GALERIU, *op. cit.*, p. 7.

psaltirea sau alte cărți de cult. În conținutul său autorul insistă asupra importanței principiului intuiției, crez exprimat aşa: “Conduceți-i la Biserici, arătați-le icoanele Domnului Iisus Hristos, ale Sfintei Fecioare şi ale Sfinților şi învățați-i a face semnul Sf. Cruci, cu plecările şi metaniile. Să se aplece până la pământ şi să zică: Iisuse Mântuitorule, Fiul lui Dumnezeu, ai milă de mine!”[99].

Secolul al XIX-lea va înregistra un număr tot mai mare de catehisme, o dată cu deschiderea unor importante şcoli, inclusiv instituții de nivel universitar, al căror baze s-au pus, de fapt, încă din secolele precedente. Este cazul să privim în urmă, fie şi lapidar, la *Academia domnească din Iaşi* (1640) de pe vremea lui Vasile Lupu, *Şcoala grecă-latină de la Târgovişte* (1646), *Academia domnească de la Bucureşti* (1694, pe vremea domnitorului martir Constantin Brâncoveanu, *Şcolile deschise în Transilvania prin legiuirile date de împărăteasa Maria Tereza* pe la 1764 etc. Bunăoară, în Transilvania şcolile elementare se împărțeau în trei grupe: *comunale* (sau “triviale”, numite aşa după cele trei materii: religie, citire, aritmetică), *capitale* şi *normale*, acestea din urmă pregătind învățători. În toate cele trei şcoli religia avea loc privilegiat, fiind stabilit şi faptul că trebuia să fie predată numai de către preoți[100]. Revenind asupra importanței *Catehismelor*, se cuvine subliniat rolul lor preponderent în lucrarea de catehizare. Ediția de bază, mult răspândită la noi, a fost *Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movilă*, despre care am amintit deja, care, după traducerea ei în româneşte a cunoscut 17 ediții[101], fiind citită în toate provinciile româneşti. După ea s-au inspirat apoi celelalte catehisme, inclusiv din secolul al XX-lea. Ne referim la cele semnate de Pr. Ioan Mihălcescu (mai apoi Arhiereu şi Mitropolit), Arhim. Iuliu Scriban, Pr. prof. Petre Vintilescu,

---

[99] Apud Pr. Mihail BULACU, *Spiritul catehezei patristice din şcoala românească*, Tipografia cărților bisericeşti, Bucureşti, 1937, p. 36.

[100] Pr. prof. dr. Mircea PĂCURARIU, *Doua sute de ani de învățământ Teologic la Sibiu*, *1786-1986,* Sibiu, 1987, p. 13-14.

[101] 10 la Bucureşti, 2 la Neamț, 3 la Sibiu, 1 la Buzău, 1 la Iaşi; vezi † JUSTINIAN, *Cuvânt înainte* la *Învățătura de credință creştină ortodoxă*, Bucureşti, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1952.

Pr. prof. Toma Chiricuță, şi alții. Un fapt cu totul remarcabil este că *lecțiile de religie pentru şcoala primară erau incluse în Cartea de citire*[102].

În Țara Românească un eveniment deosebit îl constituie începuturile învățământului de nivel superior, datorate în mare măsură lui **Gheorghe Lazăr**, conducător al Şcolii de la Sf. Sava (1818), şcoală a cărei programă prevedea, alături de cursurile de inginerie şi de filozofie, predarea Catehismului şi a Istoriei "vivliceşti" a Vechiului şi a Noului Testament. Chemarea tinerilor la studii a făcut-o cu râvnă apostolică Gh. Lazăr prin "Înştiințarea către de toată cinstea vrednică tinerime" (august, 1818). După o muncă epuizantă de trei ani, acest apostol al învățământului românesc se întoarce grav bolnav la Avrig – Sibiu, unde se născuse în anul 1779 şi unde va închide ochii la numai 44 de ani (1823)...

Un alt moment însemnat în afirmarea învățământului catehetic îl constituie înființarea şi organizarea ***Seminariilor Teologice***: 1803 la Socola-Iaşi, cu binecuvântarea mitropolitului Veniamin Costachi, care a avut grijă să rânduiască aici "dascăli procopsiți"; 1811 la Sibiu, prin purtarea de grijă a episcopului Vasile Moga, seminar la care va preda o vreme şi Gheorghe Lazăr; 1836 este anul în care se vor deschide Seminarii la Bucureşti, Buzău şi Argeş, iar în 1837 şi la Râmnic. Iar cu privire la înființarea ***Facultăților de Teologie*** notăm: 1850 la Sibiu (sub păstorirea mitropolitului Andrei Şaguna), 1860 la Iaşi (pe vremea lui Cuza), 1881 la Bucureşti (mitropolit Calinic Miclescu). Chiar dacă unele au trebuit să-şi închidă temporar porțile (ca de exemplu cea din capitala Moldovei în 1864), aceste facultăți au pecetluit reuşita mult dorită de înaintaşi de a avea un învățământ teologic superior în Țările Române. Fie şi în treacăt, trebuie să amintim faptul că dintre toți ierarhii ortodocşi care au militat pentru promovarea învățământului românesc, **Andrei Şaguna** s-a remarcat într-un chip aparte. El înființează şcolile elementare, numite "poporale", care, sub oblăduirea Bisericii, beneficiau de prestația

[102] Pr. prof. dr. C. GALERIU, *op. cit.,* p. 8.

învățătorilor şcoliți la Institutul pedagogic din Sibiu. Directori ai şcolilor poporale erau preoții parohi, iar protopopii aveau misiunea de inspectori în raza protopopiatului. La sfârşitul arhipăstoririi sale, numai în Arhiepiscopia Sibiului funcționau aproape 800 de astfel de şcoli, dintre care mai mult de jumătate înființate de el. Alături de cărțile de cult şi manualele şcolare, tipărite cu binecuvântarea sa, un rol catehetic major l-a avut *Telegraful Român*, **cu apariție neîntreruptă din anul 1853 până azi.**[103]

În rândul şcolilor cu impact pozitiv deosebit în veacul al XIX-lea trebuie pomenită şi ***Preparandia*** de la Arad (1812) cu limba de predare română, pentru pregătirea viitorilor învățători ai şcolilor confesionale din Arad, Crişana şi Banat, propriu-zis un *Institut Pedagogic*, care va pregăti terenul pentru deschiderea în acelaşi oraş a unei ***şcoli teologice*** cu doi ani de studii, iar din 1824 cu durata de trei ani.

Râvna promotorilor învățământului religios ortodox a avut în decursul istoriei nenumărate piedici, mai ales în Ardealul pluriconfesional, despre care se pomeneşte destul de des în izvoare şi asupra cărora nu insistăm acum. Semnalăm, însă, că unele tulburări s-au produs de multe ori şi datorită unei altfel de "râvne", cea *fără pricepere*, în genul celei de care vorbeşte Sf. Ap. Pavel în Epistola către Romani (10, 2). Ne referim, concret, la anumite influențe pedagogice externe exagerate, cum este cazul celei herbartiene, venită în Ardeal prin studenții români aflați în Germania, anume un caracter prea intelectualist-rațional sub care s-a asimilat şi predat chiar şi Teologia. Iar "povestirea liberă", de altfel metodă clasică a predării învățământului, a alunecat în etalare subiectivă de "talente", prin îndepărtarea peste limitele admise de textele sacre, biblice. De aceea, pentru astfel

---

[103] De notat, aşadar, că "Telegraful Român" este ziarul românesc cu cea mai veche apariție neîntreruptă.

de probleme şi altele asemenea, s-au convocat şi ținut două *congrese catehetice*, la Sibiu (1922) şi Mânăstirea Dealu (1933)[104].

O contribuție însemnată la precizarea statutului religiei în şcoală l-a avut, desigur, *legislația cu privire la învățământ*. Ar fi deosebit de interesant un studiu amănunțit asupra evoluției în timp al acestei legislații, care este foarte sugestiv pentru încercările de limpezire a normelor actuale. Fiecare moment important în istoria şcolilor româneşti s-a bazat, fireşte, pe o anume legislație, dar *primul cod modern de legislație şcolară* îl datorăm ilustrului pedagog **Spiru Haret** (1851-1912), profesor universitar, inspector general şi ministru al învățământului[105]. Cu privire la subiectul nostru, legea care ne interesează este cea din 1898: "Legea asupra învățământului secundar şi superior". Până în anul 1948, când religia a fost suprimată din programele şcolare, această materie a fost considerată prioritară şi, o dată cu apariția cataloagelor, figura în fruntea tuturor celorlalte materii.

Secolul al XX-lea, până la venirea tăvălugului comunist, a înregistrat prestația unor pedagogi de mare valoare, care s-au preocupat, deodată cu problemele pedagogiei moderne în general, şi de educația religioasă, cu totală dăruire şi solicitudine. În primul rând trebuie să avem în vedere mulțimea de preoți-profesori care şi-au consacrat timpul şi energia vieții pentru învățământul religios, atât la nivel primar şi mediu, cât şi la cel universitar. O dată cu ei la pedagogii laici trecuți în veşnicie, profund trăitori ai creştinismului ortodox: Vasile Băncilă, G. G. Antonescu, Constantin Narly, Simion Mehedinți şi Teodor M. Popescu, cu preocupări remarcabile şi în câmpul învățământului religios românesc, ignorați în perioada comunismului din motive politice, din păcate foarte puțin cunoscuți şi astăzi, la zece ani după "Revoluție".

---

[104] Pr. prof. dr. Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, Manual pentru Institutele Teologice, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1976 p. 56.

[105] Doctor în matematici la Paris, a ocupat prin concurs o catedră universitară, pe care a slujit-o în mod exemplar.

Din prima categorie s-a evidențiat cu vigurozitate părintele **Mihail Bulacu** (1898-1985), profesor de religie la Seminarul Pedagogic Universitar, titular al catedrei de Omiletică şi Catehetică al Facultății de Teologie din Bucureşti (1936-1952), autor de cărți şi studii omiletice şi catehetice, propriu-zis *cel mai prolific publicist român din domeniul catehetic din toate timpurile*[106]. Este în general cunoscut în mediul teologic, de aceea nu insistăm cu amănunte bio-bibliografice. Facem, însă, precizarea că lucrarea de căpetenie din domeniul catehetic-pedagogic, *Pedagogia creştină ortodoxă*, monumentală ca formă şi conținut (571 p.) se impune a fi reeditată, întrucât, din anul apariției (1935), literatura catehetică românească n-a mai cunoscut un astfel de compendiu pedagogic creştin, mai ales că exemplarele sunt foarte rare[107]. Evident, o astfel de reeditare, întru-totul binevenită, presupune anumite aduceri la zi, dar numai în spiritul conținutului original, desigur.

În aceeaşi categorie a preoților-profesori cu preocupări catehetice deosebite se înscrie şi părintele **Dumitru Călugăr** (1907-1988)[108], strălucit titular al catedrei de Omiletică şi Catehetică al Facultății de Teologie Ortodoxă din Sibiu (1968-1978), care a lăsat, între altele, cel mai recent manual de *Catehetică* de nivel universitar (Bucureşti 1976; ediția a II-a, 1984). Conținutul manualului este în mare măsură valabil şi astăzi, fiind necesare doar câteva actualizări sub aspectul tematicii şi al bibliografiei. Îl recomandăm în special pentru următoarele capitole: *Psihologia religioasă, Educația religioasă, Materia învățământului religios, Principiile didactice ale catehezei* şi *Anexa* care cuprinde cateheze sau lecții practice. Pentru predarea religiei în şcoală, părintele Călugăr ne-a lăsat şi *Cele*

---

[106] Amintim câteva din cărțile reprezentative: *Studiu introductiv în Catehetica ortodoxă*, Teză de doctorat, Oradea, 1928; *Pedagogia creştină ortodoxă*, Bucureşti, 1935; *Spiritul catehezei patristice în şcoala românească*, Bucureşti, 1937; *Conştiința creştină după Catehezele Sf. Chiril al Ierusalimului*, Bucureşti, 1946.

[107] Bunăoară, cel de la Biblioteca Facultății de Teologie din Bucureşti lipseşte de aprox. 3-4 ani din raft, cu toate că figurează în fişier.

[108] Face studii de specializare la Universitatea din Jena (1937-1938); doctor în teologie al Facultății din Bucureşti, cu teza *Caracterul religios-moral creştin*, publicată la Sibiu în 1955.

şapte cărţi de religie[109], care, chiar dacă sunt pe alocuri depăşite ca limbaj şi tematică, constituie un veritabil punct de plecare pentru alcătuirea manualelor de religie de astăzi[110].

Începem acum şirul pedagogilor creştini ortodocşi laici cu **Vasile Băncilă** (1897-1979), scriitor şi filozof creştin, reprezentant strălucit al elitei interbelice[111], necunoscut de marea masă a cititorilor români decât după trecerea câtorva ani de la evenimentele din decembrie'89, prezent acum în bibliotecile noastre prin două cărţi deosebit de valoroase, editate de "Anastasia": *Duhul sărbătorii* şi *Iniţierea religioasă a copilului*, ambele apărute la Bucureşti în anul 1996. Pentru *Metodica predării religiei* ne interesează, desigur ambele lucrări, dar cea de-a doua fiind mai apropiată preocupărilor noastre[112]facem o scurtă zăbovire asupra ei. Cartea are şapte capitole: *Importanţa religiei pentru copil, Metoda religioasă şi idea concretismului, Metoda afectivă şi sentimentul spiritualizat, Credinţă şi sinceritate, Iubire, seriozitate şi doctrină, Decalogul atmosferei, Formalism şi povestire.* Pentru demersul catehetic actual, aceasta lucrare este de importanţă capitală. Autorul pledează în mod inteligent şi cu dovada unei înalte conştiinciozităţi pentru educaţia religioasă timpurie a copilului: "Cel dintâi lucru pe care trebuie să-l ştie cu putere un educator, este că vârsta copilăriei este cea mai însemnată pentru a întreprinde formarea religioasă a omului. Un adevăr care, de altfel, se aplică la orice fel de

---

[109] Reeditate de Episcopia Romanului şi Huşilor în 1990.

[110] Prezente deja, pentru primele clase, pe băncile şcolilor prin osteneala părintelui profesor dr. Ioan Sauca.

[111] Născut la 1 ian. 1897 la Brăila, licenţiat al Universităţii din Bucureşti, Facultatea de Filozofie, specializat la Paris în acelaşi domeniu, profesor la liceul "Mihai Viteazul" din Bucureşti şi, un timp, la clasa Marelui Voevod Mihai. Se înţelege că din acest motiv, la venirea comunismului a devenit "duşman al poporului"... Vezi Vasile BĂNCILĂ, *Aforisme şi para-aforisme. Omul şi existenţa*, Ediţie îngrij. de Ileana BĂNCILĂ, Editura "Marineasa", Timişoara, 1993, p. 1.

[112] De altfel şi în *Duhul sărbătorii* întâlnim aprecieri strâns legate de educaţia copiilor prin intermediul sărbătorilor creştine. Iată un exemplu: "Sărbătoarea nu implică numai o metafizică şi o morală, ci şi o pedagogie. S-a spus că nu viaţa este pentru şcoală, ci şcoala pentru viaţă. Dar maximul vieţii este sărbătoarea, deci şcoala trebuie să fie pentru sărbătoare... Din fericire, valorificarea sărbătorii în şcoală e înlesnită de două împrejurări. Cea mai însemnată este copilul însuşi. Acesta, întrucât nu este pervertit, e o fiinţă însetată de sărbătoare – ceea ce am văzut că este ceva plin, iar nu o simpla zi liberă: o zi de lucru poate fi sărbătoare, iar o zi liberă poate fi negaţia sărbătorii; **copilul are o mare capacitate festivă. Copilului îi place natura, trăieşte divinul, se dăruieşte, jubilează...**" (subl. n.), p. 90.

educație căci, vorba lui Comenius, creanga trebuie îndoită cât e verde... Să învățăm o dată, în chip definitiv şi efectiv, adevărul vechi şi de bun simț că dacă nu se introduce omul în religie de când e copil, el va risca să nu cunoască niciodată farmecul şi binefacerea religiei. Dacă nu plouă primăvara, degeaba va ploua mai târziu. Plugarii ştiu că grânele trebuie să fie crescute înainte de a veni căldurile verii, ca să nu le vatăme. La fel şi în formarea religioasă. Planta de preț a religiei să fie adânc înrădăcinată în solul sufletului, pentru ca secetele vieții să nu-i poată face nici un rău..."[113]. După o impresionantă pledoarie pentru educarea religioasă a copiilor, autorul mărturiseşte convins: "Aşadar, un copil crescut cu religie va fi mai spiritualizat şi deci mai serios **la toate obiectele din şcoală**, precum şi în toate manifestările lui "[114].

În ultima parte a lucrării, V. Băncilă îşi exprimă opiniile în legătură cu persoana profesorului de religie, prezentate sub un titlu sugestiv, *Dodecalogul atmosferei*, vorbind despre elementele *sine qua non* ale desfăşurării lecției de religie, un fel de *logistică* obligatorie: *mediul fizic şi decorul, pragul lecției* (atitudinea profesorului la intrarea în clasă)*, pregătirea* (aperceptivă, n. n.), *aliații fireşti* (adică susținerea lecției cu ajutorul celor mai dotați şi receptivi elevi), *natura exemplelor* (tactul de a prezenta ilustrări potrivite, nu din cele care produc dubii sau ilaritate), *grija de a înlătura oboseala, pedagogia preventivă* (menținerea unei atmosfere plăcute, ideale, pe tot parcursul lecției) şi, în fine, ***atitudinea educatorului.*** Am subliniat această ultimă dimensiune, pentru că ea sintetizează toate eforturile recomandate anterior. Iată cum se exprimă autorul: "Felul prezenței sufleteşti a educatorului hotărăşte soarta educației... Elevii vor trăi în cercul de efluvii invizibile care pornesc din ființa lui, că obştea de şcolari, pe către e chemat s-o păstorească va trăi şi va respira neîncetat în aura lui, în ectoplasma lui

[113] Vasile BĂNCILĂ, *Inițierea religioasă a copilului*, Editura "Anastasia", Bucureşti, 1996, p. 20-21.
[114] *Ibidem,* p. 29.

spirituală, ca să aplicăm, metaforic, un termen luat din metapsihică. Fiecare om sugerează o anume atmosferă. Sunt oameni care îmbălsămează totul în jur ca un trandafir de soi şi sunt alţii care infectează totul ca un dihor. Unii linişteşc prin simpla lor prezenţă, alţii nelinişteşc chiar fără să spună un cuvânt; unii înalţă atmosfera, alţii o coboară; unii purifică, alţii întinează tot ce ating. Unii produc o atmosferă sfinţitoare încât în vecinătatea lor te simţi mai bun şi mai tare, alţii demonizează ori deprimă...”[115].

Aceste câteva ilustrări ale gândirii distinsului pedagog Vasile Băncilă sunt suficiente, credem, pentru ca fiecare profesor de religie să fie convins a-şi face timp pentru a citi integral *Iniţierea religioasă a copilului* spre marele folos în străduinţa de a-şi îmbunătăţi propria persoană, deodată cu îmbogăţirea conţinutului actului catehetic.

Un alt reprezentant strălucit al pedagogiei creştine româneşti este **G. G. Antonescu** (1882-1953), profesor de Pedagogie la Universitatea din Bucureşti, o vreme şi la Seminarul Nifon din acelaşi oraş, autor al unor lucrări de prestigiu în domeniu[116], înlăturat de la catedră de către comunişti în anul 1948, sub acuzaţia de “fideism” şi “naţionalism”, acuzaţii care constituie în fond mai degrabă recunoaşterea unor merite, decât stigmatizarea propriu-zisă: “fideist” înseamnă credincios (lat. *fides-i = credinţă*), iar “naţionalist” românul ce ţine la identitatea neamului, la caracterul “naţional” al Statului Român. Lucrarea ce ne interesează în chip aparte este *Educaţia morală şi religioasă în şcoala românească* (Bucureşti, 1937), structurată în trei mari capitole: *I. Educaţia morală în şcoala românească; II. Psihanaliză şi educaţie; III. Educaţia religioasă în cadrul educaţiei integrale.*

---

[115] *Ibidem*, p. 115.

[116] Semnalăm câteva dintre ele: *Din problemele pedagogiei moderne*, Bucureşti, 1924; *Pedagogia Generală*, Bucureşti, 1930; *Curs de pedagogie*, Bucureşti, 1925-1926; *Istoria Pedagogiei*. *Doctrinele fundamentale ale pedagogiei moderne*, Bucureşti, 1939; ***Educaţia morală şi religioasă în şcoala românească***, Bucureşti, 1937 (ultima subliniată de noi pentru interesul aparte în cadrul disciplinei *Metodicii predării religiei*).

Chiar dacă au trecut un număr de ani buni de la data publicării acestei cărţi, conţinutul ei este în cea mai mare parte actual. Întrucât prelegerea de faţă se adresează în primul rând viitorilor profesori de religie, vom face o mică ilustrare din ultimul capitol al cărţii cu referire la această importantă misiune: “În ceea ce priveşte pe profesorul de religie considerăm că acesta trebuie să aibă o serioasă pregătire filozofică... fiindcă dacă în sufletul seminariştilor sau al tinerilor teologi apar faţă în faţă concepţia ştiinţifică deoparte şi cea teologică de alta, ele nu pot rămâne izolate, căci nu putem împărţi sufletul elevilor noştri în compartimente. Aceste două concepţii se vor ciocni şi din ciocnirea aceasta, sau iese armonie, şi atunci înseamnă că am ajuns la rezultatul pe care-l preconizam adineaori: conlucrarea armonică între educaţia religioasă şi intelectuală; sau iese contradicţie, iar în cazul când aceasta este mărturisită, ajungem la scepticismul religios, iar în cazul când este ascunsă ajungem la ipocrizia religioasă. Pot să vă spun că atunci când am fost profesor la Seminarul Nifon, am găsit elevi sceptici, care au trecut apoi la alte facultăţi, după ce şi-au mărturisit îndoiala, pe când alţii, care aveau îndoieli, dar voiau să se facă preoţi, le-au ascuns şi au trecut la facultatea de teologie, - aceştia sunt ipocriţii. N-avem nevoie nici de sceptici nici de ipocriţi; avem nevoie de credincioşi adevăraţi...”[117]. Observăm, aşadar, că G. G. Antonescu pledează pentru “o serioasă cultură filozofică”, pe care viitorii profesori de religie să o dobândească în cadrul Facultăţii de Teologie. Acest deziderat poate fi exprimat şi astăzi, constatându-se în plus că nici acum nu avem o catedră de filozofie propriu-zisă, deşi anumite incursiuni în acest domeniu se pot face la câteva din disciplinele de bază, cum ar fi, spre exemplu, dogmatica, morala, istoria religiilor etc. Ceea ce nu se parcurge, însă, în cadrul programei, trebuie suplimentat prin lecturi individuale, în aşa fel încât orice teolog să posede cunoştinţe, fie şi generale, în legătură cu gândirea marilor filozofi ai lumii, antici, moderni şi contemporani.

[117] *Op. cit.,* p. 136-137.

Această preocupare, întâlnită de altfel la mulți dintre studenții noştri, trebuie făcută cu discernământ, în sensul propus de Sf. Vasile cel Mare în cunoscuta "Omilie către tineri"[118], totodată fără neglijarea gândirii Sfinților Părinți, care ne-au lăsat, de fapt, "filozofia" cea mântuitoare.

Constantin Narly (1896-1956) este un alt mare pedagog al perioadei interbelice[119], rămas în conştiința educatorilor mai ales prin lucrarea *Pedagogia generală*, publicată întâia oară în anul 1938, reeditată în 1996, cu 528 de pagini şi următorul cuprins: I. *Problema posibilității educației;* II. *Problema idealului pedagogic;* III. *Problema mijloacelor educației;* IV. *Problema comunității pedagogice.* În această ultimă parte la p. 490-493 găsim referiri la religie, în subcapitolul *Concretizarea (educației n. n.) în Instituții* despre care afirmă: "Religia este poate cea mai activă formă, sub care valoarea de devotare s-a înfățişat în omenire... Prin etica pe care o susține, religia exercită o influență totală asupra omului..." (p. 490). La un moment dat, C. Narly atrage atenția că de multe ori, printr-o predare nepedagogică a religiei sentimentul religios se poate pierde în fața multelor date impuse a fi memorate: "Frumusețea şi înălțimea etică a religiei creştine, este întunecată de amănuntul istoric şi sistematic. Rezultatul este indiferența religioasă sau ateismul pe care îl promovează adesea, fără să vrea şi fără să ştie, însuşi învățământul religios. Dacă în locul instrucției religioase s-ar face cu

---

[118] Sf. VASILE CEL MARE, *Omilia către tineri*, trad. pr. D. FECIORU, Bucureşti, 1986 (vol. nr. 17 din colecția P.S.B)

[119] Născut la Tecuci, face liceul la Focşani şi Facultatea de Litere şi Filozofie la Iaşi. Aici se va apropia de I. Găvănescu, între ei legându-se o strânsă prietenie. Aşa se explică faptul că una dintre cărțile lui C. Narly se intitulează *Opera pedagogică a profesorului I. Găvănescu* (Bucureşti, 1929). În 1923 C. Narly pleacă la studii în Germania, la Göttingen, unde, în anul următor va obține titlul de doctor în filozofie cu teza *Die soziale Schichtung Rumäniens (Stratificarea socială a României).* Întors în țară, va fi numit pe rând, asistent la Facultatea de litere din Iaşi, profesor la Facultatea de Filozofie a Universității din Cernăuți şi, în fine, de la 1 oct. 1940, la Bucureşti, profesor de Pedagogie şi Istoria Pedagogiei la Facultatea de litere şi filozofie, unde va preda până în anul 1947, când, din motive politice, postul său va fi "comprimat". Trece în veşnicie în anul 1956, fiind înmormântat în cimitirul Belu. Dintre lucrările sale mai amintim: *Problema idealului pedagogic,* 1925; *Educație şi ideal,* 1927; *Tolstoi educator,* 1929; *Misiunea educației româneşti*, 1941; *Misiunea educatorului,* 1943; (vezi prefața la C. NARLY, *Pedagogie generală*, Bucureşti, 1996, alcătuită de Viorel NICOLESCU).

precădere educația sentimentului religios, şi aceasta mai puțin în şcoală şi mai mult în Biserică, religiozitatea ar spori...” (p. 492).

Credem că observațiile profesorului Narly sunt în mare măsură valabile, dar ne îngăduim observația că necesitatea indiscutabilă a cultivării sentimentului religios în Biserică trebuie făcută în paralel cu instrucția religioasă la clasă, în mod progresiv şi echilibrat.

Simion Mehedinți (1869-1962) a fost nu numai un mare geograf, ci şi unul dintre cei mai mari pedagogi ai României, dăruit de Dumnezeu cu o viață bogată, atât ca număr de ani (93) cât şi ca activitate oferită în slujba neamului[120]. A fost profund credincios, mărturisind public convingerea că Iisus Hristos este nu numai Mântuitorul lumii ci şi *cel mai mare educator al omenirii* [121], avertizând tineretul că *nu poți fi om deplin fără să fii creştin* şi că *un om, ca şi un popor, atâta prețuieşte cât a înțeles din Evanghelie*...[122]. Scrisul său din câmpul pedagogic este atât de pătruns de duhul evanghelic, încât instrucția religioasă de astăzi ar suferi o gravă pierdere ignorând-i cărțile, în care, fără excepție, se observă fără greutate o împletire armonioasă a convingerilor creştine cu simțămintele unui patriotism exemplar. Căci Simion Mehedinți n-a slujit doar poporul român cu o conştiinciozitate ieşită din comun, ci a fost un mare admirator al virtuților sale strămoşeşti. În *Creştinismul românesc* exemplifică a aceste virtuți, nominalizându-le chiar ca titluri de capitole: *Lipsa războaielor confesionale; Neutralitatea față de certurile dogmatice; Primatul sufletului; Arhaismul creştinismului românesc;*

---

[120] Născut în Soveja – Vrancea, orfan de mamă de la 9 ani şi de tată înainte de terminarea liceului. Licențiat al Facultății de filozofie şi litere din Bucureşti (cu teza *Ideile lui J. J. Rousseau despre educație)*, doctor în geografie al Universității din Leipzig (cu teza *Die kartographische Induktion),* profesor la catedra de geografie a Universității din Bucureşti, membru al Academiei Române (1915), autor de cărți fundamentale din domeniul geografiei (cea mai reprezentativă: *Terra. Introducere în geografia ca ştiință* - 2 volume) şi al pedagogiei (*Altă creştere. Şcoala muncii, Creştinismul românesc, Poporul – cuvinte către studenți, Poți să fii om deplin fără să fii creştin? etc.)*. Înmormântat în cimitirul Belu din Bucureşti.

[121] S. MEHEDINȚI, *Scrieri despre educație şi învățământ. Antologie*, ediție îngrij. de D. MUSTER, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1992, p. 216.

[122] Idem, *Poți fi om deplin fără să fii creştin ?,* Cartea românească, Bucureşti, f. a. (vezi coperta).

Simbioza între Biserică şi Stat; Lipsa ereziilor şi a ereticilor; Prezența lui Iisus în folclorul național; Absența pornirii spre răzbunare; Acceptarea suferinței ca mijloc de purificare morală; Încrederea în biruința binelui asupra răului; Prioritatea frumuseții morale asupra justiției formale.[123] Cu toate că ştia foarte bine şi anumite scăderi ale conaționalilor, n-a pregetat o clipă să le evidențieze doar virtuțile, cu tact pedagogic şi mare optimism, aşa cum se recomandă mai ales în zilele noastre, când exemplele pozitive pot avea un rol întăritor, sursă de nădejde şi inspirație. Iată, bunăoară, cum se exprimă Simion Mehedinți în legătură cu "Absența pornirii de răzbunare la români": "Poporul român este lipsit de orice înclinare spre răzbunare. Sentimentul acesta presupune calcularea la rece a suferinței altuia. Violența, ca fapt individual, este cu putință oriunde. Dar de o aplecare a neamului românesc spre ură calculată împotriva cuiva, evident că nu poate fi vorba. Cum se explică această pornire spre iertare? Unii observatori superficiali s-au grăbit să dea o explicație simplistă: românul nu se răzbună, fiindcă nu simte suferința! Aşa să fie? Cine îşi dă osteneala să privească traiul de toate zilele al țăranului român, acela va ajunge la o concluzie cu totul deosebită. Va vedea că ceea ce deosebeşte pe plugarul sau păstorul român de neamurile vecine este o mare cumpătare în judecată şi o foarte delicată rezervă față de alții. Din fire, românul adevărat este discret, nu dă buzna în viața altuia şi nu se coboară niciodată la nivelul vulgului..."[124]. O explicație de bun simț şi prețuire față de poporul pentru slujirea căruia a consacrat cu generozitate toată energia vieții sale îndelungate.

---

[123] Idem, *Creştinismul românesc*, Fundația "Anastasia", Bucureşti, 1995, p. 235.
[124] *Ibidem*, p. 84.

Teodor M. Popescu (1893-1973)[125] este un nume de referință din galeria profesorilor teologi laici, care, deodată cu preocupările de strictă specialitate din domeniul pe care l-a slujit cu devotament total, Istoria bisericească şi Patrologia, este prezent şi în literatura noastră catehetică, îndeosebi prin lucrarea *Primii didascali creştini* [126]. Acest studiu este foarte important pentru observarea etapelor catehizării în Biserica primară, *didascalii* făcând parte din triada slujitorilor harismatici de care aminteşte Sf. Ap. Pavel: "Şi pe unii i-a pus Dumnezeu în Biserică: întâi **apostoli**; al doilea **profeți**; al treilea **învățători** (***didavskaloi***)..." (I. Cor. 12, 28). Aceşti învățători aveau misiunea să explice dogmele credinței creştine neofiților şi să-i apere, totodată, de influențele ereticilor. Despre ei se pomeneşte chiar şi în veacul al V-lea. Propriu-zis, didascalii sunt predecesorii profesorilor de la şcolile catehetice din secolele III-IV, totodată ai profesorilor de religie şi teologie, în general, din timpurile ulterioare. În timp ce apostolii predicau kerigmatic *vestea cea bună*, profeții îşi manifestau sporadic harisma prorociei, iar preoții şi episcopii se ocupau cu oficierea liturgică a slujbelor, didascalii erau slujitorii care catehizau cu timp şi fără timp, astfel că importanța misiunii lor depăşeşte granițele slujirii convenționale, întrucât, aşa cum afirmă autorul, "în planul învățăturii, didascalul harismatic depăşeşte pe episcop şi cu competența şi cu învățătura..."[127]. Înainte de a încheia această scurtă semnalare a personalității şi

[125] Născut în Boteni – Dâmbovița, licențiat al Facultății de Teologie din Bucureşti, doctor în teologie al Facultății de Teologie din Atena (cu teza *Cauzele persecuțiilor din punct de vedere istoric şi psihologic)*, titular al catedrei de Istorie şi Patrologie al Facultății de Teologie din Bucureşti (1948-1959), deținut politic în închisorile comuniste (1959-1964). Î. P. S. Bartolomeu ANANIA al Clujului îi face următorul portret: "A fost unul din cei mai mari profesori ai Facultății de Teologie din Bucureşti. Generațiile de studenți ai anilor 40, din care fac şi eu parte, îl numeau "Domnul Tudor", sau, chiar mai simplu. "Tudor", cu acea respectuoasă familiaritate ce care se spune "Regele". Era admirat şi iubit, dar şi foarte temut. Un examen la Istoria Bisericii Universale era o probă de foc, iar un 8 cu distincție, constituia un triumf... Înalt, uscățiv, cu mustața tunsă englezeşte, avea o mână osoasă pe al cărei deget mijlociu, la dreapta, se statornicise o bătătură enormă, cât o ghindă, urmă a creionului muncit pe hârtie..." ("Prefața" la *Biserica şi cultura*, p. 5).
[126] Vezi "Studii Teologice", an. III, 1932, p. 140-211 şi în volumul *Biserica şi cultura*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1996
[127] *Biserica şi cultura*..., cap. "Autoritatea didascalilor", p. 138.

scrisului prof. Teodor M. Popescu, se impun câteva cuvinte despre conferinţa *Biserica şi cultura*, ţinută la Primul Congres de Teologie Ortodoxă (Atena, 1936), în care se cuprind câteva principii programative pentru relaţia religie-cultură din zilele noastre. Ceea ce Popescu M. Teodor a spus atunci este întru-totul valabil şi astăzi: pe de o parte, Biserica trebuie să fie deschisă culturii, se înţelege – celei autentice, aşa cum a fost dintru început, căci marii bărbaţi ai ei au fost şi mari oameni de cultură, pe de altă parte ea trebuie să ofere culturii miezul fără de care aceasta riscă să cadă în derizoriu. Iată cum răspunde autorul la întrebarea "ce trebuie să ofere Biserica pentru cultură?": "Forţa morală a religiei, legea mântuitoare a lui Iisus Hristos, spiritul şi virtuţile Evangheliei, moravurile şi instituţiile creştine, fără de care nu se poate edifica pentru societate o casă solidă şi sigură; idea autorităţii divine, ierarhia valorilor, simţul moral, un ideal care depăşeşte contingentul. Tocmai datorită faptului că rămâne legată de pământ, cultura noastră este atât de relativă, imperfectă, de schimbătoare, de neputincioasă în a ne asigura pacea, încrederea, împăcarea, bucuria de a trăi..."[128]. Iar concluzia este pe cât de concisă şi fermă, pe atât de realistă: "Biserica trebuie să creştineze din nou cultura!"[129], dar pentru împlinirea acestui deziderat şi slujitorii Bisericii, preoţi şi profesori, trebuie, se înţelege, să iasă în întâmpinarea culturii, cu deschidere plină de solicitudine.

*

În actualitate, *Metodica predării religiei* beneficiază de osteneala câtorva reprezentanţi remarcabili, atât din rândurile clerului, cât şi ai laicatului, prin cărţile şi studiile publicate, totodată prin activitatea practică din biserici şi şcoli. În rândurile clericilor trebuie amintiţi mai întâi profesorii de la Seminariile şi Facultăţile de Teologie, titulari ai catedrelor de Catehetică, iar alături de ei şi cei

[128] *Ibidem*, p. 224.
[129] *Ibidem*, p. 223.

care predau Religia în şcoli. “Decan” de vârstă şi preocupări este părintele **Constantin Galeriu** (1918-2003), fost titular al catedrei Facultăţii de Teologie din Bucureşti (1978-1994), după aceea îndrumător de doctorate pentru Omiletică şi Catehetică, autorul unui curs de *Metodică* şi a câtorva studii fundamentale în domeniu[130]. Convingerile puternice asupra folosului indiscutabil al predării religiei în şcoli le-a exprimat îndată ce s-au redeschis porţile libertăţii, după decembrie 1989, dar vocea P. C. Sale a fost auzită cu pregnanţă şi astăzi, în pofida vârstei octogenare, nu numai în biserică, ci şi în mas-media, fiind preotul cu cea mai mare popularitate în Bucureşti, în întreaga ţară (prin conferinţele susţinute în ultimii ani în diferite oraşe), totodată în străinătate. Convins că “educaţia este un dar, o acţiune specifică omului, căci numai omul se educă, animalul se dresează”, opinând, totodată, că “credinţa religioasă nu reprezintă o achiziţie evolutivă în istoria omenirii, ci un dat originar, căci ea începe o dată cu omul...”, părintele Galeriu conchide: “Astfel, educaţia religioasă a copiilor este o necesitate fundamentală. Asupra noastră apasă o răspundere grea în faţa lor şi a lui Dumnezeu, a Mântuitorului Care a spus: “Lăsaţi copiii să vină la Mine şi nu-i opriţi, că a unora ca aceştia este împărăţia cerurilor” (Matei 19, 14)[131].

Un alt nume de referinţă în ogorul catehetic românesc contemporan este al p. cv. arhimandrit **Veniamin Micle** (n. 1939), în prezent duhovnic la Mânăstirea Bistriţa – Vâlcea, care a publicat studii catehetice deosebit de consistente, cuprinse mai apoi într-un singur volum, *Iniţieri catehetice* [132], volum cu importanţă specială

---

130 Catedra de omiletică - catehetică cu noţiuni de Pedagogie, în S.T. 7-10 /1981; Mântuitorul Iisus Hristos, Învăţătorul nostru suprem, Ortodoxia, nr. 1 / 1983; Revelaţia şi educaţia, în " Ortodoxia", nr. 3-4 / 1993; Ora de religie în trecut şi astăzi, în " Altarul Banatului", 4-6/1995.

131 *Ora de religie în trecut şi astăzi*, în “Îndrumări metodologice...”, p. 12.

132 Bistriţa-Vâlcea, 1993. Iată titlurile studiilor cuprinse în volum: *Importanţa catehezei în Biserica Ortodoxă, după învăţătura şi practica primelor veacuri creştine; Principii catehetice în Catehezele Sfântului Chiril al Ierusalimului; Sfântul Atanasie cel Mare, învăţător al unităţii creştine; Preotul catehet, după cărţile de învăţătură din secolul al XIX-lea; Cateheza romano-catolică, în secolul al XX-lea; Activitatea învăţătorească a preotului pentru promovarea credinţei ortodoxe; Psihologia catehumenilor.*

şi pentru faptul că semnalează peste 500 de repere bibliografice, în limbile română, franceză, germană, engleză, italiană, spaniolă şi portugheză.

O menţiune aparte se cuvine pentru manualele de *Metodică* pentru predarea religiei în şcoală, chiar dacă denumirea de "manual" este improprie pentru unele dintre ele. Având în vedere, însă, faza de pionierat în care ne găsim, fiecare dintre aceste cărţi merită aprecierea noastră, pentru că ele constituie un instrumentar concret în mâinile profesorilor de religie, mai ales că şi munca lor este, de asemenea, temerară, în această perioadă confuză de "tranziţie", când educatorii conştiincioşi au încă de luptat cu anumite mentalităţi şi concepţii din afara Bisericii. De aceea, Metodicile propuse de prof. **Rodica Şendroiu**, pr. **Ioan Popescu & co**, prof. **Letiţia Leonte**, prof. **Ana Danciu** etc., sunt extrem de utile, în situaţia penuriei quasi-generale a materialului catehetic bibliografic actual. Ne îngăduim, însă, observaţia că unele dintre ele, la o eventuală nouă ediţie, vor trebui revizuite şi completate, cu sprijinul unor profesori-teologi de specialitate, pentru a corespunde exigenţelor de formă şi conţinut.

Dintre profesorii laici, un loc special în bibliografia "Metodicii predării religiei" l-a câştigat **Constantin Cucoş**[133], specialist în Pedagogie, Psihologie şi Filozofie, de la Universitatea din Iaşi, prezent în bibliotecile noastre, între altele, cu două lucrări strâns legate de domeniul catehetic: *Educaţia religioasă, conţinut şi forme de organizare* [134] şi *Educaţia religioasă. Repere teoretice şi metodice* [135], aceasta din urmă reluând-o, cu adaosuri şi completări, pe cea dintâi, de fapt. Salutăm cu admiraţie preocuparea atât de intensă a unui *laic* pentru domeniul educaţiei religioase, care vine în sprijinul teologilor cu un bagaj impresionant de

---

[133] Născut în 1958, absolvent al Facultăţii de Filozofie a Universităţii "A. C. Cuza" din Iaşi, doctor în ştiinţele educaţiei, cu studii în străinătate la Salonic (Grecia), Lille (Franţa), Bologna (Italia), în prezent titular al catedrei de Ştiinţele Educaţiei, Universitatea din Iaşi, autor al câtorva cărţi în domeniu, singur şi în colaborare: *Pedagogie şi axiologie*, Bucureşti, 1995, *Pedagogie,* Iaşi, 1996, *Psihopedagogie* (colab.), Iaşi, 1994 etc.

[134] Bucureşti, 1996.

[135] Iaşi, 1999.

cunoştinţe psiho-pedagogice şi care dovedeşte, deopotrivă, în cuprinsul celor două cărţi nominalizate, o serioasă cultură teologică, îndeosebi din domeniul biblic şi patristic. Ediţia 1999, pe care o recomandăm (cu unele foarte mici rezerve), prezintă 7 capitole, aşezate într-o succesiune logică, iar la sfârşit cu un adaos bibliografic, cu lucrări de actualitate în domeniu. Micile noastre rezerve sunt legate de limbaj, care se cere pe alocuri "îmbisericit"[136] (de aceea, pentru o viitoare ediţie a cărţii este bine ca manuscrisul să fie lecturat de un profesor-teolog), totodată cu privire la opinia autorului în legătură cu predarea religiei în liceu. Domnia sa este de părere că în liceu religia să fie cuprinsă în cadrul unei discipline numite "Cultura şi istoria religiilor" (ceea ce, principial, n-ar fi rău), dar *predată şi de licenţiaţi ai Facultăţilor de istorie şi filozofie* (fapt care, iarăşi, n-ar fi rău în sine), dar - şi aici ne exprimăm rezerva – noi ştim cam ce fel de istorie şi filozofie se făcea pe vremea comunismului, încât din partea anumitor profesori, şcoliţi înainte de 1989, există riscul promovării unor idei şi principii impregnate de ateism. Aceste mici inadvertenţe nu afectează, însă, valoarea de fond a lucrării. De fapt, cartea este girată de Î. P. S. Daniel al Moldovei care o prefaţează, apreciind nivelul academic al conţinutului: "Tipul de discurs avansat de autor se înscrie pe o linie modernă, de factură universitară, la care este bine să se raporteze dascălul de religie... Felicităm pe autor si binecuvântăm pe toţi cei care vor citi cu folos această carte."[137]. Lucrarea este străbătută de credinţa mărturisită deseori că numai o conlucrare strânsă între clerici şi laicatul specializat poate da rezultate pozitive în actul catehetic contemporan (vezi, de exemplu, § *Complementaritatea laicat-clericat în realizarea educaţiei religioase*, p. 299). Reţinem, de asemenea, exemplara conştiinciozitate de abordare a problemei: "Predarea religiei în şcoală trebuie asumată cu maximum de atenţie şi seriozitate. Miza este prea mare şi este posibil să

---

[136] Vezi de ex. p. 77, în care se face deseori o asociere nepotrivită de termeni (*Hristos este ghid care conduce lumea... Comandant al oştilor cereşti...*etc.).

[137] *Ibidem,* p. 10.

pierdem totul dacă greşim... Numai solidaritatea de concepție şi de metodă a specialiştilor, pedagogi, dar şi teologi, ne poate feri de alunecarea pe panta improvizației şi a derizoriului. Conlucrarea dintre laici şi clerici se impune mai mult decât oricând..."[138]. Autorul, în calitatea lui de "laic" se ține de cuvânt: multe dintre paragrafele cărții dovedesc receptivitate față conținutul teologic al educației, ocupându-se, astfel, cu educația în gândirea patristică (p. 47 ş.u.), *Iisus Hristos ca învățător suprem* (p. 75) etc. Rămâne ca şi profesorii-teologi să-şi însuşească fără urmă de rezervă sau complexe îndrumările psiho-pedagogice care umplu zeci de pagini din acest volum. Dintre acestea un pronunțat caracter practic, aşadar de utilitate imediată, apreciam a fi următoarele paragrafe ale cap. al 6-lea (p. 181-292): *Principii şi reguli de realizare a educației religioase; Metode de predare-învățare; Evaluarea cunoştințelor şi atitudini religioase; Proiectarea lecției de religie; Limbaj şi comunicare la ora de religie.*

Am acordat prof. C. Cucoş un spațiu preferențial în studiul de față, pentru că lucrările domniei sale răspund în chipul cel mai potrivit exigențelor demersului catehetic actual, totodată pentru că în conținutul prezentat valorifică tot ce s-a scris mai bine în trecutul mai îndepărtat şi mai apropiat, atât din spațiul teologic, cât şi din cel laic. Terminologia utilizată, chiar dacă dă uneori impresia unui stil prolix şi afectat de prețiozități, este de nivel universitar, în care, o dată cu noțiunile clasice, întâlnim termeni noi, intrați de altfel în circuitul limbajului pedagogic universal, ca *brainstorming, feed-back, proiectare curiculară* etc., de care nici *Metodica predării religiei* nu mai poate fi străină.

Anul 2000 a înregistrat două cărți noi în bibliografia Metodicii, ambele cu girul Ministerului Educației Naționale, totodată cu binecuvântări din partea Bisericii: *Metodica predării religiei*, editată de Arhiepiscopia Albei-Iulia[139] şi

[138] *Ibidem*, p. 29.
[139] Autori: Pr. prof. dr. Sebastian ŞEBU, prof. Monica OPRIŞ şi prof. Dorin OPRIŞ, 302 p.

Metodica predării religiei în învățământul preuniversitar, apărută la Editura "Gheorghe Alexandru" Craiova[140]. Amândouă sunt deosebit de utile pentru profesorii de religie, atât sub raportul conținutului, cât şi al bibliografiei menționate la sfârşit. Conținutul fiecăreia se prezintă sub formă dublă: teoretică şi practică, prin descrieri detaliate ale noțiunilor metodice de bază şi, în partea a doua, prin propuneri de proiecte didactice pentru toate nivelele. Principial nu se depărtează prea mult de structura cărții prof. Cucoş (care este citat frecvent în ambele), dar au un limbaj mai accesibil şi mai apropiat de cel catehetic.

*

Încheind aici acest succint periplu istorico-analitic în spațiul catehetic românesc, suntem cuprinşi de o mare admirație față de râvna dascălilor şi preoților predecesori, nu mai puțin a celor contemporani, precum odinioară poetul nostru cel de toate zilele, Eminescu, care mărturiseşte la începutul poeziei "Epigonii": "Când privesc zilele de-aur a scripturilor române / Mă scufund ca într-o mare de visări dulci şi senine...". Simțim, totodată, cum fiecare dintre ei ne cheamă să le urmăm pilda, rostind parcă o dată cu Marele Pavel: "Fiți mie următori precum şi eu sunt lui Hristos" (I Cor. 11, 1).

[140] Autori: Nicolae IORDĂCHESCU, Gheorghe ALEXANDRU, Alina VÂLCU, Ovidiu Gheorghe IONESCU, Ion DRĂGUŞIN, Iuliana GHEORGHE.

VI. *IMPORTANȚA PRINCIPIILOR DIDACTICE ÎN CATEHIZARE*

Intenții. Materialul de față se adresează, deopotrivă, preoților tineri şi profesorilor de religie începători, cu nădejdea că le va fi de folos în osteneala deloc uşoară, pe de o parte de a transmite ascultătorilor-ucenici în chip eficient învățăturile Sfintei Ortodoxii, iar pe de altă parte de a le modela sufletele, după chipul lui Hristos, Modelul nostru Suprem. Această modelare sau *zidire*, se aseamănă, într-un anume fel, cu zidirea unei case: dacă se face după un plan bine întocmit şi se respectă normele de bază ale construirii, va rezulta o clădire trainică şi frumoasă. Dar dacă se construieşte la întâmplare, fără a se respecta legile tehnologice, va rezulta, dimpotrivă, o clădire şubredă, nelocuibilă...

Aşa se întâmplă şi cu rezultatele catehizării, atât în Şcoală cât şi în Biserică. Acolo unde se cunosc şi se respectă principiile de bază ale educației, deodată, desigur, cu aplicarea corectă a metodelor şi mijloacelor de predare-învățare, finalitatea actului catehetic este optimă. Şi, dimpotrivă, când nu se cunoaşte metodologia, sau nu se instrumentează corespunzător, rezultatele sunt slabe, catastrofale chiar. S-ar putea obiecta de către unii preoți şi profesori, care dau mai puțină importanță principiilor şi metodelor pedagogice, că se descurcă foarte bine şi fără ele, căci se sprijină, în schimb, pe experiența practică, pe flerul personal, pe observarea directă a realităților etc. Răspundem că în asemenea cazuri este vorba de o falsă strategie didactică. Toți marii pedagogi, clerici sau mireni, mai ales din ultimele două sute de ani, nu doar că au cunoscut şi aplicat cu cea mai mare conştiinciozitate metodologia didactică, dar fiecare s-a străduit s-o îmbunătățească şi s-o adapteze mereu la realitățile cotidiene. În schimb, "pedagogii" care au ignorat legile misiunii învățătoreşti, n-au depăşit niciodată stadiul mediocrității. La fel se

întâmplă cu cei asemenea lor de azi, iar lipsa de eficiență şi slaba lor prestanță la catedră şi la amvon se răsfrânge, din păcate, negativ asupra elevilor şi credincioşilor, victime sigure ale ignoranței şi confuziilor de tot felul. În asemenea cazuri nefericite se creează, de fapt, un cerc vicios: catehetul are impresia (uneori chiar se preface) că predă, ucenicii se prefac că ascultă şi înțeleg, cultivându-se, astfel, o relație mincinoasă, a cărei urmare este eşecul sigur.

Pentru o mai bună înțelegere a problematicii, materialul de față nu-şi propune doar descrierea principiilor didactice în sine, ci şi creionarea câtorva clarificări. De aceea, înaintea abordării subiectului propriu-zis, vom face anumite delimitări, însoțite de precizările etimologice care se impun.

A. DEFINIȚII ŞI DELIMITĂRI. Din examinările studenților la *Catehetică* şi *Metodica predării religiei*, precum şi a candidaților înscrişi pentru *titularizare*, *definitivat* şi *gradul II*, ne-am dat seama că mulți dintre ei confundă adesea *principiile* cu *metodele, formele* şi *mijloacele* didactice. De aceea, socotim necesar să le definim acum, deodată cu nominalizarea lor, fie şi parțială:

- ***Principiile didactice** sunt norme după care se orientează activitatea educatorului*. Sau, după o definiție mai cuprinzătoare, *sunt norme generale şi fundamentale care orientează activitatea de însuşire a cunoştințelor, de formare a priceperilor şi deprinderilor la elevi*[141]. Nominalizarea principiilor se va face mai jos, o dată cu descrierile şi ilustrările ce se impun. Trebuie să mai facem, totuşi, o delimitare: literatura de specialitate face distincție între "principiile pedagogice", în general, şi "principiile didactice", de care ne vom ocupa în studiul de față. Astfel, în timp ce *principiile pedagogice* reprezintă norme cu valoare strategică şi operațională, care vizează nivelul proiectării generale, având ca scop optimizarea procesului de învățământ în ansamblul dimensiunilor

[141] Constantin POSTELNICU, *Fundamente ale didacticii şcolare*, Edit. "Aramis", Bucureşti, 2000.

sale, *principiile didactice* au în vedere eficiența actului didactic în relația directă profesor-elev, prin acțiuni concrete de predare-învățare-evaluare[142];

- **Metodele didactice/de învățământ** reprezintă *un ansamblu de procedee şi căi menite să sprijine realizarea obiectivelor pedagogice*. Etimologic, cuvântul "metodă", provenit din limba greacă, este compus din ***meta***; = *spre, către* şi ***o{do"*** = *cale*. Taxonomia metodicii predării-învățării ține seama, în principal, de două criterii: a. Demersul logic care țintește asimilarea (cu metodele: *inductivă, deductivă, analitică, sintetică, genetică*); b. Izvorul principal al învățării (*metode de comunicare orală: expozitive şi interogative; metode de comunicare scrisă; metode de cunoaştere a realității religioase; metode fundamentate pe acțiune*)[143].
- ***Formele*** ... sunt o altă denumire a metodelor, utilizată de către unii cateheți[144]. Practic, când spunem "forme" înțelegem "metode" şi invers.
- ***Mijloacele didactice*** reprezintă instrumentarul auxiliar care facilitează transmiterea şi asimilarea cunoştințelor, deodată cu înregistrarea şi evaluarea rezultatelor obținute. Dăm câteva exemple: *textul biblic, icoana, harta, casetele audio-video, calculatorul* etc.

*

La sfârşitul acestui mic periplu orientativ trebuie să precizăm că *metodele* şi *mijloacele* didactice sunt subordonate principiilor, nu invers. Bunăoară, unul dintre principii cere ca învățământul să fie *accesibil*. Pentru-l a-l face accesibil, însă, ne

---

[142]Sorin CRISTEA, *Dicționar de pedagogie*, Grupul editorial "Litera", Chişinău-Bucureşti, 2000, p. 298.

[143] Pr. prof. dr. Sebastian ŞEBU, prof. Monica OPRIŞ şi prof. Dorin OPRIŞ, *Metodica predării religiei*, Editura "Reîntregirea", Alba Iulia, 2000, p. 63-152.

[144] A se vedea, spre exemplu, Pr. prof. Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, Manual pentru Institutele Teologice, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1976, p. 173-187. Părintele autor vorbeşte în acelaşi capitol şi despre "metode" şi despre "forme". Sub această ultimă denumire, p. c. sa menționează: *forma narativă-expozitivă (sau monologică)* şi *forma întrebătoare, dialogică (sau interogativă)*, *ibidem,* p. 183-184.

vom servi de câteva *metode* corespunzătoare, între care, spre exemplu, cea *inductivă (de la apropiat la îndepărtat, de la simplu la complex, de la cunoscut la necunoscut, de la particular la general)*, utilizând, în acelaşi timp, *mijloacele* auxiliare cela mai adecvate: o iconiță, participarea la o sfântă slujbă, un pelerinaj la o mănăstire etc.

B. ***PRINCIPIILE DIDACTICE***.

1. **PRECIZĂRI ETIMOLOGICE ŞI ISTORICE.** *Etimologic*, cuvântul "principiu" înseamnă "început" (lat. *principium-ii*)[145]. Bunăoară, ediția latină a Bibliei, *Vulgata*, utilizează acest termen chiar în primul verset al ei: ***In principio*** *Deus creavit caelum et terram...* (Facere 1, 1). Termenul apare, de asemenea, la începutul Evangheliei după Ioan: ***In principio*** *erat Verbum et Verbum erat apud Deum et Deus erat Verbum...* (Ioan 1, 1), ca de altfel în alte multe locuri vetero şi neo-testamantare. Când spunem, aşadar, "Principii didactice", ne referim, la normele care stau la *baza* sau *începutul* strategiei învățământului.

Din punct de vedere istoric, principiile au fost utilizate de către toți cei care şi-au asumat greaua dar nobila misiune de învățător, între care şi învățătorii religiei creştine, începând de la Mântuitorul Iisus Hristos, Învățătorul Suprem, continuând cu Sfinții Apostoli, cu Părinții Apostolici, cu Sfinții Părinți ai veacurilor patristice şi post-patristice, până la dascălii de Teologie de astăzi, cu diferitele lor trepte. Nominalizarea, clasificarea şi sistematizarea lor aparține, însă, promotorilor pedagogiei moderne. Între aceştia, la acest capitol, s-au remarcat în mod deosebit I. Comenius (1592 -1670), J.J. Rousseau (1712-1778) şi I. Pestalozzi (1746-1827). Începutul l-a făcut pedagogul ceh Jan Amos Comenius, în lucrarea *Didactica*

---

[145] La rândul lui, *principium* este direct legat de *princeps,* compus din *primus* (= primul) + *capio* (= *a lua, a prinde, a apuca, a alege*); vezi Gh. GUȚU, *Dicționar latin român*, Edit. Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1983.

Magna, publicată în anul 1657, la Amsterdam[146], în cuprinsul altei lucrări, mai mari, *Opera Didactica Omnia* . Merită a fi reținut, mai întâi, cui adresează celebrul pedagog *Didactica Magna*: "Tuturor diriguitorilor omenești: conducătorilor de stat, păstorilor bisericilor, directorilor de școli, părinților și tuturor copiilor, grație și pace de la Dumnezeu..."[147]. Despre principii, propriu-zis, Comenius vorbește de la cap. al XV-lea la cap. al XIX-lea, inclusiv, numindu-le *principii ale prelungirii vieții, ale predării și învățării în așa fel încât efectul să fie sigur, ale predării și învățării lesnicioase, ale predării și învățării temeinice* și *ale învățării concise și rapide*. Analizând cu atenție această lucrare se observă descrierea următoarelor principii didactice, așa cum sunt ele formulate astăzi: *al învățământului intuitiv, al învățământului conștient, al învățământului sistematic, al accesibilității* și *al temeiniciei și durabilității*. Întreaga lucrare, ca de altfel întreaga operă a lui Comenius, are imprimată credința în Dumnezeu și propovăduirea valorilor morale. "Viața aceasta nu este decât o pregătire pentru cea eternă"[148], spune el, căci, adaugă, "menirea ultimă a omului este, de bună seamă, *fericirea veșnică în comuniune cu Dumnezeu*"[149]. După opinia sa, educația nu se poate face decât prin întreita carte: *natura, Biblia și conștiința omului*. Înălțimea operei sale pedagogice i-a atras, astfel, pe bună dreptate, supranumele de "părintele pedagogiei moderne"[150].

2. **AVANTAJELE UTILIZĂRII PRINCIPIILOR DIDACTICE**. Complexitatea procesului de învățământ presupune o strategie clară, bine definită. Altfel se cade ușor în rutină, derizoriu și amatorism. Unul dintre marile pericole ale

---

[146] Vezi, de exemplu, Jan Amos COMENIUS, *Didactica Magna*, Traducere, note, comentarii și studii se prof. univ. dr. Iosif ANTOHI, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970, 197 p.
[147] *Ibidem*, p. 10.
[148] *Ibidem*, p. 23.
[149] *Ibidem*.
[150] Nela STĂNCULESCU, *Educația religioasă în concepția lui Jan Amos Komenski - părintele pedagogiei moderne*, în "Glasul Bisericii", 1/1996, p. 128-133. De observat că numele "Komenski" este cel de origine (ceh), iar "Comenius" este cel latinizat.

ignorării principiilor în timpul predării unei lecții, sau a unui curs, este alunecarea pe panta improvizațiilor spontane, riscându-se, astfel, pierderea firului logic al expunerii. Desigur, orice profesor bun recurge deseori la anumite digresiuni, "paranteze", considerații personale, improvizând *ad-hoc* fraze întregi. Nimic rău în aceasta, mai ales că o lecție trebuie să fie presărată întotdeauna cu anumite "respirații", binevenite atât pentru elevi, cât şi pentru profesor. Procentul improvizațiilor nu trebuie să depăşească, însă, limitele admise la nici o lecție, care, în structura ei psiho-pedagogică, trebuie să poarte pecetea sobrietății şi limpezimii, atât sub raportul conținutului, cât şi al modalităților de expunere. Iar împlinirea acestor deziderate nu se poate face decât prin aplicarea inteligentă a principiilor. "Încorsetat" de rigoarea lor, profesorul este ferit, astfel, de riscul îndepărtării de subiectul propriu-zis[151]. În aceeaşi ordine de idei, trebuie avut în vedere şi faptul că procesul de învățământ se adaptează mereu la condițiile noi ale vieții, în general. Adaptarea nu se face, însă, oricum. Profesorul va ține seama de realitățile cotidiene, adaptându-se cu ajutorul principiilor didactice, astfel că elevul asimilează mai adecvat cele primite, dacă aceste principii sunt respectate.

3. NOMINALIZAREA PRINCIPIILOR DIDACTICE. Manualele, dicționarele şi tratatele de pedagogie prezintă diferit ordinea şi numărul lor, apărând diferențe, de altfel, chiar şi în formulare. Aceste diferențe nu afectează, însă, fondul metodologic. Caracterul normativ precis al lor, nu obligă neapărat la formulări standard, rigide sau "înghețate", căci ele au evoluat în timp, neavând nici astăzi un statut exclusivist şi definitiv. Fondul, scopul şi utilitatea lor rămân neschimbate, dar numărul, ordinea şi enunțurile sunt deschise tuturor îmbunătățirilor posibile. Dintre toate sursele depozitare, dicționarele ar trebui să le prezinte mai unitar. În realitate,

[151] Detalii sub acest aspect, la Pr. lect. dr. Vasile RĂDUCĂ, *Curs de Catehetică*, Bucureşti, 1996, p. 34.

însă, şi ele preferă acest statut al autonomiei deschise formulărilor personale, de la autor la autor[152] .

Pentru a simplifica cât mai mult posibil lucrurile, în cele ce urmează vom prezenta doar principiile cele mai eficiente, în ordinea stabilită de autorul unui bun şi recent tratat de Metodică, din care ne vom inspira parţial şi în analizele care urmează[153]: *principiul autonomiei şi respectării libertăţii individuale, principiul respectării particularităţilor de vârstă şi individuale (psihologic), principiul învăţământului interesant şi plăcut, principiul temeiniciei şi durabilităţii, principiul intuiţiei, principiul participării conştiente şi active,* la care adăugăm cele două principii absolut obligatorii pedagogiei creştine: *hristocentric* şi *eclesiocentric.*

Înainte de a le explica pe rând, facem precizarea că nu vom intra în prea multe detalii descriptive, care pot fi întâlnite din abundenţă în orice tratat de pedagogie laică. Vom face, în schimb, anumite consideraţii de ordin practic, încercând să le dăm şi un conţinut biblic şi patristic, aşadar creştin, recurgând în acest scop atât la texte din Sfânta Scriptură, cât şi la sfaturi ale unor Sfinţi Părinţi. Evident, nu vom renunţa în totalitate nici la precizările pedagogilor laici, acolo unde acestea consună cu doctrina şi morala ortodoxă.

4. DESCRIEREA PRINCIPIILOR DIDACTICE

[152] Iată, bunăoară, două exemple: **1**. Dicţionarul de pedagogie editat la Bucureşti în anul 1979, de către un colectiv de autori, sub redacţia lui Viorel NICOLESCU, nominalizează, între altele, următoarele principii, formulate astfel: *p. accesibilităţii, p. intuiţiei, p. însuşirii conştiente şi active a cunoştinţelor, priceperilor şi deprinderilor, p. însuşirii temeinice a cunoştinţelor şi deprinderilor, p. învăţământului activ, p. sistematizării cunoştinţelor, p. unităţii, continuităţii şi consecvenţei, p. unităţii dintre instrucţie şi educaţie, p. unităţii teoriei cu practica* etc. , p. 361-371; **2**. Dicţionarul de pedagogie, autor Sorin CRISTEA, Bucureşti, 2000 (*aşadar, foarte recent*), le prezintă altfel: *p. orientării formative a activităţii didactice, p. sistematizării activităţii didactice, p. accesibilităţii activităţii didactice, p. participării elevilor în cadrul activităţii didactice, p. interdependenţei necesare în cadrul activităţii didactice îbtre cunoaşterea senzorială şi cea raţională, p. interacţiunii necesare, în cadrul activităţii didactice, între teorie şi practică, p. esenţializării rezultatelor activităţii didactice, p. autoreglării activităţii didactice...*, p. 300.

[153] Constantin CUCOŞ, *Educaţia religioasă. Repere teoretice şi metodice*, Edit. Polirom, Iaşi, 1999, p. 189-194.

a. ***Principiul autonomiei şi respectării libertății individuale***. Enunțul însuşi ne sugerează implicațiile acestui principiu: acela de a ține seama că, în virtutea libertății primită de la Dumnezeu, fiecare om dispune de autonomie (*au[to" = însuşi; novmo" = lege*), adică de posibilitatea de a se conduce singur, după legi proprii. În cazul de față, de a se supune sau nu exigențelor didactice. Căci ştiința şi disciplina, fără de care nu se poate concepe, de altfel, procesul de învățământ, trebuie să fie acceptate liber-consimțit, întrucât nu pot fi impuse dictatorial. Dumnezeu Însuşi respectă libertatea totală pe care i-a dat-o omului: "Iată stau la uşă şi bat; de va auzi cineva glasul Meu şi va deschide uşa, voi intre la el şi voi cina cu el şi el cu Mine..." (Apocalipsă 3, 20). După cum credința religioasă nu are demnitate valorică dacă nu se bazează pe adeziunea liberă a persoanei, actul catehetic nu se împlineşte fără ataşamentul benevol al învățăcelului, față de conținutul său şi față de cel care-l propune. Apropierea față de sufletele copiilor trebuie făcută cu totală precauție şi iubire. Sunt întru totul actuale, în această privință, îndemnurile savantului geograf (dar şi pedagog) Simion Mehedinți (1869-1962): "Nu te amesteca în conştiința nimănui. E o supremă cruzime să încerci a apăsa pe sufletul cuiva. Între naştere şi moarte e o singură viață, nu două. Cu ce drept te amesteci în forul interior al altui suflet? Orice om îşi are socoteala lui cu eternitatea, dacă sufletul lui e capabil de o astfel de mare socoteală. Crezi oare că poți veni polițieneşte să robeşti inima cuiva? Poți să pui pe cineva cu de-a sila pe rug; îi poți sfâşia carnea de pe oase..., poți să-l prefaci în cenuşă... Se poate! Dar stăpân pe cugetul şi pe simțirea altuia nu poți fi prin silnicie niciodată. Un singur imperativ e valabil: al iubirii. O singură cale poate duce spre reală înduplecare: să nu te atingi de libertatea de conştiință altfel decât prin puterea argumentării. Lasă-l deci pe fiecare cu legea lui. Iar dacă ți se pare că nu-i potrivită cu adevărul, pune-i

în față convingerile tale, dar cu toată cumpătarea cuvenită"[154]. Aşadar, *convingere*, nu *constrângere*, pentru ca, în virtutea deplinei libertăți, copiii să adere cu dragoste la mesajul actului catehetic. Pe de altă parte, nu există, totuşi, exercitare a educației fără influențare, direcționare şi intenționalitate. Non-intervenția totală este o iluzie, deşi este arborată şi calmată de către unii "pedagogi". Libertatea absolută a copilului este la fel de inoperantă şi periculoasă ca şi atitudinea dictatorială. De aceea, trebuie să înțelegem că este indispensabilă o minimă intervenție, însoțită de o dimensionare limpede a scopului şi o proiectare inteligentă a traseului de parcurs. Libertatea autentică nu se dezvoltă decât în adevăr, în Adevărul Absolut, de fapt. Mântuitorul Iisus Hristos a spus-o pe înțelesul tuturor: "Adevărul vă va face liberi!" (Ioan 8, 32). Iar Adevărul Absolut este El Însuşi, căci tot El a zis: "Eu sunt Calea, Adevărul şi Viața" (Ioan 14, 6). În acest context, înțelegem acum, mai adânc, că cel cu adevărat liber se supune de bunăvoie Mântuitorului şi Evangheliei Sale, ajungându-se la rostirea tainică a frumoasei sintagme duhovniceşti: "Doamne, fă-mă robul Tău, ca să fiu liber!" "Libertate" în afara Evangheliei înseamnă, de fapt, *libertinaj*, cu întreaga suită de atitudini imorale, în care se complac, din păcate, atâția tineri din zilele noastre...

Aşadar, *principiul autonomiei şi respectării libertății individuale* presupune, pe de o parte, o adeziune benevolă a ucenicilor la valorile religioase, care se câştigă, nu se impune, iar pe de altă parte, că trebuie să-i ajutăm la rândul nostru, pe toți cei încredințați spre educare, să-şi armonizeze permanent libertatea cu adevărul.

b. ***Principiul accesibilității*** sau ***psihologic*** (numit şi ***principiul respectării particularităților de vârstă***). Acest principiu presupune ca desfăşurarea procesului

---

[154] Simion MEHEDINȚI, *Apropierea de Iisus în Biserica noastră prin alegerea educatorilor*, Bucureşti, 1935, p. 15, apud C. CUCOŞ, *op. cit.*, p. 190.

de învățământ să fie corelată permanent cu posibilitățile de receptare ale elevului. Progresul științelor şi a cunoaşterii, în general, a sporit considerabil exigențele didactice, aşa încât elevii sunt supuşi unui efort individual din ce în ce mai mare. Ei bine, acest efort sporit nu trebuie totuşi exagerat. După cum se cunoaşte, mulți dintre elevi sunt predispuşi la extreme: fie să încerce să învețe şi să asimileze peste puterile lor fireşti, fie să se complacă într-o atitudine pasivă, de lene şi indiferență. Ambele extreme sunt nocive şi primul care trebuie să încerce a le înlătura este profesorul. El trebuie să dozeze foarte bine materia pe care o predă, în aşa fel încât asimilarea să se facă în condiții optime. Pentru că atât cerințele care impun un efort exagerat, cât şi cele care contribuie la reducerea efortului, sau chiar îl anihilează, au urmări negative față de elev, creând fie surmenaj, învățare mecanică ("toceală"), fie dezinteres, indiferență, stagnări în dezvoltarea psihică etc. Să ne amintim că Însuşi Mântuitorul a utilizat în permanență principiul psihologic. Dumnezeiesc cunoscător al sufletului omenesc, Mântuitorul S-a adaptat permanent la mentalitatea, cunoştințele şi preocupările celor cărora le vorbea. Într-un fel a vorbit cu cei simpli, în alt fel cu Nicodim cel erudit. Autoritar cu Petru cel impulsiv, dar plin de tandrețe cu Zaheu, vameşul cel smerit etc. Principiul psihologic presupune un alt principiu asociat, cel *natural.* Fără să suprasolicite efortul de receptare al ascultătorilor, Mântuitorul, folosind cu tact metoda inductivă, învăța mai întâi cele uşor de reținut, evidențiind cu prioritate ceea ce este esențial pentru a fi urmat: “Căutați mai întâi împărăția cerurilor şi dreptatea Lui, şi toate celelalte se vor adăuga vouă...” (Matei 6, 33). La rândul său, Sfântul Apostol Pavel, respectând acelaşi principiu psihologic, scrie corintenilor: "Şi eu, fraților, n-am putut să vă vorbesc ca unor oameni duhovniceşti, ci ca unora trupeşti, ca unor prunci în Hristos. *Cu lapte v-am hrănit, nu cu bucate tari, căci încă nu puteați mânca şi încă nici acum nu puteți...*" (3, 1-2).

Din exemplele biblice de mai sus reținem, aşadar, că pentru realizarea accesibilității se recomandă, cu prioritate, metode inductivă: de la uşor la greu, de la concret la abstract, de la particular la general. Din păcate, există pe alocuri tendința unor profesori începători de a fi exhaustivi în lecțiile pe care le predau, străduindu-se să nu le scape nici o informație legată de subiectul respectiv, aglomerând astfel excesiv mintea copiilor. Această râvnă necontrolată duce la saturație şi surmenaj, atrăgând, totodată, oprobiul întregii clase. La fel de nocivă este şi supra-aglomerarea orarului şi al curriculum-ului şcolar, în general. Pentru prevenirea tendinței de exhaustivitate, pe de o parte, iar pe de alta a supra-aglomerării programului şi programei, considerăm foarte potrivite recomandările lui J. A. Comenius, care insistă îndeosebi pe *principiul conformității cu natura*. Astfel, în capitolul al XVII - lea al Didacticii Magna, intitulat "Principiile predării şi învățării lesnicioase", spune la un moment dat: "Natura nu supraîncarcă, ci se mulțumeşte cu puțin. De exemplu: nu cere doi pui dintr-un ou... Natura nu se precipită, ci procedează lent. Pasărea nu-şi aruncă ouăle în foc ca să iasă puii mai devreme, ci le cloceşte încet, cu căldura naturală. Nici după aceea nu-i îndoapă cu mâncare ca să crească mai repede (*căci aşa i-ar sufoca*) ci, din contra, le dă cu încetul şi cu măsură, atât cât poate să mistuiască fragilul lor stomac... De asemenea, nici pomicultorul nu cere ca planta să crească în prima lună, sau să dea fructe în primul an... De aceea a fost o tortură pentru tinerime să fie ocupată zilnic 6, 7, sau 8 ore, cu lecții şcolare şi cu exerciții, la care se adaugă şi orele de lecții particulare... *Dacă se toarnă cu forța într-un vas cu deschizătura mică (cu care se poate compara sufletul copiilor), iar nu picătură cu picătură, cât poate intra, cea mai mare parte a lichidului va da, desigur, pe de lături şi mult mai puțin va intra înăuntru, decât ar intra dacă s-ar turna picătură cu picătură. Nebun este acela care vrea să predea elevilor atât cât doreşte el şi nu atât cât pot ei înțelege.*

Puterile copilului trebuie ajutate şi nu apăsate, iar formatorul tineretului trebuie să fie asemenea unui medic, numai slujitorul naturii, nu şi stăpânul ei..."[155].

Desprindem din această pledoarie că trebuie să ne adaptăm exigențele didactice la vârsta şi nivelul de înțelegere al copiilor. Nu-i nimic grav în faptul că nu epuizăm cunoştințele într-o oră, o zi, un an... Nici Dumnezeu, Atotputernic, n-a făcut lumea într-o singură zi, ca să ne arate că trebuie să fim cu rânduială în munca noastră, indiferent de domeniul de activitate. Important este ca ceea ce predăm poată fi înțeles, asimilat, reținut şi aplicat în viață cu folos. Pe de altă parte, mulțimea informațiilor nu trebuie să fie descurajatoare, nici pentru profesori, nici pentru elevi. Vom selecta din ele atât cât este necesar pentru moment, iar restul materialului rămâne a fi recuperat pe parcursul vieții, potrivit cu râvna, interesul şi nevoile fiecăruia[156].

c. Principiul învățământului interesant şi plăcut (= al "motivației"). Afirmației frecvente că materia X este "neinteresantă" şi "displăcută", trebuie să-i facem următoarea corecție: *modul* în care este predată materia X este neinteresant şi displăcut... Aceasta pentru că toate materiile sunt interesante şi plăcute, dacă prezentarea lor atrage, convinge şi zideşte. Între ele, desigur, Religia. Pentru a o face, însă, plăcută, profesorul trebuie să convingă prin toate metodele şi mijloacele sale didactice: conținut de substanță, limbaj adecvat, ținută morală ireproşabilă, obiectivitate în evaluare etc. Mai presus de toate, să dovedească o dragoste sinceră pentru materia în sine şi pentru cei cărora le-o propune. Are dreptate pedagogul I. Nisipeanu când afirmă că "Învățământul religios trebuie să fie afectiv, să trezească

---

[155] J. A. COMENIUS, *Didactica Magna...*, cap. XVII, p. 73.

[156] Este utilă în acest sens sugestia Sf. CHIRIL al Ierusalimului, făcută sub forma unor întrebări retorice: "Oare pentru că nu pot să beau tot fluviul, să nu iau cu măsură ceea ce îmi foloseşte? Oare pentru că nu pot să cuprind tot soarele cu privirea, să nu văd nici cât este de ajuns pentru trebuința mea? Sau pentru că nu pot să mănânc toate fructele dintr-o mare grădină, în care am intrat, vrei să ies cu totul flămând?...", *Catehezele (Partea I),* Cateheza a VI-a, 4*,* în "Izvoarele Ortodoxiei", vol. 6, trad. Pr. D. FECIORU, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1943, p. 153.

în copii sentimente vii şi intense de plăcere, de pietate, de compătimire, de admirație față de Dumnezeu"[157]. Cu alte cuvinte, să li se faciliteze o anumită "motivație". Din acest punct de vedere, *motivația reprezintă o sumă de idealuri, interese şi mobiluri care capacitează dorința şi efortul de asimilare a cunoştințelor*. Motivația mai este numită şi "motorul învățării", căci pune în mişcare rațiunea, voința şi sentimentul elevului şi al credinciosului în general. După cum la predică credincioşii trebuie câştigați prin acel "captatio benevolentiae", tot aşa şi pentru catehizare, atât în biserică, cât şi în şcoală. Practic, copiii pot fi motivați prin două căi: a. *exterioară* (*competiția, încurajarea, lauda, recompensa*, pe de o parte, iar pe de alta, *mustrarea, amenințarea, pedeapsa* etc.); b. *interioară* (*curiozitatea de a şti cât mai multe, dorința de a fi competitiv* etc.). De bună seamă, între mijloacele care țin de calea constrângerii şi cele ale convingerii, vom opta întotdeauna pentru cea din urmă, cultivând, astfel, motivația internă, ca suport trainic al educației religioase. Pentru ca învățământul să fie într-adevăr interesant şi plăcut, o dată cu respectarea celor menționate până aici, trebuie să evite cu desăvârşire cele două extreme: *expunerile sofisticate*, producții ale unui intelectualism sterp şi *alunecarea în dulcegării sentimentaliste*, adică alimentarea unei false şi pretinse trăiri duhovniceşti. Religia devine interesantă şi plăcută atunci când cunoştințele luminează şi deschid mintea spre cele de sus, încălzind inima spre iubire sinceră şi mobilizând spontan voința spre gânduri, cuvinte, gesturi şi, mai ales, faptele mântuitoare.

d. Principiul temeiniciei şi durabilității vizează îndeosebi finalitatea actului catehetic: ceea ce s-a predat, iar elevii (credincioşii) şi-au însuşit, să se concretizeze în cunoştințe temeinice, reprezentative şi durabile, care să se reflecte firesc în

---

[157] Ion NISIPEANU, *Religia pentru copii. Învățământul religiei în şcoala primară,* Edit. Cultura Românească, Bucureşti, 1924, p. 17.

deprinderi corespunzătoare idealului vieții moral-creştine. Educația religioasă este durabilă dacă se sprijină pe izvoarele ei temeinice: Sânta Scriptură şi Sfânta Tradiție. Pe acestea se poate clădi, apoi, tot ce s-a câştigat mai bun şi mai frumos în tezaurul pedagogiei moderne şi contemporane. Căci "casa ştiinței şi a înțelepciunii" trebuie zidită pe "stâncă", nu pe nisip, după îndemnul Mântuitorului (Matei 7, 24-27). Iar "stânca" înseamnă cuvintele Lui, care se cer împlinite. Căci tot El a spus: "Cerul şi pământul vor trece, dar cuvintele Mele nu!' (Marcu 13, 31). Pornind de la aceste postulate, prin respectarea principiului temeiniciei şi durabilității (*trăiniciei*), din punct de vedere practic, înțelegem, pe de o parte, predarea acelor cunoştințe care țin de esența creştinismului, pe de alta, instrumentarea modalităților optime de predare-învățare. Astfel, o dată cu transmiterea învățăturilor fundamentale, potrivit programei analitice, desigur, se vor stimula corespunzător procesele mnemice (de memorare). Sunt cunoscute două căi: memorare mecanică şi logică. Evident, se va opta pentru cea de-a doua, întrucât este întemeiată pe înțelegere. Este adevărat că anumite lucruri se învață uneori mecanic (de exemplu, rugăciunile), dar procesul mnemic poate fi uşurat prin repetări în grup, potrivit dictonului clasic "repetitio, mater studiorum est". O dată cu repetițiile şi recapitulările, durabilitatea memorării învățăturilor de bază poate fi favorizată şi de exerciții, comparații, eşalonări, examinări etc.

Având în vedere toate acestea, nu trebuie neglijat ceea ce este opus acestui principiu, adică pericolul superficialității şi împrăştierii. Altfel spus, al risipirii energiei cu învățături marginale, lipsite de substanță, totodată al neglijării efortului de concentrare, prin împrăştierea minții în chestiuni efemere. Sfântul Vasile cel Mare ne dă câteva sfaturi foarte utile în acest sens: "Dacă mintea noastră se împrăştie la lucruri diferite, nu putem să împlinim desăvârşit nici o poruncă, nici însăşi iubirea de Dumnezeu, nici iubirea față de aproapele. Pentru că nu poate să învețe cineva cu precizie vreo artă sau ştiință, dacă mereu trece de la una la alta, şi

nici nu este cu putinţă să înveţe una perfect de la altele, fără să cunoască cele ce sunt cerute pentru împlinirea scopului..."[158].

e. Principiul intuiţiei presupune realizarea unităţii dialectice între senzorial şi raţional, între concret şi abstract, între particular şi general. Etimologic, termenul provine din latinescul "intueor" (vb. = *a privi, a lua în considerare, a considera*; adv. "intus" = *înăuntru*). Când spunem, aşadar, *material intuitiv*, ne referim la acele mijloace auxiliare pe care le utilizăm în cadrul orelor sau în afara lor (icoane, hărţi, pictura unei biserici etc.). Dar nu numai cele care ţin de intuiţia externă, văzută, ci şi cele imaginative, care ţin de comunicarea simţămintelor sufleteşti. Se creează, astfel, o strânsă relaţie între cuvânt, ca mijloc de comunicare, şi materialul intuitiv: cuvântul comunică, materialul intuitiv confirmă. Principiul intuiţiei facilitează enorm înţelegerea adevărurilor de credinţă, care, prin natura lor, sunt suprasensibile, iar pentru a fi accesibile trebuie să apelăm mereu la materialul intuitiv. Însuşi Mântuitorul a utilizat acest principiu, prin parabolele pe care le-a rostit. Sfinţii Părinţi, de asemenea, au utilizat cu prisosinţă acest principiu. Iată, bunăoară cu explică Sfântul Chiril al Ierusalimului pătrunderea harului Duhului Sfânt în fiinţa omului: "Apa udă pe cel botezat numai pe dinafară; Duhul, însă, botează pe cele mai dinăuntru ale sufletului fără să lase nimic nebotezat. Pentru ce te miri? Să-ţi dau un exemplu material, mic şi neînsemnat, dar destul de bun pentru cei mai puţin dotaţi. *Dacă focul pătrunde prin grosimea fierului şi-l preface în întregime în foc, dacă ceea ce este rece ajunge fierbinte, dacă ceea ce este negru ajunge strălucitor, dacă focul care este ceva material intră înăuntrul materiei fierului şi-l aduce în starea aceasta fără nici o piedică, pentru ce te miri dacă Duhul Sfânt intră în părţile cele mai dinăuntru ale sufletului?"* [159].

---

[158] Sf. VASILE CEL MARE, *Asceticele*, PSB, vol. XVIII, Bucureşti, 1989, p. 226.
[159] *Catehezele...,* Cateheza a XVII-a, 14.

În pedagogia modernă, principiul intuiției a dobândit chiar o supremație față de celelalte, mai ales prin J. Pestalozzi, considerat nu numai unul dintre cei mai mari pedagogi moderni, dar numit expres şi "părinte al intuiției", întrucât el consideră acest principiu drept "bază a instrucției". Iată ce spune el: "Numai intuițiile, observațiile, dau omului forța de a rezista prejudecăților. A vedea şi auzi bine, iată primul pas spre înțelepciunea vieții!"[160].

Pentru ca materialul intuitiv să fie eficient, trebuie să îndeplinească trei condiții. Să fie: *tipic* (să evidențieze notele esențiale ale obiectului sau fenomenului respectiv), *concludent* (să elimine dubiile, îndoielile) şi *substanțial* (în loc de multe materiale intuitive, care să aglomereze inutil lecția respectivă, sunt preferabile mai puține, dar reprezentative, *substanțiale*).

f. Principiul participării conştiente şi active ne atrage atenția asupra faptului că elevii (ascultătorii) nu constituie o masă inertă, aptă doar să primească pasivi nişte cunoştințe, ci sunt parteneri de dialog. A participa "conştient şi activ" înseamnă, pe de o parte, a urmări cu atenție ceea ce se predă, iar pe de altă parte a pune gândirea în acțiune în aşa fel încât o parte dintre noile învățături să fie intuite şi chiar exprimate în dialogul din cadrul orei. Lecția de religie nu presupune un monolog invariabil al catehetului, ci dialog, chiar dacă un anumit procent al orei, în general, va fi consacrat expunerii. Dialogul poate avea loc, desigur, în oricare moment al lecției, dar cel mai potrivit loc este după tratare, atunci când se face fixarea cunoştințelor (*momentul logico-psihologic al "recapitulării"*). Aplicarea acestui principiu se face prin metoda "socratică", numită şi "maieutică" = a "moşitului" ideilor, numită, de asemenea, "erotematică", sau întrebătoare, de la gr. "**ejrotavo,w**" = a întreba. Pentru activizarea clasei de mare utilitate sunt nu doar întrebările obişnuite, directe, ci şi cele retorice, care sugerează, de fapt, răspunsul.

[160] Apud Şt. BÂRSĂNESCU & colectiv, *Istoria Pedagogiei...*, p. 125.

Iată, bunăoară, cum a procedat Sfântul Chiril al Ierusalimului într-una din celebrele sale cateheze: "De vreme ce ai auzit că Evanghelia a vorbit despre Iuda, nu se cade oare să primeşti mărturia acestui fapt? Ai auzit că I s-a împuns coasta cu suliţa; nu trebuie să vezi oare dacă şi acest lucru este scris? Ai auzit că a fost răstignit în grădină; nu se cade oare să vezi dacă şi acest fapt a fost consemnat în scris? Ai auzit că a fost vândut cu treizeci de arginţi; nu trebuia oare să cunoşti pe profetul care a spus aceasta?"[161]. Aşadar, pe lângă faptul că este sugerat foarte limpede răspunsul afirmativ, catehumenii sunt invitaţi indirect ca ei să cerceteze singuri locurile scripturistice respective.

Potrivit principiului participării active, profesorul trebuie să valorifice întotdeauna înclinaţia către activitate, care este ceva natural pentru copii. Propriu-zis, *activizarea elevilor la ora de religie presupune menţinerea lor într-o stare de trezie intelectuală, de încordare plăcută, de căutare a soluţiilor unor situaţii problemă pe care profesorul le provoacă. A fi activ la religie înseamnă a gândi, a medita, a raţiona, a merge pe firul unui gând, al unei idei* etc.[162].

g. Principiul legării teoriei de practică. Nimic nu trebuie învăţat doar pentru cultivarea minţii şi înnobilarea inimii, ci şi pentru a pune voinţa în mişcare, în aşa fel încât cunoştinţele teoretice să se regăsească în viaţa personală de zi cu zi. Bine a spus Seneca (2 î.Hr. - 65 d.Hr.) atunci când a afirmat că "non scholae discimus, sed vitae!"[163]. Adică nu doar pentru moment, pentru a obţine note bune, ci pentru a utiliza în practică cunoştinţele teoretice. În cadrul acestui principiu urmărim două aspecte, îndeosebi: 1. *Rezolvarea unor probleme pe baza cunoştinţelor teoretice;* 2. *Desfăşurarea unei activităţi care reclamă cunoştinţele teoretice.*

---

[161] *Catehezele...,* Cateheza a XIII-a, 8.
[162] C. CUCOŞ, *Op. cit.,* p. 194.
[163] *Epistulae*, 86.

În biserică, aplicarea acestui principiu se regăseşte cel mai evident în *cultul divin*: ceea ce se învață teoretic se exprimă prin rugăciuni, cântări, gesturi liturgice etc.

h. Principiul hristocentric (teocentric). Cateheza, în strânsă legătură cu predica, are în vedere aceeaşi temă centrală a propovăduirii: Hristos-Dumnezeu şi Evanghelia Sa. Numim acest principiu şi "teocentric" pentru a nu se crea impresia greşită că celelalte două persoane al Prea Sfintei Treimi, Tatăl şi Duhul Sfânt, ar fi ignorate. Teologia Dogmatică face anumite deosebiri, desigur, în ceea ce priveşte lucrările specifice ale persoanelor treimice (*Tatăl este Creator, Fiul - Mântuitor, Duhul Sfânt - Sfințitor)*, dar, potrivit perihorezei şi apropprierii, fiecare persoană dumnezeiască participă la toate lucrările celorlalte două. De fapt, aşa cum se menționează tot în Teologia Dogmatică, opera de mântuire pleacă de la Tatăl, se săvârşeşte prin Fiul şi se desăvârşeşte prin Duhul Sfânt.

Cateheza, fidelă întru-totul Revelației, trebuie să aibă permanent un accentuat caracter trinitar. Învățământul creştin nu este unul omenesc, ci dumnezeiesc[164]. De aceea ne avertizează atât de ferm Sfântul Apostol Pavel: "Nu ne propovăduim pe noi înşine, ci pe Hristos!" (II Cor. 4, 5). Căci Hristos, întrupându-Se, a împlinit pe pământ voia Tatălui, iar Duhul Sfânt, prin energiile dumnezeieşti, ne întăreşte continuu pentru receptarea Revelației.

i. Principiul eclesiocentric. Acest principiu cere catehetului să nu prezinte la ora de religie altă învățătură decât a Bisericii drept-măritoare. Dacă *principiul hristocentric* presupune fidelitate față de Hristos şi Evanghelia Sa, *principiul eclesiocentric* obligă la fidelitate față de păstrătoarea Evangheliei, Biserica - Trupul

[164] Foarte plastic exprimă Sf. Chiril al Ierusalimului acest adevăr: "Nu era om de rând Cel care a murit pentru noi. Nu era oaie necuvântătoare. Nu era un simplu om. Nu era înger numai, ci Dumnezeu întrupat...", *Cateheza a XIII-a, 33.*

Său. Căci Dumnezeu Tatăl, după mărturia inspirată a Sfântului Apostol Pavel, "toate le-a pus sub picioarele Lui (*Hristos, n. n.)* şi, mai presus de toate, La dat pe El cap Bisericii, Care este trupul Lui, plinirea Celui ce plineşte toate întru toţi..." (Efeseni 1, 22-23). Catehizarea se face în Biserică, nu doar în sensul de Lăcaş, ci şi in sensul de *comunitate*, care adună la un loc pe cei botezaţi. Pentru aprofundarea acestui detaliu apelăm iarăşi la Sfântul Chiril al Ierusalimului: "Biserica poartă în chip foarte potrivit numele de *Biserică (**ejkklhsiva***), pentru că cheamă şi strânge la un loc pe toţi oamenii, după cum spune Domnul în Levitic: "Adună (***ejkklhsivason***) toată adunarea la uşa cortului mărturiei (Levitic 8, 3). Trebuie notat că termenul "adună" (***ejkklisivason***) este întrebuinţat acum pentru prima dată în Scripturi cu prilejul instalării lui Aaron ca arhiereu de către Domnul. Iar în Deuteronom spune Dumnezeu lui Moisi: "Adună (***ejkklhsivason***) la Mine poporul să audă cuvintele Mele ***ca să înveţe să se teamă de Mine***" (Deuteronom 4, 10)..."[165]. "Adunarea" nu presupune, aşadar, doar strângerea oamenilor într-un spaţiu fizic determinat, ci şi comuniune în dobândirea aceleiaşi învăţături mântuitoare. De aceea, respectarea principiului eclesiocentric ne va feri de ruperea din această comuniune, rupere care ar însemna, de fapt, pierderea mântuirii. Căci, după cum foarte precis s-a exprimat Sfântul Ciprian, *extra eclesiam nulla salus*[166]. În consecinţă, catehizare autentică înseamnă propovăduirea credinţei autentice, care este a Bisericii celei una. Cine propovăduieşte învăţături străine Bisericii, este el însuşi un înstrăinat şi va "înstrăina" şi pe cei ce-l ascultă, transformându-i în oi rătăcite de turma cea cuvântătoare a lui Hristos.

Un ultim aspect, foarte important, în cadrul principiului eclesiocentric este transmiterea doctrinei Bisericii *în limbajul Bisericii*. A folosi un alt limbaj înseamnă a prezenta doctrina şi morala Bisericii într-o imagine deformată, strâmbă, chiar

---

[165] *Catehezele...,* Cateheza a XVIII, 24 (subl. n.).

[166] *Epistolae,* 73, 21.

contrară conținutului. Eruditul arhimandrit Iuliu Scriban a pulblicat în 1938 un studiu-testament pentru toți slujitorii români ai Altarelor, valabil şi acum (inclusiv pentru slujitorii catedrei) *Datoria preotului către limba bisericească* [167], în care spune la un moment dat: "Preotul este om cu carte. Pe el îl putem face să înțeleagă mai bine darul frumos pe care Biserica îl are în limba cu care ea a lucrat până acum în sânul neamului. De aceea este o întrebare foarte sănătoasă şi la locul ei a sta de vorbă azi despre limba Bisericii. Preotul, având a apăra neamul de multe furişări străine în sânul lui, trebuie să-şi dea seama de unele ca acestea şi să privească drept sarcină a lui şi pe cea privitoare la "limba vechilor cazanii"... Făcând aşa, preotul va fi un luptător fără sabie şi puşcă, dar apărător deplin şi adevărat al acestei duioase moşteniri a trecutului, care este limba noastră de la Traian până azi*"*[168] .

*

Concluzii. Cunoaşterea şi aplicarea corectă a principiilor didactice reprezintă atât un act de receptivitate față de experiența pedagogilor-cateheți înaintaşi, cât şi o dovadă de profesionalism. A "catehiza" la întâmplare, dimpotrivă, denotă lipsă de conştiinciozitate, amatorism şi plafonare profesională. Trebuie avut, însă, în vedere faptul că principiile nu se constituie în norme didactice eficiente dacă sunt aplicate separat. Ele sunt inter-dependente şi se condiționează reciproc, facilitând optimizarea învățământului numai dacă sunt corelate, pe întreg traseul curricular al disciplinei. Cu deosebire, Religia solicită, o dată cu observarea principiilor laice, şi utilizarea celor care țin de spațiul eclesial, *hristocentric (=teocentric)* şi *eclesiocentric*, principii numite îndeobşte "speciale", pentru conținutul lor specific. Fără ele, predarea Religiei riscă să se plaseze doar pe dimensiunea orizontală a existenței, ne beneficiind de urcuşul pe verticala comuniunii cu Dumnezeu. În fine, nu trebuie uitat că principiile didactice nu țintesc doar informarea învățăceilor,

[167] Sibiu, edit. "Revistei Teologice", 31 p.
[168] *Ibidem*, p. 14, 29.

luminarea minții lor, ci *formarea caracterului moral creştin*[169], în aşa fel încât ei să devină, la rândul lor, slujitori devotați ai Domnului şi educatori pentru caracterele semenilor. În acest fel, catehizarea va parcurge drumul ei firesc, soteriologic, atât pentru cateheți, cât şi pentru ucenici.

[169] A se vedea Pr. Dumitru CĂLUGĂR, *Caracterul religios moral creştin,* Sibiu, 1955.

VII. *FACTORII ESENȚIALI AI EDUCAȚIEI RELIGIOASE*

Preliminarii. Din darul şi voia lui Dumnezeu omul este singura ființă educabilă din întreaga creație. Animalele, chiar cele cu un grad sporit de inteligență şi instincte (*delfinii, câinii* etc.) nu se educă *(nu se pot educa!)* ci se dresează. Iar diferența dintre educație şi dresaj este incomensurabilă: în timp ce omul educat devine cu timpul un creator original, animalul supus dresajului nu poate depăşi niciodată stadiul de imitator. De ce? Prin voia Creatorului, numai omul a fost înzestrat cu suflet hărăzit veşniciei, cu rațiune, sentiment şi voință, funcțiuni care pot fi educate ca atare, realizându-se limbajul articulat, gândirea logică, afectivitatea superioară şi voința autonomă. Numai omul este *persoană*, purtând pecetea chipului lui Dumnezeu, *Treime de Persoane*. Iar educația este posibilă numai acolo unde se pot dezvolta relații personale reciproce. Trebuie precizat, însă, din capul locului, faptul că omul se modelează ca ființă umană doar în condițiile unui mediu corespunzător socializării şi educației. Pedagogul Ioan Bontaş relatează cazul intens mediatizat al celor două fetițe - Amala şi Kamala - care au viețuit într-o pădure tropicală în stare animalică, iar apoi au fost internate într-un orfelinat, încercându-se recuperarea lor. Nu s-a reuşit decât într-o măsură foarte mică obținerea caracteristicilor ființei umane: Amala nu a supraviețuit, iar Kamala, după 7 ani de "recuperare" nu a putut să stăpânească mersul biped, efortul logopedic concretizându-se abia în articularea a 40 de cuvinte[170].

Cu privire la distanța notabilă dintre educația omului şi dresajul animalelor este elocventă, de asemenea, experiența psihologului american Kellog, care a creat condiții egale de viață şi educație atât pentru fiul său Donald, cât şi pentru un pui de cimpanzeu, Goa. După o anumită perioadă, a constatat că fiul său a progresat

---

[170] I. BONTAŞ, *Pedagogie*, Editura "All", Bucureşti, 1994, p. 34.

normal, ca orice ființă umană, în timp ce puiul de cimpanzeu a devenit doar o maimuță semidresată.

Conştienți, aşadar, de acest privilegiu unic al actului creației acordat omului, trebuie să răspundem cu recunoştință şi râvnă chemării făcute de Dumnezeu spre desăvârşire, prin cele mai adecvate căi. Una dintre ele, de valoare fundamentală, este *educația religios-morală*.

Terminologie. Abordarea eficientă a oricărui subiect presupune dintru început o înțelegere clară a termenilor de bază utilizați. În cazul temei noastre, fără a intra în detalii etimologice complicate şi obositoare, se impun câteva precizări legate în special de cuvintele "factor" şi "educație". Ambii termeni sunt latini şi au intrat în vocabularul românesc în formă foarte apropiată.

Astfel, "factor, oris" (subst. m.), înseamnă "făcător, creator, autor, fabricant"[171], având aceeaşi rădăcină cu verbul "facio-ere, feci, factum" = a face, a săvârşi, a crea etc.[172] Iar termenul "educație" provine din substantivul feminin "educatio, onis", care înseamnă "educație, creştere, purtare de grijă", având corespondent în verbul "educo, ere, duxi, ductum" = a creşte, a scoate (din), a face să iasă, a da la iveală, a înălța etc.[173]

Pentru ambele cuvinte de care ne ocupăm, dicționarul dă mult mai multe sensuri, dar noi le-am reprodus doar pe cele principale. Chiar şi numai din acestea, ne dăm seama, fără greutate, că "factor" nu înseamnă simpla mişcare de *a face* o acțiune oarecare, ci *a crea* ceva durabil. La rândul său, "educo" (compus la rândul său din prep. "e" şi vb. "duco"), înseamnă, între altele, *a scoate din*, înțelegând prin aceasta că prin educație *omul este scos din starea vegetativă, simplu-biologică, şi condus pe cărările ştiinței şi ale bunelor purtări*. Sau, după cum excelent se

---

[171] G. GUȚU, *Dicționar latin - român*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică", Bucureşti, 1983, p. 458. col. I.
[172] *Ibidem*, p. 456-457.
[173] *Ibidem*, p. 381-382.

exprimă un tratat modern de Pedagogie, „a scoate individul din starea de natură şi a-l introduce în starea de cultură”[174]

A. FACTORII GENERALI ai educației şi rolul lor în dezvoltarea personalității[175]. Pentru o expunere sistematică a problemelor de care ne ocupăm, folosind cu precădere metoda inductivă (*de la simplu la complex*), socotim util să clasificăm factorii educației în "generali" şi "speciali", ultimii fiind incluşi, de fapt, între primii, dar solicitând o analiză separată, datorită implicațiilor speciale pe care le incumbă.

Pe baza cercetărilor pluridisciplinare (*de filozofia educației, de psihologie şi sociologie, de genetică* etc.), pedagogia a stabilit **trei factori generali** ai dezvoltării personalității: a. ***Ereditatea*** (ca factor intern); b. ***Mediul*** (ca factor extern); c. ***Educația*** (ca factor mixt, intern şi extern). Acestor trei factori le corespund tot atâtea teorii adiacente: *teorii ereditariste, teorii ambientaliste* şi *teorii ale dublei determinări*.

a. **EREDITATEA** reprezintă ansamblul predispozițiilor de natură anatomo-psiho-fiziologică, înnăscute sau transmise prin informațiile genetice, de la generațiile anterioare la generațiile tinere, prin intermediul părinților.

Potrivit criteriilor ştiințifice de analiză a factorilor ereditari, s-au stabilit trei grupe de predispoziții (*potențe*) ereditare: 1. *Potențe ale analizatorilor* (auz, miros, văz, gust, pipăit); 2. *Potențe ale sistemului nervos central* (în special temperamentele, cu tipurile sale[176]); 3. *Potențe care privesc instinctele* (lat. "instinctus" = conduită înnăscută, instinct) - nu doar cele de ordin biologic (hrană, apărare, perpetuare a speciei etc.), ci şi cele care țin de latura spirituală (înclinații

---

[174] Ion Nicola, Farcaş Domnica, *Pedagogie generală,* Edit. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1996, p. 42.
[175] Pentru acest paragraf utilizăm *Pedagogia* prof. I. BONTAŞ, *cit*., p. 35-46.
[176] ***Melancolic*** *(sensibilitate excesivă, mobilitate scăzută, inhibiție),* ***coleric*** *(impulsivitate, agitație, îndrăzneală, lipsă de echilibru),* ***flegmatic*** *(inerție, inhibiție excesivă, zeflemisire, perfidie, imperturbabilitate),* ***sanguin*** *(echilibru, dinamism, discernământ, stăpânire de sine).*

etice înnăscute, care tind spre desăvârşirea şi împlinirea persoanei umane). Cu privire la moştenirea ereditară, potrivit dogmaticii ortodoxe, nimeni nu trebuie să se teamă de anumite încărcături negative (ca de ex. blesteme, consecințe ale păcatelor, etc.), dacă este integrat în Biserica cea una prin Sfintele Taine. Nu numai păcatul strămoşesc este şters prin Taina Sf. Botez, de exemplu, dar, prin Spovedanie şi Euharistie, sunt eliminate şi eventualele consecințe ale păcatelor părinților, bunicilor etc.[177] Sentința vetero-testamentară, "Părinții au mâncat aguridă şi copiilor li s-au strepezit dinții" (Ieremia, 31, 29), este amendată de însuşi proorocul care o rostise, chiar în versetele următoare (versete *mesianice*, de altfel): *Ci fiecare va muri pentru fărădelegea sa; cine va mânca aguridă, aceluia i se vor strepezi dinții. Iată vin zile, zice Domnul, când voi încheia cu casa lui Israel legământ nou... (*v. 30, 31). Iar proorocul Iezechiel rosteşte: "Fiul nu va purta nedreptatea tatălui şi tatăl nu va purta nedreptatea fiului. Celui drept i se va socoti dreptatea sa, iar celui rău, răutatea sa!" (18, 20). Să observăm exprimarea la timpul viitor: "fiecare va...", "fiul nu va..." etc., timp care se referă la vremea împărăției harului, propriu-zis la Biserica creştină.

b. MEDIUL (lat. "medium" = ambianță, condiții înconjurătoare, ambientale), reprezintă *ansamblul condițiilor ambientale în care omul trăieşte, se dezvoltă, munceşte şi creează.* Mediul are mai multe componente: ***mediul natural*** (condiții de climă, relief, vegetație, faună...), ***mediul ecologic***[178] (legat strâns de m. natural, cu referire la nepoluare, puritatea aerului, apei, solului, subsolului;

---

[177] Este interesant, în acest subiect, mesajul cărții dr. KENNETH McAll, *Vindecarea arborelui genealogic*, Editura "Harisma", Bucureşti, 1993 (cu o prefață semnată de părintele GALERIU), în care, iată, un medic anglican recomandă Sfânta Liturghie pentru vindecarea şi stingerea unor păcate ale înaintaşilor, pentru a se curma suferințele, mai ales de ordin psihic, ale urmaşilor din familia respectivă. Nimic nou, de altfel, pentru tradiția noastră ortodoxă. "Noutatea" este utilă, totuşi, pentru cei încă sceptici, anume că un medic, deci *un om al unei ştiințe laice*, recunoaşte binefacerile şi remediile Sfintei Liturghii, în boli în care tratamentul alopat se dovedeşte neputincios.

[178] Gr. ***oiJko"*** = casă, locuință; gr. ***lovgo"*** = cuvânt, vorbire, ştiință.

sănătatea florei, a faunei etc., ***mediul psiho-social*** (ansamblul factorilor sociali, istorici, culturali, religioşi etc.).

c. EDUCAȚIA, general vorbind, este un fenomen socio-uman care asigură transmiterea informațiilor şi deprinderilor de la o generație la alta, în scopul formării personalității şi creării unor condiții normale de conviețuire.

Educația religioasă, ca dimensiune specială a educației, reprezintă *totalitatea mijloacelor divino-umane utilizate în scopul formării caracterului moral-creştin*[179].

B. FACTORI SPECIALI AI EDUCAȚIEI RELIGIOASE.

1. ***Intenții.*** În acest capitol vom analiza factori concreți ai educației religioase, încercând propriu-zis să răspundem la întrebarea: *cine face acest gen de educație*? Am văzut mai sus că "factor" înseamnă "făcător, creator" etc., aşadar cineva care *face* concret ceva. Facem observația, însă, că numim "factori" atât *instituțiile* în cadrul cărora se desfăşoară lucrarea, cât şi *persoanele* care lucrează efectiv. Pentru prima categorie, în mai toate tratatele de Pedagogie creştină (ca de ex. manualele şi cursurile de Catehetică) se evidențiază trei mari factori ai educației religioase: *Familia*, *Biserica* şi *Şcoala*, ca instituții de bază ale societății. Iar în categoria *persoanelor* care fac educația, sunt nominalizați, în general, părinții, clericii şi profesorii (ultimele două categorii incluzând toate nivelurile cunoscute: ierarhi, preoți şi diaconi, pentru "clerici"; învățători, pedagogi, profesori de nivel mediu şi superior, diriginți etc., pentru "profesori"). Se impune, însă, o nouă observație: în categoria *persoanelor* care fac educație creştină se uită adesea numele lui Dumnezeu, *Treime de Persoane*, izvorul şi creatorul a toate, inclusiv al

---

[179] Vezi lucrarea Pr. prof. dr. D. CĂLUGĂR, *Caracterul religios-moral creştin* (Teză de doctorat), Sibiu, 1955.

educației. De asemenea, nu trebuie uitat nici *catehumenul*, indiferent pe ce treaptă s-ar afla (copil, adult, elev, student etc.), pentru că el nu este doar un beneficiar pasiv, ci factor sinergic al educației. De aceea, considerăm oportun să analizăm factorii instituționali în paralel cu persoanele angajate efectiv în demersul catehetic, cu atenție prioritară asupra sinergismului specific fiecărui nivel de care ne ocupăm.

2. ***Idealul educației religioase*. Câteva repere.** Pentru a face descrieri obiective ale factorilor educaționali, deodată cu propunerile care se impun, trebuie să creionăm mai întâi câteva observații legate de ceea ce se urmăreşte efectiv prin educația religioasă, spre a şti care este obiectul sau ținta eforturilor catehetice. Cu toate că de-a lungul timpului, principial, scopul educației, în general, a avut în vedere desăvârşirea persoanei, atât noțiunea de "persoană" cât şi cea de "desăvârşire" au fost înțelese diferit. De aici apar şi exprimările diferite cu privire la finalitățile actului educativ. Bunăoară, pentru antichitatea greacă esența educației consta din realizarea "kalokagathiei" (*kalov*" şi *ajgaqov*"), adică obținerea, în paralel, a frumuseții fizice şi bunătății sufleteşti, deziderate care nu sunt ignorate, de altfel, nici de pedagogia modernă, la bază avându-se idea de perfecțiune[180]. Instrucția fizică se făcea, aşadar, în armonie cu cea etică (morală), chiar dacă aceasta din urmă era limitată la principii destul de sărace, comparativ cu cele creştine de mai târziu. Făcând un arc peste timp, vom observa că marii pedagogi din perioada modernă, majoritatea dintre ei oameni profund credincioşi, îşi întemeiază nu doar principiile, ci şi metodele şi mijloacele educației, pe criterii exclusiv moral-creştine. Astfel, pedagogul ceh Ioan Comenius (1592-1670, promotor al principiilor didactice, prin celebra sa lucrare "Didactica Magna") vede în educație un factor preocupat de perspectiva vieții veşnice. Pentru filozoful şi pedagogul german Immanuel Kant (1714-1804) scopul educației este formarea

---

[180] Homer pune în gura eroului legendar Hector aceste cuvinte: "Să fiu totdeauna primul între ai mei şi înaintea tuturor să mă disting... să fiu meşter la vorbe şi vrednic la fapte...", apud Şt. BÂRSĂNESCU & colectiv, *Istoria Pedagogiei*, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1969, p. 20.

caracterului moral. Fr. Herbart (1776-1841), un alt mare pedagog german, căruia Pedagogia modernă îi datorează formularea "treptelor formale" ("strămoaşele" momentelor logico-psihologice ale proiectelor didactice de astăzi), propune la vremea sa concentrarea tuturor materiilor de învățământ pe baze morale. J. Pestalozzi (1749-1832), cel mai mare pedagog elvețian (şi unul dintre cei mai mari ai lumii), deosebit de ataşat Sfintelor Evanghelii, nominalizează *credința* şi *iubirea*, drept valori pedagogice ideale. Cu alte cuvinte, idealul educației se concretizează în omul profund credincios, care-şi dovedeşte credința prin iubire.

Pedagogia românească nu este lipsită, la rândul ei, de reprezentanți remarcabili, care, călăuziți de preceptele evanghelice, văd *formarea caracterului moral creştin* drept finalitate ideală a educației. Socotim suficiente şi numai două exemple în acest sens (este adevărat, două nume strălucite ce fac parte din elita interbelică): G. G. Antonescu (1882 - 1953) şi Simion Mehedinți (1869 - 1962). Primul, etichetat "fideist" (= *credincios*) de către comuniştii care l-au scos de la catedră în anul 1948, consideră că *educația integrală trebuie să includă obligatoriu educația religioasă*[181]. Al doilea, consideră că omul ideal este creştinul deplin, întrebând retoric: "Poți să fii om deplin fără să fii creştin?"

Toți pedagogii mai-sus evocați (şi ca ei ar mai putea fi citați mulți alții) s-au exprimat în favoarea unui ideal educațional creştin, pentru că au avut în conştiința lor Modelul Suprem, Iisus Hristos, Care a rostit, între altele, această chemare: "Fiți, dar, voi desăvârşiți, precum Tatăl vostru Cel ceresc desăvârşit este!" (Matei V, 48). Trebuie să reținem, esențial, că El nu a vorbit doar despre un ideal teoretic al educației, ci a înfățişat în Persoana Sa Modelul Ideal, *plinătatea pedagogiei divino-umane.* Aceiaşi pedagogi au cunoscut cu siguranță şi concluzia Sfântului Apostol Pavel, potrivit căreia ținta pedagogiei creştine este *ajungerea la unitatea credinței*

---

[181] Vezi lucrarea *Educația morală şi religioasă în şcoala românească*, Bucureşti, 1937 (în special cap. al III-lea: *Educația religioasă în cadrul educației integrale*).

şi a cunoaşterii Fiului lui Dumnezeu, la starea bărbatului desăvârşit, ***la măsura plinătății lui Hristos*** (Efeseni, 4, 13).

De aceea, formularea propusă de părintele Dumitru Călugăr, ***caracterul religios moral-creştin***[182]*,* ca răspuns la întrebarea "ce se urmăreşte prin educația religioasă?", ni se pare că sintetizează în mod fericit ceea ce pedagogii mai vechi şi mai noi au exprimat în acest subiect.

3. ***Factori concreți ai educației religioase***

a. DUMNEZEU - Factor şi Izvor veşnic al educației. Înainte de a vorbi despre instituțiile de bază, anunțate mai înainte (*familia, biserica, şcoala*), se impune precizarea că "Alfa şi Omega" actului pedagogic este Dumnezeu, Care a creat cerul şi pământul, dar a întemeiat şi familia şi Biserica. Iar o dată cu ele s-a înfiripat şi şcoala, mai întâi în familie şi în Biserică, cu timpul câştigându-şi, desigur, autonomia, dar dezvoltându-se neîntrerupt în strânsă legătură cu acestea, până în ziua de astăzi. Parafrazând spusele lui Petre Țuțea (1901-1991), neîntrecut în definiții şi formulări surprinzătoare, în legătură cu afirmația lui Newton "gravitația este Dumnezeu!"[183], plecăm şi noi de la premisa: "**Educația este Dumnezeu**!" Şi nu este doar începutul şi sfârşitul ei, ci *Factor* şi *Creator* permanent. Toți educatorii trebuie să aibă conştiința că educația nu este un act sau efort exclusiv uman, ci rezultatul sinergiei divino-umane. Altfel spus, *un act teandric*. Cei care au încercat să facă "educație" fără Dumnezeu, au eşuat lamentabil. Iar cel mai elocvent

---

[182] Termenul grecesc "**carakthvr**", din care derivă românescul "caracter" înseamnă *adâncitură, sculptură, dăltuire,* ceea ce sugerează următoarea definiție care se poate da educației: *ceea ce educatorul dăltuieşte în sufletul copiilor*.

[183] În stilul său cu totul original, Petre ȚUȚEA a spus într-un interviu televizat că informațiile privind legea atracției universale, care se leagă de numele fizicianului englez Isaac NEWTON (1642-1727), au fost transmise şi preluate oarecum denaturat. Povestea cu mărul care cade şi inteligența fizicianului care *vede* ceea ce alții nu văzuseră, are, desigur, un anumit procent de adevăr, dar e țesută şi cu mult folclor. "Newton, zicea Țuțea, era un om smerit şi credincios. Întrebat admirativ cum a descoperit el mecanismele gravitației, el a pus totul pe seama lui Dumnezeu, zicând: *Nu eu, ci Dumnezeu.* ***Gravitația este Dumnezeu****!*" Cu alte cuvinte, a vrut să spună, că El este Creatorul cerului şi pământului, cu toate legile, inclusiv a gravitației...

exemplu pentru noi, petrecut chiar sub ochii noştri, a fost sistemul educațional ateo-comunist din România. Dumnezeu a fost alungat din şcoală pentru aproape o jumătate de veac, iar rezultatele se resimt dureros şi astăzi şi se observă în mentalitățile ante-decembriste, opace, înguste, refractare la orice demers moral-creştin. Astfel de mentalități şi-au făcut loc, din păcate, chiar în cercurile puterii politice şi în structurile decizionale din ministere, inspectorate, şcoli etc. Numai aşa se poate explica incredibila susținere a unor legi necreştine într-o țară creştină (ca, de exemplu, avortul şi homosexualitatea, iar mai nou dezbaterile cu privire la prostituție), totodată vulnerabilitatea acelor articole de lege cu privire la învățământul religios din şcoală, potrivit cărora un părinte sau un tutore legal, nedus la biserică, poate cere în scris neobligativitatea frecventării orei de religie pentru copilul său.

De aceea, revenim: actul educațional complet şi eficient este teandric. Dumnezeu ne-a acordat acest privilegiu extraordinar, de a fi împreună-lucrători cu El, nu doar în actul mântuirii noastre, în general, ci şi în educarea copiilor noştri, în familie, în biserică şi în şcoală. Acest dar dumnezeiesc a devenit operant, cu deplinătate, prin întruparea lui Iisus Hristos, *Piatra Unghiulară* de la care începe zidirea caracterului creştin al pruncului, clădindu-se apoi, piatră cu piatră, virtuțile adolescenței şi ale maturității, pentru ca în final opera pedagogiei divino-umane să fie încununată cu aura înțelepciunii şi cu venerabilitatea bătrâneții.

Iată de ce, toți pedagogii înțelepți vor mărturisi smeriți că nu ei sunt factori decisivi, primi şi ultimi, ai demersului educațional, ci Dumnezeu. Fără El, "zidirea pedagogică" este zadarnică, după cuvântul psalmistului: "De n-ar zidi Domnul casa (*sufletului, n. n.)*, în zadar s-ar osteni cei ce o zidesc..." (Psalm 126, 1). Cât de actuale sunt, de asemenea, cele scrise de Marele (*dar smeritul*) Apostol - Pedagog Pavel: "Când unul zice: Eu sunt al lui Pavel! Iar altul: Eu sunt al lui Apollo!... Ei bine, ce este Apollo? dar Pavel, ce este? : Slujitori prin care voi ați crezut, şi după

cum i-a dat fiecăruia Dumnezeu. Căci eu am sădit, Apollo a udat, **dar Dumnezeu a făcut să crească. Aşa că nici cel ce sădeşte e ceva, nici cel ce udă, ci Dumnezeu, Cel Ce face să crească.** Cel ce sădeşte şi cel ce udă sunt una, dar fiecare-şi va primi plata după osteneala sa. ***Că noi împreună-lucrători cu Dumnezeu suntem!"*** (I Cor. 3, 4-9).

b. FAMILIA CREŞTINĂ. Cea mai veche şi, totodată, cea mai puternică instituţie umană este familia, cunună a creaţiei şi expresie a iubirii şi comuniunii proniatoare a lui Dumnezeu. Ea a fost numită adesea "mica biserică", sau "biserica de acasă", pentru caracterul ei comunitar şi atmosfera de sfinţenie pe care trebuie s-o cultive. Poate fi considerată, de asemenea, ca o "mică şcoală", pentru că aici copiii primesc lecţii esenţiale de viaţă, nu doar în "cei 7 ani de acasă", ci şi ulterior. Cât de frumos se exprimă în acest sens unul dintre cei mai mari pedagogi pe care i-a avut România, Constantin Narly (1896-1956): "La poporul nostru de agricultori, ea a fost chiar unica şcoală de specialitate profesională a majorităţii populaţiei. Ei îi datorăm, în afară de ceea ce datorăm Bisericii, toate virtuţile trecute ale neamului. Iubirea de pământ şi dragostea de cultivarea lui, iubirea de neam, veneraţia lui Dumnezeu, ca şi proverbiala omenie şi ospitalitate a românului, se datorează familiei noastre patriarhale..."[184].

[184] *Pedagogie Generală*, Editura "Didactică şi Pedagogică, R. A.", Ediţia a II-a, Bucureşti, 1996, p. 485. Pentru că este un pedagog mai puţin cunoscut (*dar nu mai puţin valoros decât alţi mari pedagogi ai neamului nostru, ca G. G. Antonescu, Simion Mehedinţi etc*.), notăm aici câteva repere bio-bibliografice: C. Narly s-a născut la Tecuci, face liceul la Focşani şi Facultatea de Litere şi Filozofie la Iaşi. Aici se va apropia de I. Găvănescu, între ei legându-se o strânsă prietenie. Aşa se explică faptul că una dintre cărţile lui C. Narly se intitulează *Opera pedagogică a profesorului I. Găvănescu* (Bucureşti, 1929). În 1923 C. Narly pleacă la studii în Germania, la Göttingen, unde în anul următor va obţine titlul de doctor în filozofie cu teza *Die soziale Schichtung Rumäniens (Stratificarea socială a României).* Întors în ţară va fi numit, pe rând, asistent la Facultatea de litere din Iaşi, profesor la Facultatea de Filozofie a Universităţii din Cernăuţi şi, în fine, de la 1 oct. 1940, la Bucureşti, profesor de Pedagogie şi Istoria Pedagogiei la Facultatea de litere şi filozofie, unde va preda până în anul 1947, când, din motive politice, postul său va fi "comprimat". Trece în veşnicie în anul 1956, fiind înmormântat în cimitirul Belu. Dintre lucrările sale mai importante amintim: *Problema idealului pedagogic,* 1925; *Educaţie şi ideal,* 1927; *Tolstoi educator,* 1929; *Misiunea educaţiei româneşti*, 1941; *Misiunea educatorului,* 1943; (vezi *Prefaţa* la C. Narly, *Pedagogie generală*, Bucureşti, 1996, alcătuită de Viorel NICOLESCU).

Familia este recunoscută unanim ca instituție de bază a societății nu doar din perspectivă religioasă, ci şi din punct de vedere civil, întrucât în toate țările civilizate familia este ocrotită prin lege. În România, bunăoară, *Codul Familiei* prevede, astfel, la art. 1: "În România statul ocroteşte căsătoria şi familia; el sprijină, prin măsuri economice şi sociale, dezvoltarea şi consolidarea familiei. Statul apără interesele mamei şi copilului şi manifestă deosebită grijă pentru creşterea şi educarea tinerei generații..."[185]. Codul prevede, de asemenea, articole referitoare la educația copiilor, între care cel mai apropiat prelegerii noastre este următorul: "Părinții sunt datori să îngrijească de copil. Ei sunt obligați să crească copilul, îngrijind de sănătatea şi dezvoltarea lui fizică, de educarea, învățătura şi pregătirea profesională a acestuia, potrivit cu însuşirile lui, în conformitate cu țelurile statului, spre a-l face folositor colectivității..."[186]. Iată, aşadar, că cel puțin din punct de vedere legislativ şi declarativ, familia se bucură de o atenție deosebită din partea statului. Împlinirea acestor obligații depinde, însă, de o serie de factori responsabili, de condițiile sociale-economice, de conştiința şi conştiinciozitatea celor abilitați să aplice legile etc.

Revenind asupra subiectului nostru, spunem mai departe că familia reprezintă, în acelaşi timp, factorul cel mai important şi decisiv, după Dumnezeu, al educației creştine, nu numai al copiilor, ci al fiecărui membru în parte. Pentru că fiecare persoană, aparținătoare unei familii, este atât *factor* cât şi *subiect* al educației: copiii învață de la părinți, bunici, frații mai mari, dar şi invers. De asemenea, ceilalți membrii ai familiei, dacă sunt, învață unii de la alții. Această "şcoală" de familie are, de altfel, cel puțin trei înțelesuri: de a *învăța* pe alții, cu sensul de a-i *sluji* şi de a învăța de la alții, cu sensul de a-i *asculta*. Chiar şi din punct de vedere etimologic, cuvântul familie implică, între altele, aceste noțiuni-

[185] *Codul Familiei*, Editura "Lumina Lex", Bucureşti, 1995, p. 3.
[186] *Ibidem*, Titlul III, Cap. I, Secțiunea I, art. 101.

cheie, *învățare-slujire-ascultare*. Astfel, potrivit dicționarelor, "familia-ae (lat.) are trei sensuri de bază: *1. totalitatea slujitorilor unei case; 2. casă (totalitatea membrilor ei); 3. bunurile unei case, patrimoniul, mijloacele de trai*...[187]. După cum se poate lesne observa, sensurile etimologice acoperă foarte bine implicațiile educației în familie: nu fac referiri doar la *persoane*, ci şi la *bunurile* care creează de fapt *mediul* în care cresc şi sunt educate persoanele, propriu-zis "logistica" actului pedagogic, începând cu icoanele din camere şi terminând cu grădina, ogorul, atelierul etc., care fac posibilă acel *sine qua non* "ora et labora" în orice act creativ, cu atât mai mult în cele de care depinde educația şi mântuirea sufletului.

Dar pentru ca o familie să fie, într-adevăr, *factor esențial al educației creştine*, trebuie să întrunească anumite condiții, am spune, tot *esențiale*. De aceea, în cele ce urmează, vom schița câteva dintre ele, cu recomandarea de a fi aprofundate, prin analiză personală, având ca sprijin şi bibliografia la care vom face trimitere[188].

1. *În familia creştină trebuie să se reflecte iubirea intra-trinitară dumnezeiască*.

Educația copiilor este optimă atunci când iubirea dintre membrii familiei imită iubirea dumnezeiască dintre persoanele Sfintei Treimi. Pentru a ne apropia cât de cât de înțelesul adânc al relației tainice al acestei iubiri, să ne imaginăm un triunghi echilateral, de fapt *triunghiul iubirii intra-trinitare*, având la fiecare unghi câte una dintre persoanele treimice: Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh. Astfel, Tatăl şi Fiul îşi răsfrâng iubirea asupra Duhului Sfânt, Tatăl şi Duhul Sfânt asupra Fiului, Fiul şi Duhul Sfânt asupra Tatălui etc. Aşa trebuie să fie şi în familie: tata şi mama să-şi îndrepte toată iubirea asupra copilului (copiilor); tatăl şi copilul (copiii) asupra mamei; mama şi copilul (copiii) asupra tatălui. Observăm, aşadar, că dacă în

---

[187]G. GUȚU, *dicț. cit.,* p. 460-461.

[188] În formularea unor condiții şi principii ale educației creştine din familie, am utilizat şi cursul de *Catehetică* al pr. lect. dr. Vasile RĂDUCĂ, ms. dactil., Bucureşti, 1996, p. 67-73.

creație, în general, se poate vedea - cu ochii credinței, desigur - pecetea iubirii Sfintei Treimi, în familie această pecete ne apare cu cea mai mare evidență. Propriu-zis, familia creştină trebuie văzută ca o *icoană a iubirii lui Dumnezeu pe pământ*[189]. Iar acolo unde, din felurite motive, soții nu au copii naturali, din punctul de vedere al moralei creştine ei sunt obligați să înfieze, să crească şi să educe orfani, întrucât există nenumărați astfel de copii care au nevoie de ocrotirea unui mediu familial. În acest mod, iată, *triunghiul iubirii intra-trinitare* poate fi reflectat şi în familiile fără copii naturali!

Această solidaritate de răsfrângere a iubirii este cea mai bună pază de înlăturare a egoismului, care poate constitui pentru orice om o mare şi grea ispită. Părintele Dumitru Stăniloae descrie într-un mod admirabil plinătatea iubirii treimice, arătând, de fapt, că ea este posibilă numai în trei, în contrast cu "monismul" şi "dualismul" care se găsesc, practic, în imposibilitate de a ieşi din egoism: "*Un subiect unic* în sens absolut ar fi lipsit de bucuria şi deci de sensul existenței. El s-ar îndoi chiar de existența lui, care s-ar amesteca cu visul... *Două subiecte* realizează prin comuniunea lor o oarecare consistență şi o bucurie şi un sens al existenței. Dar nici această doime reală, care e în acelaşi timp o unitate dialogică, bazată pe unitatea de ființă, nu este suficientă. Comuniunea în doi este şi ea limitare din două puncte de vedere. Mai întâi comuniunea în doi nu deschide întregul orizont implicat în existență. Cei doi nu numai se deschid unul altuia, ci se şi închid. Celălalt devine nu numai o fereastră, ci şi un zid pentru mine. Cei doi nu pot trăi numai din ei doi. Ei trebuie să aibă conştiința unui orizont care se întinde dincolo de ei, dar în legătură cu amândoi. Iar acest orizont nu poate fi constituit de un obiect sau de o lume de obiecte. Aceasta nu-i scoate din monotonia unei vederi restrânse, sau a unei singurătăți în doi. ***Numai al treilea subiect îi scoate din***

---

[189] Pr. lect. dr. Gheorghe POPA, *Familia creştină: o perspectivă teologică şi spirituală*, în vol. *Familia creştină azi,* Editura "Trinitas", Iaşi, 1995, p. 147.

neîntrerupta lor singurătate în doi, numai un al treilea subiect poate fi şi el partener de comuniune şi nu stă pasiv în faţa lor, ca obiectul..."[190].

2. ***Familia trebuie să se caracterizeze prin următoarele însuşiri fiinţiale: unitatea, trăinicia, sfinţenia şi egalitatea dintre soţi***[191]. Observăm, astfel, fără nici o greutate, că aceste însuşiri fiinţiale sunt tot o reflectare a însuşirilor şi atributelor divine ale persoanelor Sfintei Treimi. Optimizarea relaţiilor dintre membrii familiei se poate realiza luând aminte la sfaturile Sfântului Apostol Pavel, care, sub inspiraţie divină, scrie la un moment dat: "Femeilor, fiţi supuse bărbaţilor voştri, aşa cum se cuvine întru Domnul. Bărbaţilor, iubiţi pe femeile voastre şi nu fiţi amarnici faţă de ele. Copiilor, întru toate ascultaţi-i pe părinţii voştri, căci aceasta este bineplăcut Domnului. Părinţilor, nu-i întărâtaţi pe copiii voştri, ca să nu se deznădăjduiască. Robilor, întru toate ascultaţi-i pe stăpânii voştri cei după trup, nu cu slujire doar de ochii lumii, cu gândul de a plăcea oamenilor, ci întru curăţia inimii, temându-vă de Domnul..." (Coloseni, 3, 18-22).

3. ***Familia (căsătoria) trebuie să-şi propună ca scopuri prioritare înmulţirea neamului omenesc (naşterea, dar şi educarea copiilor) şi ajutorul reciproc între membrii ei, atât în cele materiale, pentru traiul zilnic, cât şi în cele spirituale, în vederea mântuirii*** [192]. În acest sens vor fi urmărite anumite aspecte dintre care nominalizăm[193]:

copiii trebuie ajutaţi să scape de anarhia instinctelor oarbe şi a tendinţelor spontane (*necontrolate, n. n.)* ca să devină capabili a se conduce singuri;

---

[190] Pr. Prof. Dr. Dumitru STĂNILOAE, *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1978, vol. 1, p. 307-308, & *Treimea Persoanelor, condiţie a deplinului lor caracter personal şi a comuniunii depline*.

[191] *Teologia Morală Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1980, vol. II, p. 289.

[192] *Ibidem*

[193] *Ibidem*, p. 296.

- trebuie stimulați, totodată, să se smulgă treptat din tirania egoismului instinctual, pentru a deveni tot mai buni;
- copilul trebuie deprins cu munca, răbdarea, uitarea de sine, pentru a se devota binelui obştesc. În acest scop, trebuie ajutat să-şi aleagă o profesie corespunzătoare vocației şi aptitudinilor lui, nu forțat spre una în care să nu se poată împlini.

Ca o primă remarcă de sinteză, părinții trebuie să conştientizeze faptul că fiecare copil, fiind rodul conlucrării dintre ei şi Dumnezeu, trebuie să se bucure, deodată, *de o ereditate sănătoasă, unită cu o educație pe măsură*.

Astfel, la aspectele menționate anterior adăugăm următoarele[194]:

- ***În familie, întotdeauna trebuie să se dea întâietate valorilor religioase***, în raport cu cele de ordin material, potrivit cuvintelor Mântuitorului: "Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu şi dreptatea Lui, şi toate acestea (*materiale, n. n.)* se vor adăuga vouă" (Matei 6, 33). Copiii trebuie învățați să se poarte ca oameni duhovniceşti, nu materialnici. Să gândească, să vorbească şi să se manifeste duhovniceşte. Cât de actuale sunt, în această privință, cuvintele Sfântului Apostol Pavel: "Cei ce sunt după trup, cugetă cele ale trupului, iar cei ce sunt după Duh, cele ale Duhului. Căci dorința cărnii este moarte, dar dorința Duhului este viață şi pace" (Romani, 8, 5-6). De aceea, moştenirea cea mai prețioasă pe care o putem lăsa copiilor noştri constă nu în cele materiale (a căror importanță nu trebuie negată total, bineînțeles), ci în cele de ordin spiritual. Sfântul Ioan Gură de Aur s-a remarcat şi în acest capitol de pedagogie creştină într-un mod cu totul deosebit. Recomandăm în acest sens cuvântul "Pentru ce fel de clironomii (*bogății*) trebuie să lăsăm copiilor noştri", care, în contrast cu timpul considerabil trecut de la rostirea lui, apare ca extrem de actual. Iată, bunăoară, una dintre concluziile rostite de Sfântul Părinte spre finalul cuvântării: "În

[194] Anumite formulări şi îndemnuri apud pr. lect. dr. Vasile RĂDUCĂ*, op. cit.*, p. 67-73.

consecință, de voieşti să laşi bogăție multă copiilor tăi, lasă-le lor purtarea de grijă a lui Dumnezeu... Deci să nu căutăm aceasta: cum să lăsăm bogați pe copii, ci cum să-i lăsăm îmbunătățiți. Că de vor avea nădejdile lor la bogăție, de nimic alt nu vor purta grija, ca cei ce pot să acopere răutatea năravurilor cu mulțimea banilor. Iar de se vor vedea pe dânşii că sunt lipsiți de mângâierea cea de acolo, toate vor face ca prin fapta bună să afle sărăciei multă mângâiere. *Deci nu le lăsa lor bogăție, ca să le laşi fapta bună...*Că aceasta cu adevărat este cea mai mare avuție, aceasta este bogăția cea nespusă şi necheltuită, care în toate zilele mai multă face avuția. Că nimic nu este întocmai ca fapta bună, nimic nu este mai tare decât aceasta. Chiar decât împărăția şi purtarea de coroană. Că la ce-i poate folosi coroana şi porfira, dacă este vândut de trândăvirea şi nebăgarea de seamă?..."[195]. Aşadar, una dintre grijile de căpetenie ale părinților este să-i asocieze pe copii la viața şi rugăciunea Bisericii, învățându-i să respecte valorile esențiale, fără a se intra în conflict cu normele relative, inevitabile în viața de zi cu zi.

- ***Să-i formăm pe copii pentru o ascultare liberă şi plină de convingere***. Părinții trebuie să mențină un permanent echilibru între măsurile restrictive şi acordarea libertăților, cu scopul de a le stimula copiilor un bun autocontrol asupra libertății, în sensul viețuirii în adevăr, iubire şi dreptate. Căci numai relațiile bazate pe sinceritate, afecțiune şi adevăr pot da rezultate optime, întrucât numai adevărul conferă libertatea autentică. "Adevărul vă va face liberi!", a spus Mântuitorul Iisus Hristos (Ioan 8, 32). Evident, nu orice fel de "adevăr", ci

[195] Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt pentru ce fel de clironomii trebuie să lăsăm copiilor noştri*, în vol. *Puțul şi împărțire de grâu,* Editura "Buna Vestire", Bacău, 1995, *Cuvântul 46*, p. 428-429. Sfaturi deosebit de potrivite pentru educația copiilor, date de acelaşi Sfânt Părinte, a se vedea în acelaşi volum, cuvântările 44 (*Pentru creşterea copiilor - I)*, p. 410-420 şi 45 (*Pentru creşterea copiilor - II)*, p. 421-425. Pentru o mai largă perspectivă a gândirii hrisostomice cu privire la educația creştină a copiilor, recomandăm a se citi şi cuvântarea intitulată în manuscrise "Despre slava deşartă şi cum se cuvine să-şi educe părinții copiii", tradus recent în limba română de către Ioan ICĂ-jr., la Editura "Deisis" - Sibiu, 2000, p. 105-136, după A. M. MALINGREY, *Sur la vaine gloire et l'éducation des enfants,* în *Sources Chrétiennes*, vol. 188, Paris, 1972, p. 96-196.

numai acela care izvorăşte din Adevărul Suprem, Mântuitorul şi Evanghelia Sa, precum tot El a spus-o despre Sine Însuşi: "Eu sunt Calea, Adevărul şi Viața" (Ioan 14, 6).

Comunicarea dintre părinți şi copii, conținutul şi calitatea ei, constituie, de altfel, una din "cheile" reuşitei educații creştine. Dragostea părintească şi buna intenție, în general, nu lipsesc decât în cazul anumitor părinți inconştienți şi denaturați. *Ceea ce se poate reproşa uneori multor părinți, însă, sunt metodele greşite utilizate în educație.* De aceea, cunoaşterea învățăturii creştine în acest subiect, potrivit Scripturii şi Sfinților Părinți, va fi de mare folos, deodată cu cercetarea altor izvoare, cum sunt tratatele de pedagogie şi cărțile cu preocupări pedagogice, în general. Desigur, oamenii simpli, mai ales cei de la țară, mai rar vor avea timp pentru "lecturi pedagogice"... Şi chiar mulți dintre intelectuali nu dau importanța cuvenită lecturii în această privință şi nici metodelor psiho-pedagogice. Preotul şi profesorul de religie, însă, trebuie să se informeze temeinic şi-n acest domeniu, atât de important în plan familial (*şi național, de altfel*) spre a informa şi a *forma* la rândul său pe cei încredințați spre educație. De aceea, facem şi cu acest prilej îndemnul ca toți cei ce şi-au asumat uriaşa răspundere a educației creştine (părinți, preoți, profesori ş. a.), să consulte măcar o parte din bibliografia pedagogică, atât de generoasă în acest subiect[196].

---

[196] Astfel, pe lângă lucrările citate anterior, mai nominalizăm aici câteva dintre cele mai importante repere bibliografice privitoare la educația religioasă a copiilor, în general, cu referiri speciale la educația în familie: Sf. CLEMENT Alexandrinul, *Pedagogul*, trad. pr. D. FECIORU, Bucureşti, 1982 (vol. 4 Colecția *Părinți şi scriitori bisericeşti*); Sf. CHIRIL al Ierusalimului, *Catehezele*, trad. pr. D. FECIORU, Bucureşti, partea I, 1943, partea a II - a, 1945 (Colecția *Izvoarele ortodoxiei*); CĂLUGĂR, pr. Dumitru, *Catehetica*, manual pentru Institutele Teologice, Bucureşti, 1976; PETRESCU, pr. Nicolae, *Catehetica*, manual pentru Seminariile Teologice, Bucureşti, 1978; BULACU, pr. Mihail, *Pedagogia Creştină Ortodoxă*, Bucureşti, 1935; BĂNCILĂ Vasile, *Inițierea religioasă a copilului*, Bucureşti, 1996 (ed. *Anastasia*). Idem, *Duhul Sărbătorii* (în special cap. " Pedagogia sărbătorii "), Bucureşti, 1996; CORNIȚESCU, pr. Constantin, *Sf. Grigorie de Nazianz despre familia sa*, S.T. 5- 6/1964, p. 350-366; CUCOŞ C - tin, *Pedagogie şi Axiologie*, Bucureşti, 1995. Idem, *Educația religioasă, conținut şi forme de realizare*, Bucureşti, 1996; Idem, *Educația religioasă.* Repere teoretice şi metodice, Edit. "Polirom", Iaşi, 1999; *FAMILIA CREŞTINĂ AZI* (elab. de un colectiv de profesori de la Facultatea de Teologie din Iaşi), Editura "Trinitas", Iaşi, 1995; FECIORU, pr. Dumitru, *Ideile pedagogice ale Sf. Ioan Gură de Aur*, Bucureşti, 1937; Idem, *Revelația şi educația*, în " Ortodoxia", nr. 3-4 / 1993; MAGDALENA, Maica, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a*

Capcanele căderii copiilor şi tinerilor s-au înmulţit într-un mod alarmant, iar la noi în ţară acestea sunt cauzate în mare măsură şi de condiţiile tot mai scăzute ale nivelului de trai. Sărăcia, deruta profesională, drogurile, alcoolismul, prostituţia, nesiguranţa vieţii de mâine, deprimarea etc., dau o imagine negativă lumii în care trăim. Familia poate, însă, chiar în aceste condiţii, să crească şi să educe creştineşte copiii, cultivându-le *un suflet sănătos, într-un trup sănătos*, deviză pe cât de veche, pe atât de actuală (ne amintim, desigur de celebra expresie a lui Juvenalis, *Orandum est ut sit* ***mens sana in corpore sano***[197]). În acelaşi context al eforturilor de optimizare a educaţiei copiilor în familie, amintim strădaniile pedagogului american Zig Ziglar, care, cu aprox. 15 ani în urmă, s-a făcut remarcat cu o carte tradusă recent şi în limba română, *Putem creşte copii buni într-o lume negativă*[198], pe care o apreciem deosebit de instructivă, mai ales cu privire la comunicarea dintre părinţi şi copii, ca premisă *sine qua non* pentru obţinerea rezultatelor dorite[199]. Potrivit autorului, "ingredientul esenţial al comunicării în familie este să asculţi cu adevărat..."[200]. Remarcăm, mai întâi, titlul foarte bine ales, titlu ce se regăseşte, apoi, în toate paginile cărţii, în principiul potrivit căruia *indiferent de condiţiile de viaţă, copiii trebuie deprinşi să gândească pozitiv*. Altfel spus, în limbaj ortodox, *nădejdea să fie stăpână pe toate gândurile lor.* Nu deprimarea, angoasa, anxietatea etc. Aceasta dintr-un motiv foarte simplu, dar fundamental: nădejdea

copiilor de azi, cu traducerea românească a cuvântului Sf. Ioan Gură de Aur "Despre educaţia copiilor", Editura "Deisis", Sibiu, 2000; MICLE, Ierom. Veniamin, *Iniţieri catehetice*, Mt. Bistriţa (Oltenia), 1993. PERNOUD, Laurence (colab. cu Agnes Grison *) Cum îmi cresc copilul* (în original *: J'eleve mon enfant*, Paris, 1994, premiată de Academia franceză de medicină), trad. de Doina Brindu, Bucureşti, 1994;

197 *Satirae,* 10, 356; JUVENALIS (Decimus Iunius), cca. 60-140 d. Hr. Apud *Proverbe şi cugetări latine*, Ediţie îngrijită de Vasile DIACONU şi Maria MARINESCU-HIMU, Bucureşti, 1976, p. 253.

198 ZIG ZIGLAR, *Raising positive kids in a negative world*, trad. de Irina-Margareta NISTOR, Editura "Curtea Veche", Bucureşti, 2000, 246 p.

199 Recomandăm în special paragrafele: *Vorbitul la timp* (p. 139)*; Atenţie la ton* (p. 144); *Spuneţi "nu" cu grijă, dar ferm* (p. 145); *Fiecare "nu" trebuie să aibă o logică* (p. 146); *Tonul răspicat poate crea ceva probleme* (p. 147); *Un "Te rog" dă rezultate excelente* (p. 148).

200 *Ibidem*, p. 149.

este de la Dumnezeu, deprimarea (deznădejdea) de la satana! Însă, pentru a creşte copii buni, Zig Ziglar propune ferm: "Singura cale de a forma copii buni este să devenim mai întâi părinți buni..."[201]. Iată câteva dintre cuvintele de "ordin" ale autorului, care se constituie, de fapt, în tot atâtea principii pedagogice: *formarea copilului este un efort de echipă; disciplina - cheia măreției copilului bun; iertarea - "pozitivul" absolut în viață; perseverența pozitivă formează copii buni; iubirea - adevărata autoritate în formarea copiilor buni...*

O dată cu prezentarea avantajelor acestor principii, Ziglar insistă şi asupra măsurilor contraindicate în pedagogia familială: *duritatea; tonul răspicat; refuzul de a îndeplini dorințele copiilor, fără explicații logice* etc. Dar, ceea ce ne-a atras atenția, însă, în mod deosebit la acest capitol este ceea ce autorul numeşte "modelul dezastrului": "Când un copil merge la unul dintre părinți să-i ceară ceva şi este refuzat, iar celălalt acceptă, rezultatele sunt dezastruoase. Indiferent dacă cel de-al doilea părinte cunoştea sau nu reacția partenerului său, adică refuzul, rezultatele sunt tot nenorocite... Când un copil îşi abordează părintele şi cere voie să facă un anumit lucru, prima întrebare ar trebui să fie: "Dar ai întrebat pe mama (sau pe tata)?" Dacă răspunsul este nu şi aveți cea mai mică bănuială că celălalt ar putea avea o altă părere, îi puteți răspunde: "O să discutăm şi îți spunem noi". Dacă un copil a vorbit cu celălalt părinte şi este în joc siguranța sau reputația copilului, ambii părinți trebuie să se implice categoric în hotărârea ce se va lua"[202].

Rezumativ, pentru reuşita educației copilului, cartea lui Zig Ziglar pledează pentru bună-înțelegere în familie: între soți, între părinți şi copii, între frați etc.

---

[201] *Ibidem*, p. 9.
[202] *Ibidem*, p. 135.

- ***Părinții să colaboreze armonios cu alți educatori: preoți, profesori, diriginți*** etc. Astfel, pentru fiecare treaptă a creşterii copilului, părinții vor comunica tot timpul cu educatoarea de la grădiniță, cu învățătoarea de la şcoala primară, cu profesorii din gimnaziu şi liceu, între care în mod aparte cu dirigintele. Părinții care nu merg niciodată pe la şcoală (sau merg foarte rar) nu se pot aştepta la rezultate bune, iar cele rele care vor veni cu siguranță, se vor răsfrânge negativ, inevitabil, în viața de familie.

Atenție specială trebuie să acordăm legăturii noastre cu *duhovnicul copilului*, pe care este bine să-l aleagă mai întâi părinții pentru copiii de la 7 ani în sus, discutând apoi cu ei, pe măsura vârstei ş a înțelegerii, dacă îl păstrează sau îl schimbă, în funcție de compatibilitatea sau incompatibilitatea pe care o simte copilul cu un duhovnic sau altul. Desigur, ținând legătura cu duhovnicul copiilor noştri (care poate fi şi duhovnicul nostru, de la caz la caz), nu se va intra niciodată în "secretele spovedaniei", dar se poate realiza un serviciu prețios, de ambele părți: duhovnicul poate fi prevenit asupra unor abateri grave, pe care copiii uneori nu le spun nici la spovedanie, iar părinții pot fi avertizați de către duhovnic asupra acelor aspecte care trebuie neapărat avute în vedere.

*

Din cele parcurse până aici se desprind de la sine câteva dintre condițiile de bază ale educației creştine optime ale copiilor în familie:

- viețuirea în iubire, ca reflectare a iubirii intra-trinitare dumnezeieşti;
- acordarea priorității pentru valorile spirituale;

  să fie o bună comunicare între părinți şi copii (*o ascultare de ambele părți: copiii să asculte de părinți, potrivit poruncii dumnezeieşti, dar şi părinții să audă cu adevărat ceea ce spun şi doresc copiii!*);

o conlucrare pedagogică permanentă cu ceilalți factori educaționali;

Legat de această ultimă precizare, întrucât în ultimul paragraf vom vorbi despre importanța şcolii în educația religioasă, evocăm aici mărturia impresionantă a unui profesor de religie, student de-al nostru: ″La finalul unei ore de religie, la clasa I, i-am întrebat pe copii ce ar dori să le povestesc din Biblie. O fetiță mi-a propus să le vorbesc despre Iov şi cei trei prieteni ai lui... M-am mirat foarte tare că fetița ştia despre Iov, despre care nici cei dintr-a V-a nu auziseră toți, şi am întrebat-o de unde ştie. Mi-a răspuns că in fiecare seară mama ei îi citeşte câte o "poveste" din Biblie şi cu o seară înainte tocmai îi citise despre Iov şi prietenii săi... Urmărind-o pe fetița respectivă şi la celelalte ore, am observat că ascultă cu multă atenție şi că îi place foarte mult ora de religie..."[203]. Iată, aşadar, cât de important este mediul familial pentru formarea deprinderilor religioase, care, în paralel, favorizează direct proporțional reuşita orei de religie în şcoală. Reținem, totodată, rolul de căpetenie al mamelor, care, prin structura şi vocația lor maternă, sunt mai implicate afectiv în procesul educațional creştin: în timp ce bărbații, în cele mai multe cazuri, sunt nevoiți să plece de acasă, pentru că trebuie să se ocupe în mod prioritar de agoniseli materiale, pentru mame prioritatea nr. 1 este să îngrijească de casă, iar în casă cea mai prețioasă comoară sunt copiii. Toți, fără excepție cred, ne amintim, astfel, că mamele noastre ne-au învățat primele rugăciuni, ele ne-au împreunat mânuțele în fața icoanelor, ele ne-au învățat să ne închinăm şi tot ele ne-au dus la biserică la slujbe şi mai ales pentru a ne spovedi şi împărtăşi cu Sfintele Taine... Evident, rolul special al mamelor nu exclude în nici un fel răspunderea comună pe care o au tații. Mama şi tata numai împreună sunt numiți părinți, educatori ai copiilor. Iar dacă vreunul dintre ei (sau amândoi, Doamne fereşte!) neglijează această răspundere sau misiune, sunt mai vinovați decât chiar ucigaşii de oameni, după cum avertizează

---

[203] Mărturie consemnată într-un test la Catehetică de către studentul nostru Doru C-tin MOGOŞ, anul III, Teologie Pastorală, 30 aprilie 2001.

atât de categoric Sfântul Ioan Gură de Aur: " Pe aceşti părinţi - şi să nu socotească cineva că ceea ce se grăieşte este de mânie - şi decât înşişi ucigaşii de copii zic că sunt mai răi. Pentru că aceia despart trupul de suflet, iar aceştia şi sufletul şi trupul, ducându-l, îl aruncă în focul gheenei. Şi moartea aceea nevoie este să o primească negreşit de la fire. Iar de aceasta se putea şi să scape dacă neluarea aminte a părinţilor nu o ar fi adus pe ea asupra. Lângă acestea, pentru moartea trupului venind învierea, degrabă va putea să o stingă; iar pierzarea sufletului nimic nu o va mai putea mângâia. Că nu mai este de-aici după ea următoare mântuire, ci nevoie este să se muncească sufletul fără de moarte. *Pentru aceasta zicem, nu fără întristare, că nişte părinţi ca aceştia sunt mai răi decât ucigaşii de copii. Deoarece nu este aşa de cumplit lucru a ascuţi sabia şi a într-arma dreapta şi a o înfige în gâtul copilului, precum a pierde şi a prăpădi un suflet...*"[204].

Înainte de a încheia acest paragraf, socotim util să răspundem la întrebarea: "Când începe educaţia religioasă a copilului?" Analizând temeinic lucrurile, vom realiza că nu din clipa naşterii, cum am fi tentaţi să credem la o primă reflecţie, ci *din clipa conceperii*[205]. Acela este momentul când prinde viaţă o nouă fiinţă umană, având în sâmbure toate caracteristicile psiho-fizice, având, totodată, nevoie atât de hrană, cât şi de educaţie. Să nu ni se pară exagerată afirmaţia. Iar educaţia, sub toate formele (inclusiv cea religioasă), se transmite fătului prin intermediul mamei. Într-un fel se va dezvolta pruncul în pântecele mamei care merge la biserică, îşi face rugăciunile acasă, vieţuieşte într-o atmosferă creştinească etc., în cu totul altul cel al cărui purtătoare nu vrea să ştie de cele sfinte, fumează, frecventează barurile,

---

[204] Sf. IOAN GURĂ DE AUR, *Cuvânt pentru creşterea copiilor*, în vol. *Puţul şi împărţire de grâu*, Editura "Buna Vestire", Bacău, 1995, p. 416.

[205] Desigur, la acest punct problemele necesită o anume nuanţare. Potrivit informaţiei părintelui John BRECK (*Darul sacru al vieţii*, trad. P. S. dr. Irineu Pop Bistriţeanu, Cluj Napoca 2001, p. 329), "ştiinţa embriologiei a arătat că fertilizarea, adică unirea nucleului spermatozoidului cu nucleul ovulului, necesită 36 de ore pentru finalizare". Aşadar, o zi şi jumătate. Oricum, chiar cu această marjă de aproximaţie şi "eroare", afirmaţia noastră că educaţia copilului (fătului) trebuie să înceapă în clipa conceperii rămâne, credem, valabilă.

ascultă muzică deşănţată (ori "heavy-metal" etc.), sau face altceva şi mai rău. În acelaşi context, într-un fel fătul al cărui mamă este ocrotită de un tată credincios, în altfel cel supus, o dată cu mama, maltratărilor unui tată denaturat...

În concluzie, în strădania de a da o educaţie creştină copiilor, pentru părinţi esenţial este nu atât să instruiască ci să încerce a fi creştini autentici. Cu alte cuvinte, cum foarte bine remarca părintele profesor V. Răducă, părinţii dau mărturie nu numai pentru ceea ce sunt în realitate, *ci şi despre ceea ce tind a fi.* Astfel, copilul va aprecia şi va şti să facă distincţie *între nedesăvârşirea unui om sincer şi nedesăvârşirea nemărturisită a fariseului...*[206].

c. **BISERICA.** Educaţia creştină a copilului nu poate fi nici măcar imaginată fără slujirea Bisericii, ca instituţie divino-umană, instituţie fundamentală a societăţii, mai veche decât chiar cea a statului. La noi, cel puţin, după retragerea aureliană (271-275) până la întemeierea cnezatelor şi voevodatelor (secolul al XIV-lea) şi până la unificarea lor (Basarab I, 1330), *singura instituţie existentă neîntrerupt a fost Biserica*. Ei îi revine, aproape în exclusivitate, meritul de a fi salvat fiinţa neamului de la pierire, în faţa atâtor năvălitori, care-şi făcuseră drum pe la noi în acel mileniu văduvit de o conducere statală unitară. Acest mileniu, numit "întunecat", datorită acestei obscurităţi pe plan politic, a fost luminat doar de harul credinţei drept-măritoare, dăruit cu generozitate, atunci ca şi astăzi, de Sfânta Biserică. Ea a ţinut loc şi de şcoală şi de cancelarie domnească. Episcopii şi preoţii au fost conducători spirituali la vedere şi, tainic, *cu timp şi fără timp*, *cu voie şi fără de voie,* îndrumători şi sfătuitori politici. Căci dacă celelalte instituţii ale unui neam sunt supuse deseori efemerităţii, datorită caracterului lor vremelnic şi trecător, Biserica se caracterizează prin viabilitate veşnică, pentru că veşnic este întemeietorul ei, Iisus Hristos. Fiind întemeiată pe "piatra credinţei", Însuşi

---

[206] Pr. lect. dr. V. RĂDUCĂ, *Curs...*, p. 73.

Mântuitorul ne încredințează că ea nu poate fi dărâmată de nimeni, nici chiar de "porțile iadului"... (Matei 16, 18). Ştim, de altfel, că nu de puține ori s-a încercat "dărâmarea" ei în decursul istoriei, şi la propriu şi la figurat. S-a încercat mai ales pe vremea comunismului de prea-tristă amintire, s-a poruncit încarcerarea ei într-un "ghetou" izolat, s-a reuşit chiar întemnițarea unui însemnat număr al mărturisitorilor ei[207], dar ea n-a putut fi nici măcar marginalizată, necum distrusă. Este adevărat că au fost dărâmate unele lăcaşuri sfinte, poate şi din greşeala unor slujitori mai fricoşi, timorați, şantajați, terorizați (ei şi familiile lor), amenințați în fel şi chip etc., dar în aceeaşi vreme se ridicau altele, chiar cu încuviințarea unor potentați ai zilei, aflați cu sau fără voia lor în solda satanei, dar cu unele momente de omenie în atitudinile lor. Căci, vorba părintelui Ilie Cleopa, "în slujba Bisericii trebuie şi pe satana să-l pui la lucru!" Aşa au procedat, de-a lungul veacurilor, slujitori şi cârmuitori vrednici, cu frică de Dumnezeu, încât, în pofida tuturor încercărilor, Biserica noastră se prezintă astăzi drept *cea mai credibilă instituție în rândurile poporului*. Nu e puțin lucru, ca în această învălmăşeală a tranziției noastre "originale" şi interminabile, cetățenii să declare, într-un procent covârşitor, că singură Biserica este vrednică de încrederea lor. Desigur, credibilitatea ei înseamnă pentru noi *mântuire*, dar şi formarea (= educarea) de caractere creştine, apte să contribuie, moral şi material, la propăşirea neamului. Aşadar, când spunem "mântuire", înțelegem deodată pregătirea sufletelor pentru viața veşnică, dar şi educarea lor pentru o viețuire pământească virtuoasă. Iar mântuirea nu se realizează decât în Biserică! *Extra ecclesia nulla salus*, a spus atât de inspirat Sfântul Ciprian (*Epistola 73, 21)* şi tot el ne atrage atenția că "cine nu are Biserica de mamă, nu poate avea pe Dumnezeu de tată!"[208]. Şi, într-adevăr, Biserica este mama noastră

[207] A se vedea, de pildă, *Mărturisitori de după gratii*, Edit. Arhidiecezană Cluj-Napoca, 1995 şi *Biserica întemnițată. România 1944-1989*, editat de Institutul Național pentru studiul totalitarismului, Bucureşti, 1998.
[208] *De Unitate Ecclesiae*, *6*, MIGNE, P. L. IV, 502.

cea bună, a tuturor: copii şi bătrâni, bogaţi şi săraci, buni şi răi, fericiţi şi nefericiţi...

În plan educaţional-creştin, Biserica este factor esenţial, prin mijloacele ei tezaurizate: doctrina, morala, disciplina canonică şi cultul. Practic, dintre toate, *cultul divin este cel mai apropiat mijloc de educaţie religioasă*, întrucât doctrina, morala şi disciplina (buna rânduială) sunt "predate" creştinului de rând, cel mai adesea, tot prin cultul divin, în cadrul căruia, o dată cu slujbele sfinte, se rostesc şi cuvinte de învăţătură, *predici şi cateheze*, atât de importante în luminarea minţii credinciosului. Cultul însuşi are o funcţie didactică, deodată cu cea harismatică, sfinţitoare. Participând la slujbe, credinciosul îşi sfinţeşte viaţa, dar îşi luminează şi credinţa, în acelaşi timp. "Cultul" devine, astfel, un cuvânt sinonim pentru "ortodoxie". Aşa se exprimă un mare liturgist pe care l-a avut Biserica noastră, părintele profesor de vrednică pomenire, Ene Branişte. După opinia p. c. sale, ortodoxie înseamnă, practic, "Botezul pruncilor în apa sfinţită din cristelniţă, cununiile puse pe capul mirilor în biserică, îngenuncherea cucernică sub epitrahilul duhovnicului pentru spovedanie, sau în faţa icoanelor pentru rugă, "paştele" primit cu frică şi cutremur la marea sărbătoare a Învierii, agheasma sfinţită la Bobotează, grija pentru împlinirea soroacelor tradiţionale de pomenire a morţilor..." După care precizează prevenitor: "Luaţi creştinului ortodox pe acestea şi i-aţi luat totul!"[209].

Încercând să răspundem acum la întrebarea **"când începe educaţia copilului în Biserică?"**, vom spune, la fel ca în paragraful precedent: *înainte de a se naşte!* Căci mamele creştine, deplin conştiincioase, din clipa în care ştiu că au zămislit pruncul în pântece, vor apela cu tot mai multă solicitudine la ocrotirea Bisericii: se vor spovedi şi împărtăşi periodic, sfătuindu-se mereu cu duhovnicul asupra unui program de rugăciune particular, vor participa cât mai des cu putinţă la sfintele

---

[209] Pr. prof. dr. Ene BRANIŞTE, *Cultul ortodox ca mijloc de propovăduire a dreptei credinţe, a dragostei, a păcii şi a bunei înţelegeri între oameni*, în "Studii teologice", Anul V (1953), nr. 9-10, p. 633.

slujbe etc. Cu deosebire, înainte de a se interna în spital pentru naştere, se vor spovedi din nou şi se vor împărtăşi, pentru a fi întru-totul pregătite pentru cel mai mare eveniment care se poate petrece în plan uman: aducerea pe lume a unui nou prunc! După naştere, se cunoaşte, Biserica are câteva rânduieli pentru mame şi nou-născuți, de mare frumusețe şi adâncă semnificație liturgică. De acum, se desfăşoară în mod firesc etapele integrării şi creşterii pruncului în Biserică, prin cele trei Taine, numite "de inițiere", Botezul, Mirungerea, Împărtăşania, cărora se asociază, bineînțeles, celelalte slujbe şi rugăciuni. Această asistență duhovnicească înseamnă, de fapt, *şi educație creştină*, atât pentru mamă cât şi pentru prunc. Educația va continua, apoi, prin tot ceea ce oferă spațiul eclezial: slujbe, predici, cateheze etc. Acest program liturgic educațional, cu rezultatele lui benefice, este prea bine cunoscut pentru a mai fi nevoie a se insista cu precizări speciale. Ceea ce credem că trebuie avut mai mult în vedere, totuşi, sunt anumite mijloace practice, cum ar fi: *cateheza, dialogul pe teme religioase, publicațiile creştine, biblioteca parohială* etc. Despre acestea, însă, vom vorbi mai pe larg într-o prelegere separată[210].

d. ŞCOALA. Vorbind despre şcoală, ca factor esențial în educația religioasă, avem în vedere trei realități: *şcoala ca instituție, profesorul de religie* şi *elevul*. Despre fiecare vom creiona, în cele ce urmează, câteva caracteristici, constatări şi propuneri. Facem cu bucurie şi apreciere mențiunea că la acest paragraf vom utiliza unele amănunte propuse de către o parte a studenților anului al III-lea de la Secția de Teologie Pastorală a Facultății noastre, notate în testul pe această temă în ziua de 30 aprilie 2001.

1. Şcoala, ca instituție, cuprinde ansamblul mijloacelor materiale şi spirituale cu ajutorul cărora se desfăşoară procesul educațional. Ea poate fi de stat (publică) şi

[210] Vezi şi Pr. lect. dr. Vasile GORDON, *Mijloace practice de catehizare în Biserică*, în "Glasul Adevărului" - Buzău / iulie-sept. 2000), p. 22-38.

particulară. În cazul nostru, vorbim despre şcoală ca instituţie publică, care presupune o dublă obligaţie: una din partea statului (aceea de a asigura la nivel optim cadrul juridic, material etc.), alta din partea şcolii (aceea de a răspunde cu rezultate concrete încrederii acordate, investiţiilor financiare etc.).

În general vorbind, pentru ca rezultatele şcolare să fie cele scontate, profesorilor şi elevilor trebuie să li se asigure o bază logistică adecvată: clădiri salubre, săli de clasă corespunzătoare, materii de învăţământ bine structurate şi în deplină armonie cu profilul şcolii, manuale aduse la zi, programă analitică alcătuită pe criterii strict pedagogice etc. O dată cu acestea, toţi factorii responsabili trebuie să asigure în şcoală un mediu familial sănătos, o atmosferă primitoare, în care spiritul academic să nu elimine căldura prieteniei şi a bunei convieţuiri. *Şcoala este o a doua familie, atât pentru profesori cât şi pentru elevi.* Direcţiunea, diriginţii, profesorii, pedagogii ş. a., trebuie să aibă în vedere tot timpul că şcoala nu este un loc al constrângerii şi siluirii, ci al stimulării iniţiativei şi interesului pentru ştiinţă şi moralitate. Este instructiv, credem, să observăm că termenul "şcoală", ce provine din latinescul "schola" (care la rându-i se trage din grecesul **scol»)** etimologic înseamnă, între altele, *tihnă, răgaz*[211], ceea ce ne sugerează caracterul de *loc al tihnei sufleteşti* care trebuie asigurată şi oferită atât de către profesori, cât şi de către elevi. Tot în cadrul etimologic, să ne amintim că la romanii din antichitate şcoala purta şi numele de ***ludi*** (*joc, distracţie*), profesorul **având** numele de ***ludi magister*** (*cel care-i învaţă pe copii anumite jocuri*)[212], sens care se asociază şi astăzi mai ales copiilor din clasele primare, care vin la şcoală să înveţe, desigur, dar care simt permanent şi nevoia jocului, a distracţiei (în înţelesul pedagogic al cuvântului), a destinderii etc., pentru că sunt copii, iar copilăria nu poate fi "pusă în cui", nici ignorată, nici reprimată cu brutalitate. Chiar şi elevii mai mari păstrează în fiinţa lor

---

[211] Vezi, spre exemplu, A. BAILLY, *Dictionnaire grec-français*, "Hachette", Paris, 1963.
[212] Apud Şt. BĂRSĂNESCU, *Istoria pedagogiei...*, cit., p. 34.

semnele copilăriei[213], astfel că sensul de "ludi" al şcolii nu trebuie eliminat în totalitate nici în cazul lor.

O altă chestiune de principiu, se leagă de atitudinea discriminatorie, întâlnită pe alocuri, potrivit căreia unele şcoli sunt considerate "bune", altele "rele", de cele mai multe ori pe criterii de plasament "geografic", mai ales în mediul urban: cele "bune" se găsesc în spațiul central, cele "rele" în cartierele mărginaşe. La acest punct atragem atenția că nu şcolile în sine sunt bune sau rele, ci interesul şi conştiinciozitatea profesorilor şi a elevilor, deodată cu a părinților, desigur. Legat de acest aspect întâlnim un fenomen care afectează grav eficiența procesului de învățământ: şcolile şi clasele "bune" sunt supra-aglomerate, cele "slabe" fără numărul normal de elevi. În consecință, trebuie avută în vedere obligativitatea legală de a nu se depăşi numărul regulamentar de elevi, în nici o clasă, oricât de "bună" ar fi cotată.

Cu privire specială asupra orei de religie, pe lângă cele mai sus-menționate, întru-totul valabile şi în cazul ei, socotim prioritar a se urmări următoarele:

- asigurarea unui statut corespunzător, din punct de vedere legislativ, nu lăsată la discreția unor factori care nu conştientizează încă importanța ei, pentru a nu mai fi considerată materie secundară, asociată, între altele, cu educația fizică şi desenul (cu toate că aceste discipline îşi au însemnătatea lor incontestabilă!)[214]. În acelaşi timp, plasarea ei în orar să nu mai fie

---

213 Până şi despre oamenii maturi se poate spune, potrivit unui dicton sugestiv, că sunt "copii care au îmbătrânit..."

214 Notăm aici situația actuală d. p. v. legislativ, din care se pot observa uşor anumite lacune care se cer grabnic a fi eliminate. Astfel, din anul 1991 când s-a prevăzut în *Constituției României* art. 32, alin. 7, în care se precizează: "*Statul asigură libertatea învățământului religios, potrivit cerințelor specifice fiecărui cult. În şcolile de stat, învățământul religios este organizat şi garantat prin lege*", a trebuit să aşteptăm până în anul 1995, când prin *Legea nr. 84* din 24 iulie, art. 9, s-a stipulat obligativitatea religiei pentru clasele I-IV, dar pentru gimnaziu doar *opțională* şi pentru licee şi şcoli profesionale *facultativă*. A se vedea şi "Protocolul Ministerului Învățământului nr. 9715/10.04. 1996, încheiat cu Secretariatul de Stat pentru Culte, nr. 8159 din 11.04.1996, alin. 6. În completare, "Ordonanța de urgență a Guvernului nr. 36/1997, pentru modificarea şi completarea Legii înv. 84/1995: art. 9 (1): *"Planurile-cadru ale învățământului primar, gimnazial, liceal şi profesional includ Religia ca disciplină şcolară, parte a trunchiului comun. Elevul, cu acordul părinților şi al tutorelui legal instituit, alege pentru studiu religia şi confesiunea"*. (2):

arbitrară (la finele orelor, când oboseala este maximă, sau când unii elevi sunt tentați să plece acasă), ci într-un spațiu temporal psihologic adecvat;

- alcătuirea unei programe analitice în concordanță cu posibilitățile reale de predare-învățare, programă cu un caracter stabil şi cu o taxonomie echilibrată. O sugestie benefică este, credem, ca programele să se plieze, pe cât posibil, pe calendarul liturgic;
- realizarea unei concordanțe între materii, cu privire la conținutul învățământului: este inadmisibil, nepedagogic (totodată neştiințific!), ca în timp ce profesorul de religie predă despre creaționism, potrivit Sfintei Scripturi, unii profesori de biologie, fizică, filozofie, istorie etc., să mai vorbească, la 11 ani de la căderea comunismului, despre "tragerea omului din maimuță" şi altele asemenea, în condițiile în care mari oameni de ştiință neteologi neagă categoric tezele darvinismului. Duplicitatea conceptelor, care mai dăinuie încă din păcate în unele şcoli, duce la rezultate pedagogice dezastruoase: mintea copilului, atât de fragilă şi vulnerabilă, devine confuză, derutată, incapabilă să-şi contureze un discernământ sănătos. Armonizarea relațiilor între direcțiunea şcolii, profesorii neteologi şi profesorul de religie, în toate privințele, inclusiv în cel al conținutului educațional, bazat pe un curriculum concordant cu adevărul ştiințific, va duce, incontestabil, la rezultate optime;
- asigurarea unei minime baze materiale, aşa cum bine se procedează în cazul altor discipline (biologie, fizică, limbi străine etc.). Ideal ar fi ca în şcoli să fie amenajat un cabinet de religie, cu o mică bibliotecă teologică, icoane, hărți biblice, televizor şi aparat video, pentru vizionarea unor

---

"La solicitarea scrisă a părinților sau a tutorelui legal instituit, elevul poate să nu frecventeze orele de religie. În acest caz, situația şcolară se încheie fără această disciplină. În mod similar se procedează şi pentru elevul căruia, din motive obiective, nu i s-au asigurat condițiile pentru frecventarea orelor la această disciplină" , "Monitorul Oficial al României", Partea I, nr. 370/3.VIII. 1999.

casete din domeniu, un casetofon etc. În şcolile mai mari ar putea fi amenajat chiar un paraclis, în care elevii să poată intra liber pentru rugăciune şi reculegere. Periodic ar putea fi invitat aici preotul de la biserica cea mai apropiată pentru anumite slujbe, meditații religioase etc. Tot la capitolul "bază materială", socotim necesar ca şcolile să sprijine excursiile şi pelerinajele elevilor la mănăstiri şi-n alte locuri de interes religios.

*

Încheiem acest paragraf cu observația că un sprijin cu totul aparte în acest demers al bunei desfăşurări al orei de religie în şcoală, sub toate aspectele mai sus-menționate, îl poate oferi ierarhul locului, direct sau prin reprezentanții desemnați (inspectori de religie, consilieri cu probleme de învățământ, protopopi), fapt care se observă pregnant în anumite eparhii. Având în vedere această şansă, profesorul de religie va ține strâns legătura cu centrul eparhial, semnalând problemele întâmpinate şi solicitând sprijinul pe care acest for îl poate oferi.

e. PROFESORUL (EDUCATORUL[215]). După cum foarte mulți dintre creştini identifică adesea pe preot cu Biserica, aşa se întâmplă şi în cazul şcolii: prestigiul sau blamul unei şcoli este asociat nemijlocit cu profesorul... Trebuie să recunoaştem din capul locului că, în ambele cazuri (ca, de altfel, în oricare domeniu), avem de-a face cu un mare procent de dreptate, deoarece reuşita misiunii unei instituții (şcoală, biserică, armată, poliție, parlament etc.) depinde într-o măsură covârşitoare de conştiinciozitatea slujitorilor ei. De aceea, subliniem că şi *reuşita orei de religie depinde nemijlocit de conştiinciozitatea celui care o predă*. Copiii văd religia (de fapt, ortodoxia) prin prisma profesorului, deoarece calitățile

[215] Vom observa către sfârşitul paragrafului de ce am specificat în paranteză acest termen.

şi defectele lui se proiectează fast sau nefast asupra materiei în sine. Astfel, elevii îşi pot crea o imagine reală asupra ortodoxiei (de frumuseţe inefabilă!), potrivit frumuseţii caracterului profesorului autentic, sau, Doamne fereşte, una strâmbă, falsă, mediocră, potrivit strâmbătăţii, falsităţii, mediocrităţii, sau, cel mai rău, lipsei de caracter al pretinsului profesor.

În paragraful de faţă vom creiona câteva dintre calităţile de bază ale profesorului de religie, am zice *minimale* sau, după expresia deja celebră, *sine qua non*, având în vedere trei dimensiuni: intelectuală, morală şi fizică. Înainte de aceasta, însă, trebuie să evidenţiem faptul că unui profesor, la fel ca preotului sau altor educatori, de care depinde formarea caracterelor, i se cere neapărat a fi un om cu *personalitate*. Şi înţelegem, pe de o parte, că nu i se pretinde nimănui să fie un savant, sfânt, sau geniu, altfel spus, un desăvârşit. Pe de altă parte, educatorul autentic trebuie să dovedească, însă, o permanentă strădanie spre a-şi contura personalitatea. Să tindă neîncetat spre desăvârşire, predispus continuu epectazei intelectuale şi duhovniceşti. Iar elevii vor şti întotdeauna să aprecieze această *tensiune* spre o devenire superioară (*devenirea întru fiinţă*, după expresia plastică a lui C. Noica) şi vor fi mereu îngăduitori cu inerentele slăbiciuni omeneşti. Sau, asemănător relaţiilor dintre părinţi şi copii, în familie, la rândul lor *elevii pot face diferenţa dintre nedesăvârşirea unui om sincer şi nedesăvârşirea nemărturisită a fariseului*.

Aşadar, ce este personalitatea? Încercarea de definire a personalităţii, în general, şi a personalităţii profesorului, în special, se loveşte de relativismul cuvintelor, de incapacitatea lor de a surprinde în profunzime trăsăturile psiho-fizice ale fiinţei umane. Dicţionarele se rezumă la enunţuri lapidare[216], iar manualele, preluând în general definiţiile din dicţionare, oferă în completare mai mult un

---

[216] *DEX*-ul, spre exemplu, propune următoarele explicaţii: *Personalitate: 1. Ceea ce este propriu unei persoane şi o distinge ca individualitate; ansamblu de trăsături morale sau intelectuale prin care se remarcă o persoană. 2. Persoană care are însuşiri deosebite într-un anumit domeniu de activitate....*

material descriptiv al celor trei categorii de calități amintite, decât o analiză a componentelor personalității. De aceea, nu vom insista pe definiții, ci pe câteva dintre calitățile minime fără de care nu poate fi concepută vorbirea despre această noțiune.

Astfel, ***din punct de vedere intelectual***, un profesor de religie trebuie să posede o bună cultură generală, dublată de cultură specială teologică. De asemenea, să aibă, între altele, *inteligență vie, imaginație creatoare, memorie durabilă şi fidelă.* El trebuie să fie un autentic specialist în materia pe care o predă, având, totodată, şi cunoştințe psiho-pedagogice solide, care să-i permită o comunicare optimă cu elevii. De aceea, suntem total împotriva profesorilor improvizați, specializați în desen, muzică, sport etc., care, pentru a-şi "completa" norma didactică iau şi câteva ore de religie...

În acelaşi context al calităților intelectuale, profesorul de religie trebuie să fie un cititor pasionat al literaturii teologice, dar şi al cărților din domeniile ajutătoare. Cu deosebire, trebuie să fie un bun cunoscător al Sfintei Scripturi, deodată cu studierea, fie şi parțială, a operelor Sfinților Părinți. El nu este un simplu transmițător de cunoştințe, ci un *propovăduitor*, iar una dintre notele esențiale ale personalității propovăduitorului creştin, din punct de vedere intelectual, este *cunoaşterea Sfintei Scripturi şi a scrierilor Sfinților Părinți.* Se ştie că faima sfântului Ioan Gură de Aur consta tocmai în cunoaşterea amănunțită a Sfintei Scripturi şi utilizarea ei cu dexteritate în activitatea învățătorească. El însuşi atrage atenția că "necunoaşterea Sfintei Scripturi este pricina tuturor relelor"[217], iar cu alt prilej afirmă: "Cunoaşterea Scripturilor întăreşte duhul, curăță conştiința, smulge patimile înrobitoare, seamănă virtutea, ne ridică deasupra săgeților diavolului, ne face să locuim aproape de cer, eliberează sufletul de legăturile trupului, dându-i aripi uşoare şi face să intre în sufletul cititorilor tot ceea ce s-a putut spune vreodată

---

[217] *Omilia IX-a la Coloseni,* P.G. LXII, 361.

mai bine"[218]. Sfântul Ambrozie, la rândul său, era foarte supărat că preoții şi dascălii din vremea sa neglijau citirea Scripturii: "De ce nu vă dedicați timpul liber citirii Scripturii? Voi nu mai vorbiți cu Hristos? Nu-L mai vizitați, nu-L mai ascultați?..." [219].

Pasionat cititor al Scripturii, profesorul de religie se va îngriji, deopotrivă, să-şi completeze mereu biblioteca personală cu tot ceea ce-i este util în demersul său catehetic, fiind la curent, totodată, cu procesul de elaborare al programelor analitice, pentru a face, la nevoie, sugestii de îmbunătățire a lor.

Un "cuvânt de ordine" al profesorului de religie, intelectual autentic, trebuie să fie *fermitatea*. Cu sine însuşi, cu materia pe care o predă, cu elevii. Fermitate care nu exclude, desigur, bunătatea şi căldura sufletească, dar care inspiră disciplină, încredere şi, mai ales, face ca ora de religie să fie respectată.

Din punctul de vedere al calităților morale, nominalizăm: *credință puternică, iubire nețărmurită, smerenie, discreție[220], discernământ şi bun simț.* În legătură cu fiecare trebuie, desigur, să fim atenți la nuanțele specifice, dar sunt strâns legate între ele, cu mii de fire nevăzute. De aceea, dacă lipseşte una, celelalte sunt inoperante. Întâi de toate, profesorul de religie trebuie să aibă conştiința că nu predă o lecție oarecare, ci un *crez*, anume: drept, curat, deplin şi neştirbit al adevărului, al mântuirii: *crezul ortodox*[221]. Astfel, credința neabătută, unită cu

---

[218] *Omilia X-a,* P.G. LXIII, 485.
[219] *De officiis ministrorum,* I, 20,28, P.L. XVI, 50 A.
[220] *Discreția* este o manifestare superioară a smereniei. *Discret* nu înseamnă doar a şti să păstrezi secretele ce ți se încredințează, ci şi a te manifesta cât mai simplu, natural, cuviincios, măsurat, sobru, cumpătat ş.a. Profesorul discret este cel care se fereşte de orice excentrism, în idei, voce, gesturi. *Face totul ca şi cum n-ar face el nimic* . Vezi *Dicționarul analogic şi de sinonime al limbii române*, Edit. *Ştiințifică şi enciclopedică*, Bucureşti, 1978, p. 176, § 368. Ca adjectiv, "*discret"* este menționat în aceeaşi familie de cuvinte cu: *modest, simplu, natural, firesc, sobru, măsurat, cumpătat, chibzuit, moderat, ponderat, cuviincios, cuvios (!), decent, politicos, respectuos, plecat.*
Iar ca atitudine înțeleaptă şi bine plăcută lui Dumnezeu, este revelator, de asemenea, îndemnul Sf. Ap. Pavel adresat corintenilor: "Şi aceasta v-o spun fraților: că vremea s-a scurtat de acum, aşa încât cei ce au femei să fie **ca şi cum n-ar avea**; cei ce plâng **ca şi cum n-ar plânge**; cei ce se bucură **ca şi cum nu s-ar bucura**..." (I Cor. VII, 29-30). Adică să facă totul ca şi cum n-ar face, ***discret***!
[221] Pr. prof. dr. C. GALERIU, *Elemente pentru cursul de Metodică*, f. a., "Cursul nr. 3", p. 12.

celelalte virtuți pomenite, vor confirma vocația autentică şi mărturia lui de catehet. Căci profesorul de vocație este, de fapt, un *martor* şi *mărturisitor* al Învățătorului Suprem, Iisus Hristos şi al Evangheliei Sale. Profesorul nu învață în nume personal, ci *în numele lui Hristos*. Apelând iarăşi la sensuri etimologice, vom observa că latinescul *professor-oris* înseamnă, ca prim înțeles, *martor*, căci *pro + for, fari*, de unde provine, se traduc prin a spune ceva înaintea cuiva, *a depune mărturie*[222]. Înaintea cunoştințelor în sine, aşadar, prin viața lui morală profesorul de religie depune mărturie bună despre învățătura pe care o predă. În acest sens, pomenim aici cuvintele avertisment, atât de inspirate, ale fericitului Augustin: “Viața ta să-ți fie oratoria ta!”[223].

Am nominalizat între calitățile morale şi "bunul-simț", pentru că o considerăm o dimensiune definitorie a profesorului de religie. Cine are bun simț se va prezenta întotdeauna pregătit, va fi apropiat de elevi, va şti să şi asculte, nu numai să vorbească, va fi punctual atât la sosire, cât şi la plecare, va fi obiectiv la note[224] şi, mai ales, se va strădui permanent să păstreze echilibrul - atât de greu de aflat uneori - între exigență şi îngăduință, asprime şi bunătate, sobrietate şi atitudine jovială etc. etc.

Cu privire la calitățile fizice menționăm că profesorului i se cer: *un trup sănătos, fără defecte izbitoare; voce plăcută, curată, sonoră; fața prietenoasă, atrăgătoare; ținută vestimentară curată şi lipsită de excentrisme*. Ordinea sau dezordinea externă a unui om, o reflectă, desigur, pe cea interioară. Este de prisos să insistăm că profesorul de religie reprezintă Biserica nu numai prin cultura teologică şi viața morală, ci şi prin înfățişare, îmbrăcăminte, gestică, mimică ş. a. Căci copiii percep frumusețea religiei şi prin frumusețea acestor elemente. Iar acolo

[222] Vezi G. GUȚU, *dicț. cit*.
[223] “Sit eius quasi copia dicendi, forma vivendi!”, *De doctrina christiana*, P.L., XXXIV, 4, 61.
[224] Merită a fi reținut, la acest punct, sfatul unui profesor cu experiență: *la notare mai bine să greşeşti în favoarea elevului, decât în defavoarea lui*.

unde frumusețea fizică este mai puțin prezentă, totuşi, ea poate fi suplinită, fără mare efort, de bunătate sufletească, îmbrăcăminte decentă, simplitate în manifestări etc. Simion Mehedinți notează, bunăoară, despre Socrate şi Pestalozzi: "Erau foarte departe de canonul frumuseții plastice, dar amândoi erau simpatici prin bunătatea şi lumina privirii lor"[225].

Cu toate că preocuparea pentru ținuta exterioară nu trebuie exagerată în vreun fel *("exagerate" trebuie să fie grija pentru pregătirea intelectuală şi viața morală!*), profesorul de religie nu poate să apară oricum în fața elevilor săi. Este de dorit, astfel, ca bărbații să fie îmbrăcați în costum decent (nu blugi, nu culori stridente), iar femeile, de asemenea, în haine care să impună respect, nu care să provoace ilaritate (pantaloni, fuste scurte, bluze decoltate etc.). Rezumativ, profesorul de religie să fie îmbrăcat la ore la fel ca pentru biserică, ca pentru Sfânta Împărtăşanie. Căci catedra orei de religie trebuie să fie pentru el un altar sfânt, nu o tribună oarecare, sau tejghea de bufet.

*

Ca sinteză la cele prezentate până aici, invocăm pledoaria marelui pedagog român Simion Mehedinți, potrivit căruia numele autentic al celui chemat să predea cunoştințe copiilor este cel de ***educator***. În "Trilogia Şcolii", Mehedinți descrie detaliat cele trei trepte ale dascălului: *belferul, profesorul* şi *educatorul*[226]. Astfel, primul este numit "vătaf peste copii", al doilea "slujbaş al şcolii", iar al treilea "părintele tineretului". De numele celui dintâi se leagă metode şi atitudini total nepedagogice, primitive, între care bătaia, limbajul violent, jignirile, siluirea pentru memorizare absurdă (*toceala*), care duc, de fapt, la reprimarea personalității copilului. "Profesorul" este o treaptă superioară "belferului", dar nu eficientă în totalitate: predă şi ascultă respectând metodologia, dar neimplicându-se afectiv.

---

[225] Simion MEHEDINȚI, *Scrieri despre educație şi învățământ. Antologie,* Editura Academiei Române, Îngrijitor de ediție, Dumitru MUSTER, Bucureşti, 1992, p. 224.

[226] *Ibidem*, p. 189 ş. u.

Este insul rece, care-şi face "datoria", căruia nu i se poate reproşa nimic oficial, dar care nu convinge. În final, rezultatele slabe nu sunt departe de cele ale "belferului". **Educatorul**, în schimb, este chipul pedagogului ideal, *părintele tineretului*, pentru că armonizează în ființa sa însuşirile esențiale, sub cele trei aspecte: intelectual, moral şi fizic. Educatorul este, de fapt, personalitatea care se inspiră fără întrerupere din personalitatea Celui mai mare Educator al omenirii, Iisus Hristos, despre Care Simion Mehedinți mărturiseşte: "Aşadar nu poate fi vorba nici de exagerare nici de ipocrizie, când afirmăm că Iisus a fost cel dintâi şi cel mai mare educator al omenirii şi adevăratul mântuitor al copiilor"[227]. Descriind detaliat caracteristicile personalității educatorului, Mehedinți enumeră apoi câteva dintre însuşirile acestuia: *iubire de părinte, darul de a pătrunde în sufletul învățăceilor, ştiința de a se face plăcut, optimismul, tăria de caracter*[228]. Spre finalul paragrafului nominalizează şi câteva trăsături negative, care exclud irevocabil pe cineva din rândurile educatorilor: *lipsa iubirii (disprețul față de elevi), ambiția, vanitatea (egoismul)* şi *falsitatea (minciuna)*[229].

Încheiem acest subcapitol concluzionând că profesorul de religie trebuie să fie un educator autentic, un părinte pentru copii, gata oricând de jertfele cerute într-o astfel de misiune. Chiar dacă statutul orei şi al celui care o predă este încă nedifinitivat în planul legislativ, în conştiința elevilor şi părinților evlavioşi profesorul de religie are o răspundere asemănătoare cu a preotului, de slujirea căruia depinde împlinirea celor mai nobile idealuri, în final, mântuirea sufletului. În acest context al responsabilității uriaşe, rămân pilduitoare cuvintele unui alt mare savant creştin român: "Când semenii tăi te urcă în vârful piramidei, trebuie să arzi tot sufletul tău pentru a rămâne acolo, nu pentru tine, că tu eşti om trecător, dar pentru oameni, pentru idealul lor, pe care tu nu trebuie să-l laşi să decadă, pentru

[227] *Ibidem*, p. 216.
[228] *Ibidem*, p. 222-226.
[229] *Ibidem*, p. 227-228.

sublimul pe care trebuie să-l faci să înflorească în inima contemporanilor tăi, chiar dacă ar fi să-l creşti cu sângele vieţii tale..."[230].

Educatorul orei de religie ideal ar fi, fără îndoială, preotul-profesor. Aşadar, nu cu simplă pregătire de preot, ci şi posesorul cunoştinţelor psiho-pedagogice, stăpânind, astfel, metodologia procesului de învăţământ. Întrucât, în practică, majoritatea profesorilor de religie sunt de genul feminin (şi nu vedem nimic rău în aceasta!), nu ne rămâne decât să le îndemnăm pe distinsele profesoare să încerce a imita la clasă atitudinile preotului autentic. Pentru reuşită vor avea nevoie, desigur, de un îndrumător-duhovnic, nu doar ca orice bun creştin, ci pentru a se sfătui în permanenţă cu el în această nobilă şi unică misiune, aceea de a forma caractere creştine.

f. ELEVUL. Chiar dacă nu vom insista prea mult în descrierea elevului, ca factor esenţial al educaţiei religioase, pentru a nu prelungi peste măsură prelegerea de faţă, suntem datori măcar cu aceste precizări:

- elevii nu sunt doar nişte receptori pasivi ai cunoştinţelor, nici doar tocilari şi emiţători mecanici, care trebuie să reproducă docili cele predate, ci sunt *factori esenţiali ai educaţiei*, *parteneri de dialog, suflete capabile să gândească şi să creeze*;
- până la o anumită vârstă nu li se poate cere decât o responsabilitate parţială pentru conştientizarea importanţei orei de religie. De cele mai multe ori, receptivitatea sau nereceptivitatea lor reflectă mediul religios sau nereligios de acasă, copiii fiind, astfel, o oglindă a familiei din care provin. Profesorul de religie trebuie să realizeze, astfel, mai mult decât oricare dintre profesori, că, în general, copiii sunt curaţi la suflet şi că unele însuşiri negative nu sunt proprii fiinţei lor, ci amprentele mediului negativ de acasă. Bine a spus Simion

[230] Vasile PÂRVAN, *Scrieri*, Bucureşti, 1981, p. 379.

Mehedinți că ***nu există copil rău, ci numai copil în care nu ai descoperit încă partea cea bună***[231];

- elevii trebuie socotiți prieteni, demni de cel mai înalt respect, nu subalterni obligați să suporte orice cuvânt, capriciu, sau atitudine;
- la rândul lor, elevii trebuie să fie receptivi, ascultători față de profesori, ca față de proprii părinți, îmbrăcați decent, cuviincioşi în vorbire şi atitudini, demni în exprimarea eventualelor nemulțumiri. Nu să vorbească necontrolat, ca "din turmă", sabotând ora, refuzând învățătura şi nelăsând nici pe alții să învețe. Parabola Semănătorului se aplică şi aici: nu-i întotdeauna vina celui care seamănă, că recolta va fi slabă (sau nu va fi deloc!), dacă pământul este pietros sau plini de spini...
- elevul trebuie să conştientizeze (nu înaintea profesorului, desigur, dar o dată cu el) că orice învățătură bună are menirea să-l ridice, să-l înalțe spre demnitatea de om deplin, să ajungă la "starea bărbatului desăvârşit", potrivit cuvintelor inspirate ale Sfântului Apostol Pavel (Efeseni, 4, 13). Căci însuşi cuvântul "elev", intrat în vocabularul nostru prin filieră franceză (élève = elev, élever = a ridica), provine din latinescul "elevare", care înseamnă *a ridica de la pământ, a înălța dintr-o stare*...[232]. Altfel spus, învățătura, mai ales cea creştină, are menirea de a-l ridica pe copil din starea biologică, vegetativă, la demnitatea omului chemat spre desăvârşire.

Elevii sunt datori, în concluzie, să răspundă cu respect, bună cuviință, recunoştință şi conştiinciozitate, mâinii întinse din partea educatorului, ofertă a dragostei şi responsabilității, pentru plinirea lui ca om, nu mai puțin pentru prezentul şi viitorul neamului din care fac parte.

*   *

---

231 *Op. cit.*, p. 154.

232 G. GUȚU, dicț. cit.

*

În loc de concluzii, la sfârşitul acestui studiu mărturisim convingerea că reuşita educației religioase a copilului constă în conlucrarea armonioasă a tuturor factorilor umani, descrişi mai sus, cu Factorul Suprem, Dumnezeu. Copilul se va dezvolta normal şi va deveni un caracter creştin, dacă îl va întâlni cu adevărat pe Dumnezeu, nu numai în Biserică, ci şi în familie şi în şcoală. Mai adânc, copilul Îl va descoperi pe Dumnezeu în tainițele lui sufleteşti, dacă Îl va simți prezent mai întâi în inimile educatorilor săi: părinți, preoți, profesori de religie ş. a. Crescut şi maturizat cu această descoperire, va depinde apoi numai de voința proprie pentru a-şi păstra curat caracterul moral-creştin, la zidirea căruia educatorii conştiincioşi au ostenit cu atâta dăruire.

VIII. *MIJLOACE PRACTICE DE CATEHIZARE ÎN BISERICĂ. CÂTEVA CONSTATĂRI ŞI PROPUNERI.*

Preliminarii. Experiența noastră pastorală, fie cât de modestă, ne arată că este mare nevoie de catehizare pentru toate vârstele de credincioşi, mai ales cu privire la cunoaşterea şi aprofundarea doctrinei ortodoxe. Avem în vedere, desigur, luminarea credinței în punctele ei principale, deodată cu explicarea simbolurilor cultului divin, public şi particular, pentru o participare mai activă la săvârşirea lui. În cele ce urmează, vom prezenta câteva mijloace practice, la îndemâna oricărui preot, fie de la oraş, fie din mediul rural, cu mențiunea că prezentarea noastră se bazează în exclusivitate pe ceea ce noi am experimentat în cele aproape două decenii de slujire preoţească, mai întâi la țară, apoi la oraş. Diferențele

"metodologice", vom vedea, nu sunt foarte mari, doar exigențele unor credincioşi din mediul urban mai sporite, desigur.

Înainte de a face propunerile propriu-zise, trebuie să creionăm câteva constatări făcute de noi pe parcursul anilor de activitate pastorală. Amintim mai întâi faptul că, din diverse motive, creştinii noştri acordă, în general, puțin timp preocupărilor religioase. Cei mai mulți se limitează la frecventarea bisericii (în această categorie intrând aşa-numiții "creştini de duminica"), frecventare mai mult sau mai puțin consecventă. Ocupațiile de tot felul ale credincioşilor noştri, grija zilei de mâine, greutățile tranziției etc., pe de o parte, iar pe de alta insuficienta atenție față de cele duhovniceşti, ne determină să constatăm cu tristețe că mulți dintre ei nu au o credință luminată. Chiar după evenimentele din decembrie 1989, când nimănui nu i s-au mai impus restricții pe motive religioase, când librăriile şi tarabele au fost din ce în ce mai pline de cărți de spiritualitate, nu putem afirma că s-a progresat simțitor în aprofundarea credinței ortodoxe. Există, desigur, excepții. În fiecare parohie, ştim, sunt creştini îmbunătățiți sub acest aspect, dar numărul lor nu credem că este prea mare. Sunt puțini cei care au citit integral Sfânta Scriptură, spre exemplu, iar marea majoritate nu cunoaşte, măcar în linii mari, înțelesurile Sf. Liturghii, ca să nu mai vorbim despre al celorlalte slujbe. În aceste condiții nu este de mirare că superstițiile de tot felul proliferează în voie, iar fenomenele "parapsihologice", apărute în ultima vreme la noi (*radiestezia, bioenergia, cristaloterapia, practicile yoga etc.*) câştigă tot mai mulți aderenți.

Trebuie să luăm seama bine la faptul că mulți dintre creştinii noştri sunt victimele superstițiilor, ale sectelor mai vechi şi mai noi, ale fenomenelor aşa-zis parapsihologice, datorită ignoranței în materie de credință, ignoranță explicabilă pe de o parte prin lipsa personală de preocupări, pe de alta prin lipsa unei catehizări sistematice din partea slujitorilor Bisericii. Sunt mulți creştini care doresc să afle mai mult decât li se oferă în predica duminicală, de multe ori şi aceasta lipsită de

consistență şi puterea convingerii. Aceiaşi creştini, preocupați în problemele de credință, citesc acasă cărți duhovniceşti, dar atunci când nu înțeleg ceva nu găsesc întotdeauna solicitudinea cuvenită din partea preotului pentru a li se explica cele neînțelese. Şi după câteva astfel de "eşecuri", coroborate şi cu alte nemulțumiri la adresa preotului, justificate sau nu, credinciosul va apela, în mod inevitabil, la "ajutor" eterodox.

Pentru a preîntâmpina acest fenomen, este necesară o reconsiderare a preocupărilor slujirii învățătoreşti, fără a fi neglijate, desigur, celelalte două dimensiuni, sfințitoare şi pastorală. Ne dăm seama că mijloacele de catehizare actuală pe care le vom prezenta mai jos nu reprezintă o noutate în slujirea pastoral-misionară (*cunoaştem un număr apreciabil de preoți care le utilizează*), dar pledăm pentru intensificarea şi generalizarea lor, adaptate, desigur, la situațiile specifice, locale. Se înțelege că aceste mijloace nu sunt singurele care pot contribui la luminarea credinței, dar experiența ne-a arătat că cele pe care le vom prezenta s-au dovedit foarte eficiente[233]. Iată, aşadar, câteva dintre ele: ***cateheza de la slujbele din zilele de rând, dialogul săptămânal, biblioteca parohială*** şi ***publicațiile parohiale***.

1. CATEHEZA. În fiecare parohie, în afară de duminici şi sărbători, se oficiază slujbe în zilele de rând, în cele mai multe cazuri miercurea, vinerea şi sâmbătă seara. De obicei se săvârşesc acatiste, diverse sfințiri (ale apei, icoanelor etc.), Taina Sf. Maslu, şi vecernii, slujbe la care se poate adăuga, la sfârşit, o scurtă

---

[233] Nu vom neglija, desigur, mijloacele recomandate de manuale, mai vechi şi mai noi, cum sunt cele de *Catehetică* şi de *Metodica predării religiei*. Exemple: *Catehetica* pentru Institutele Teologice (autor: Pr. prof. dr. Dumitru Călugăr, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, Bucureşti, 1976), prezintă următoarele "Mijloace în educația religioasă": *rugăciunea, meditația religioasă, deprinderile morale, cultul divin , Sfintele Taine* etc. (p. 105-117); *Educația religioasă. Repere teoretice şi metodice* (un tratat universitar de "Metodică", autor: Constantin Cucoş, Editura "Polirom", Iaşi, 1999), sub titlul *Forme de realizare a educației religioase*, enumeră: *exemplul,. instrucția religioasă, activitățile educative, rugăciunea individuală, cântecele religioase, ceremonialul religios, predica şi conferința cu subiect religios, literatura şi arta cu subiecte religioase* etc. (Cap. 6, § 9, p. 281-282)).

cateheză, care, dacă este bine întocmită şi susținută cu convingere, va aduce multă lumină şi bucurie în sufletele ascultătorilor şi va atrage un număr tot mai mare de credincioşi. Majoritatea vin, desigur, pentru slujba în sine, dar există un număr dintre ei, în special intelectuali, care vin numai dacă ştiu că se rosteşte şi un cuvânt de învățătură, mai ales acolo unde cuvântul este axat pe explicarea doctrinei şi a cultului, însoțit de permanente actualizări. Astfel de creştini chiar ne mărturisesc uneori că în alte părți slujbele sunt mai bogate, dar, spun dânşii "prefer să vin la această biserică pentru că aici mi se explică mereu câte ceva…"

Menționăm din capul locului că o astfel de cateheză nu trebuie să depăşească "timpul psihologic". Se recomandă, în principiu, să fie cât se poate de scurtă, pentru a nu avea efectul contrar celui scontat. În general, să nu se depăşească 10 minute. Este foarte importantă, aşadar, încadrarea în ceea ce numim "timp psihologic", adică o adaptare la condițiile concrete. Uneori şi 5 minute este mult: dacă slujba a fost mai lungă, dacă este foarte cald, sau foarte frig, dacă tema (sau modul de abordare al ei) nu declanşează interesul ascultătorilor etc. Alteori, când simțim că credincioşii sunt predispuşi la explicații mai detaliate, "timpul psihologic" se poate prelungi, în directă proporționalitate cu interesul sesizat. Se impune, astfel, o întreită adaptare: *la auditoriu, la conținutul catehezei* şi la *persoana însăşi a vorbitorului*. **La auditoriu**, cunoscându-le capacitatea de înțelegere, măsura dorinței de cunoaştere şi, totodată, limitele răbdării; **la conținutul catehezei**, adică proporțional cu gradul de dificultate al subiectului respectiv; **la persoana noastră înşine**, ca învățători, cunoscându-ne propriile puteri, cunoştințe, limite, dexteritate în exprimare, nivelul experienței etc.

Auditoriul catehezelor din biserică este întotdeauna variat, alcătuit din credincioşi de vârste şi preocupări diferite. Acest fapt impune un nivel mediu de expunere al învățăturilor, preferabil într-un limbaj cât se poate de simplu.

Conținutul catehezelor se va orienta după trebuințele sufletești ale credincioșilor din parohia respectivă, pe care fiecare preot le cunoaște, măcar în linii mari. Tematica se fixează la libera opțiune a preotului, îngrijindu-se, totuși, să aibă în vedere cu prioritate: principalele subiecte ale doctrinei ortodoxe, semnificația (simbolismul) actelor de cult, punctele de credință interpretate greșit de către protestanți, neoprotestanți (în care includem și mișcările harismatice, fenomenele paranormale etc., apărute recent).

Pentru prima categorie sugerăm următoarele subiecte:

- dogma Sfintei Treimi (cateheze despre Sfânta Treime, în general, și despre fiecare persoană a Sfintei Treimi, în particular);
- Revelația dumnezeiască;
- Sfânta Scriptură;
- Sfânta Tradiție;
- crearea lumii văzute și nevăzute;
- providență;
- înviere;
- mântuire;
- judecată;
- virtutea și păcatul;
- post și rugăciune;
- poruncile dumnezeiești și poruncile Bisericii;

*

Din categoria catehezelor liturgice, exemplificăm:

- simbolismul Sfintei Liturghii (aprox. trei cateheze succesive);
- simbolismul Vecerniei;
- simbolismul Utreniei;
- simbolismul Sfintelor taine;

- simbolismul Ierurgiilor.

*

Dintre subiectele controversate interconfesional, propunem:

- Sfânta Tradiție;
- Sfintele Taine (o cateheză generală + câte una pentru fiecare, separat);
- cultul Maicii Domnului;
- Sfânta Biserică;
- cultul Sfinților;
- cultul Sfintelor Moaşte;
- cultul Sfintei Cruci;
- harul divin;

La acestea se adaugă subiecte impuse în vremurile actuale: *radiestezia, bioenergia, bioterapia, cristaloterapia* şi problemele de "bioetică" (*clonarea, fecundarea in vitro, eutanasia,* etc.).

Succesiunea subiectelor va avea, desigur, o anumită logică pe parcursul unui an liturgic, fiind grupate pe categorii, sau sub forma unor cicluri care, periodic (la 2-3 ani) se pot repeta şi împrospăta, desigur, cu elemente noi. În afară de temele enumerate mai sus, preotul poate aborda catehizarea şi sub forma unor mici cuvântări conjuncturale (scurte *pareneze*, de exemplu). Bunăoară, după o slujba unui acatist, poate face comentariul unui icos sau al unui condac, extrăgând anumite învățături religios-morale; după slujba Sf. Maslu, se poate explica, pe rând, mesajul principal al pericopelor evanghelice şi apostolice, se poate aborda importanța tămăduirii sufleteşti ca mijloc pentru facilitarea vindecării trupeşti etc.; după slujba vecerniilor se pot spune câteva cuvinte despre viața sfântului pomenit, chiar dacă nu este dintre sfinții mari, actualizându-se acele virtuți care se cer imitate astăzi ş. a.

Ca o *concluzie* la acest prim paragraf subliniem marea importanță a unei cateheze, fie cât de scurtă, la orice fel de slujbă de peste săptămână. Notăm, de asemenea, că la aceste cateheze se poate declanşa şi un mic dialog, cu toate că timpul este foarte limitat. Cei prezenți pot fi invitați, totuşi, să pună o întrebare, două, la care preotul va răspunde scurt, cu promisiunea (dacă întrebarea necesită un răspuns mai amplu, sau este din afara subiectului) că problema legată de acea întrebare va fi reluată într-o cateheză ulterioară.

2. DIALOGUL SĂPTĂMÂNAL. Întrucât la o cateheză programată după o slujbă nu se poate desfăşura un dialog întotdeauna eficient, este nevoie ca cel puțin o dată pe săptămână să aibă loc o întâlnire specială, prestabilită în acest scop. Pentru că un astfel de dialog se desfăşoară în biserică, este bine ca el să fie precedat de o slujbă, care să nu depăşească, însă, o oră. Noi am experimentat, practic, următorul procedeu: am organizat dialogul în fiecare miercuri seara, la orele 18.30. Între orele 17.30 - 18.30 săvârşim următoarele slujbe, prin rotație (o dată pe lună): sfințirea apei (agheasma mică) - în prima miercuri din lună, două vecernii mici - în miercurile de mijloc, sfințirea icoanelor - în ultima miercuri. Facem miruitul, iar apoi, cu cei care doresc să rămână la dialog ne aşezăm în jurul unei mese şi stăm de vorbă. *Nu mai mult, însă, de o oră!* Este foarte important acest aspect: participanții ştiu că, după slujbă, mai sunt reținuți *doar o singură oră*, atât cât este programat, nu mai mult, pentru a li se permite să plece la timpul ştiut, fapt de mare importanță psihologică dar şi fizică, mai ales pentru cei care locuiesc departe. La sfârşit se face o mică rugăciune (de obicei, *Cuvine-se cu adevărat*), iar cu cei doritori de a pune întrebări suplimentare se mai rămâne, atât cât este nevoie.

Desigur, dialogul propriu-zis se poate desfăşura şi fără o anumită tematică, lăsând pe cei prezenți să pună ad-hoc întrebările ce-i frământă, iar preotul să răspundă pe rând la ele. Din experiența noastră, însă, am constatat că întâlnirea

pentru dialog este mult mai eficientă dacă există o tematică prestabilită. Iată, bunăoară, cum se pot organiza lucrurile:

- se programează citirea sistematică Bibliei. Este recomandabil, în acest sens, a se începe cu Noului Testament. De ce? Pentru că Vechiul Testament este mai greu de parcurs pentru începători. Există multe locuri care pot crea dificultăţi şi poticniri, iar cititorii cu mai puţină răbdare se pot demoraliza repede, existând, astfel, riscul abandonării. De aceea vom face mai întâi lectură şi studiu asupra Noului Testament, după care - întăriţi cu învăţăturile Mântuitorului Iisus Hristos şi ale Sfinţilor Apostoli - vom parcurge cu mai mare eficienţă paginile Vechiului Testament. Practic, se iau de fiecare dată pentru lectură câte 10 capitole, care se citesc cu atenţie acasă de către fiecare participant, "cu creionul în mână" - cum se spune, iar în săptămâna următoare se comentează cele citite, credincioşii pun întrebări, sau li se pun întrebări, preotul răspunde, explică, iar cu timpul răspunsurile şi explicaţiile vor veni chiar din partea lor, mai ales a unora cu preocupări mai intense. După aceea se iau ca temă alte 10 capitole ş. a. m. d.[234] După câteva întâlniri, preotul poate îndemna pe cei prezenţi să se ofere pentru a prezenta ora următoare un rezumat al celor citite, cu scurte comentarii, după caz, iar preotul va fi, astfel, un "moderator" care va interveni doar atunci când se impune. Acesta este, de fapt, idealul: participanţii să fie singuri în stare să interpreteze d. p. v. ortodox textele biblice, pentru ca în eventuale confruntări cu sectarii să nu fie puşi în inferioritate;

[234] Acolo unde credincioşi sunt mai puţin dispuşi să ia "teme pentru acasă", se poate recurge la citirea în biserică, în timpul dialogului, chiar dacă se va înainta mai greu cu parcurgerea Bibliei. Câştigul este că ascultă toţi, pe când acasă nu toţi îşi fac "temele..."

- o altă fază a dialogului presupune lecturarea *Catehismului*, de preferință a unuia mai bogat, ca de pildă cel cu întrebări şi răspunsuri[235], pentru ca credincioşii să fie familiarizați cu principalele puncte ale doctrinei ortodoxe. Şi din Catehism se pot da "teme pentru acasă", măcar unui număr restrâns de participanți, cei care au în bibliotecă această carte, desigur. Idea este ca credincioşii să fie cooptați în procesul de catehizare, să pregătească lecții, să le expună, să răspundă ei înşişi măcar la întrebările mai uşoare etc.
- în etapa următoare se poate trece la parcurgerea unui manual de *Dogmatică*, pentru început de nivel mediu[236], fapt care permite aprofundarea şi fixarea cunoştințelor de Catehism.
- între alte obiective ale dialogului trebuie să mai figureze: anumite capitole din Istoria Bisericească Universală şi românească, pentru contextualizarea cunoştințelor biblice şi dogmatice; teme liturgice cu explicarea simbolismelor slujbelor principale; teme misionare, cu dezbaterea acelor învățături controversate cu sectarii (teme care se pot face şi în paralel cu dezbaterea "lecțiilor" dogmatice); alte subiecte cerute de contextul religios, cultural, social, chiar economic şi politic, în măsura în care acestea implică educația religioasă, morală şi civică.

Pentru a se elimina pericolul rutinei, al plictiselii şi al saturației, ora de "dialog biblic" se va structura astfel : 1. *rugăciunea (Împărate ceresc, Tatăl nostru,* sau altceva potrivit), *după care toți cei prezenți iau loc;* 2. *Preotul face o mică introducere, aprox. 5 minute, reamintind celor prezenți ce s-a discutat ora trecută, sau făcând un scurt comentariu asupra unor evenimente religioase majore*

[235] De exemplu, *Învățătura de credință ortodoxă,* Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1952, 481 p, care, sub forme uşor prescurtate, a fost reeditat după 1990.
[236] Dintre manualele recente, cel mai practic ni se pare al pr. lect. George Remete, *Dogmatica Ortodoxă,* Editura Episcopiei Ortodoxe Alba - Iulia, 1996, 370 p. Se prezintă într-o formă modernă, într-un limbaj limpede, cu bibliografie la zi.

petrecute în acea săptămână, în țară sau străinătate; 3. *Credinciosul rânduit prezintă "tema", în aprox. 15 minute;* 4. *Cei de față pun întrebări, la care încearcă să răspundă mai întâi cel care a pregătit tema, sau altcineva dintre participanți, iar acolo unde ei se poticnesc intervine preotul;* 5. *Ultimul sfert de oră al întâlnirii este bine să fie rezervat întrebărilor de ordin general, pe teme religioase, fără a se eclude, însă, mici dezbateri pe teme culturale, sociale, economice, chiar politice (când ele se interferează cu problemele religioase);* 6. *În ultimele 2-3 minute ale orei se fixează tema şi prezentatorul ei pentru data viitoare;* 7. *Se face o rugăciune de încheiere sau se cântă ceva.*

Se poate întâmpla uneori ca participanții să se lase absorbiți cu totul în anumite discuții, astfel că - pe nesimțite - să se depăşească 60 de minute. Acest fapt va fi, însă, o excepție. Este bine ca regula să fie păstrată, iar preotul să vegheze asupra acestui aspect, repetăm, *foarte important din punct de vedere psihologic*. Din când în când este bine ca la aceste dialoguri să invităm câte o personalitate din afara parohiei (un profesor de teologie, un duhovnic mai îmbunătățit, chiar un laic - specialist într-o problemă care-i interesează pe enoriaşi) pentru ca dialogul să arate, astfel, deschidere față de experiențele altora. Anumite teme discutate la acest dialog pot fi prezentate în sinteză în paginile Buletinului parohial, despre care vom vorbi mai jos.

3. BIBLIOTECA PAROHIALĂ. În vremurile noastre nu se mai poate concepe catehizare fără o lectură minimă din partea credincioşilor noştri, nu numai în mediul urban, ci şi în cel rural. Este adevărat că la oraş credincioşii au condiții mai prielnice în acest scop, dar şi creştinii de la sate trebuie să citească măcar *Sfânta Scriptură*, dacă nu şi alte cărți de căpătâi ale creştinului, ca de pildă *Catehismul*, *Viețile Sfinților* etc. Desigur, întotdeauna şi-n tot locul au fost preoți care s-au străduit să faciliteze procurarea cărților pentru creştinii iubitori de lecturi

evlavioase, aşa încât nu prezentăm acest aspect ca pe o noutate. Atenția spre care trebuie să ne concentrăm astăzi cu mai mare solicitudine este legată de faptul că s-au înmulțit într-un chip fără precedent cărțile eterodoxe, pe care sectarii le împart gratuit, peste tot: pe stradă, în parcuri, în piețe, în cutiile poştale etc. Astfel, dacă nu-i vom ajuta noi pe creştinii noştri să citească literatură ortodoxă, o vor citi numai pe cea sectară şi, neavând termeni de comparație, vor risca să ia de bună învățătura greşită. Cum mulți dintre creştinii noştri nu au posibilități să cumpere cărți ortodoxe, soluția salvatoare este înființarea de mici biblioteci parohiale, care să funcționeze cu scopul de *a împrumuta* cărțile solicitate. Spuneam mai sus că acest procedeu nu poate avea pretenția a fi nou. *Noutatea pe care o susținem este că biblioteca trebuie să fie amenajată în Sf. Lăcaş, pentru a fi la îndemâna tuturor*. Pentru alte detalii, recomandăm a se citi interviul pe această temă publicat în anul 1994[237], interviu al cărui conținut este în mare măsură valabil şi astăzi. Acum, la 7 ani de la publicarea acelui material, confirmăm toate cele spuse atunci. În plus, mărturisim faptul că solicitudinea creştinilor față de inițiativa noastră a fost foarte mare, atât în ceea ce priveşte împrumutarea cărților, cât şi cu privire la donațiile făcute pentru a ne sprijini, în cărți şi în bani. Practic, suntem în situația de a suplimenta rafturile celor trei corpuri de bibliotecă, pentru ca toate cărțile să fie expuse la vedere[238]. Se înțelege, credem, că biblioteca ne-a fost un sprijin direct şi permanent pentru dialogul de miercuri seara, atât prin sporirea cunoştințelor teologice, cât şi ca bază de discuții asupra unor cărți, autori, teme etc.

4. BULETINUL PAROHIAL reprezintă un mijloc de catehizare deosebit de eficient în zilele noastre, atât pentru creştinii participanți la Sfintele Slujbe, care-şi pot îmbogăți, astfel, cunoştințele în materie de religie, cât şi pentru cei care, din

---

[237] Este vorba, de fapt, despre un material în legătură cu amenajarea bibliotecii cu împrumut în interiorul bisericii Sf. Ilie Gorgani, publicat în "Vestitorul Ortodoxiei" din 15 mai 1994, p. 2.
[238] Biblioteca numără acum peste 1500 de exemplare.

diferite motive, nu pot veni la biserică, dar se pot bucura de citirea unui cuvânt ziditor şi pot fi beneficiarii unor îndrumări liturgice. O dată cu acestea, enoriaşii pot fi ținuți la curent cu anumite probleme administrative, cu programul slujbelor şi cu alte ştiri de interes general. Sprijinul misionar al unei publicații parohiale este deosebit de mare. Întâi de toate, este o bună pavăză împotriva colportajului sectar. La fel ca în capitolul precedent, spunem şi aici că *dacă nu vom pune noi, ortodocşii, în mâinile credincioşilor noştri măcar o publicație cu învățătura cea mântuitoare, le vor pune sectarii foile şi broşurelele lor pline de otravă ucigătoare de suflete.* Ecourile pe parcursul celor trei ani de apariție sunt deosebit de încurajatoare. Prin diverşi credincioşi, buletinul se răspândeşte nu numai în parohie, ci mult în afara ei, în toate colțurile Bucureştiului şi ale țării[239], trecând chiar granițele ei în Europa şi pe alte continente...[240] De peste tot am primit telefoane de confirmare, cu aprecieri dar şi cu anumite sugestii şi observații pentru îmbunătățirea grafică şi de conținut. Am primit cereri pentru abonamente din locuri la care nu gândeam, fapt care ne bucură, ne încurajează, dar ne şi obligă din ce în ce mai mult. Trebuie să recunoaştem deschis că nu toate numerele, nici toate materialele publicate sunt la nivelul dorit de enoriaşi. Ne asumăm, însă, condiția de începători, cu speranța într-o mai bună reuşită în viitorul apropiat. Cheia reuşitei, fie şi parțiale, constă în închegarea unui colectiv redacțional conştiincios, cu pregătire de nivel universitar şi cunoscător al realităților din parohie. Sacrificiul de timp şi bani nu este prea mare, astfel că orice parohie, chiar cu posibilități materiale mai modeste, poate să întreprindă acest demers. Buletinul parohial, departe de a constitui o povară financiară, este şi un mijloc eficient de sensibilizare a cititorilor

---

[239] Într-o zi, în biserică, m-a întâmpinat un credincios care s-a prezentat cu mult respect, mi-a spus că este din Satu Mare şi că a citit un număr al Buletinului, că este în delegație la Bucureşti, că a dorit să mă cunoască. M-a rugat, totodată, să-l spovedesc, ceea ce am şi făcut în clipele următoare.

[240] Am primit recent un telefon din America. O dată cu felicitările pentru conținutul buletinului, familia respectivă, care cunoştea biserica noastră, ne-a solicitat contul de la bancă pentru a ne ajuta cu o anumită sumă la cheltuielile pentru restaurarea Catapetesmei...

pentru a sprijini material biserica, mai ales în cazurile în care se desfăşoară lucrări de reparaţii, pictură, restaurări etc. Pe una dintre pagini se poate publica numele donatorilor, amănunt stimulativ pentru alţi creştini, care vor imita gestul celor despre care au citit. Dar cel mai mare câştig al lucrării acestei foi parohiale este stimularea unui mai mare ataşament al credincioşilor faţă de biserica respectivă, *o dată cu sporirea numărului participanţilor la sfintele slujbe*. Avem cazuri de creştini care numai după ce au citit un număr al buletinului au venit la biserică, să vadă cum se desfăşoară o slujbă, să cunoască preoţii care au scris materialele publicate etc. Plăcându-le atmosfera, s-au ataşat cu totul de sfântul nostru lăcaş. Este adevărat că alcătuirea materialelor pentru buletin necesită un anumit sacrificiu de timp şi energie. Dar "sacrificiul" este răsplătit peste măsură, din toate punctele de vedere. Între beneficiile de care se poate bucura preotul, în afară de cele menţionate deja, este faptul că are prilejul să publice, iar publicarea înseamnă un antrenament pastoral-misionar deosebit, care favorizează întâi de toate perfecţionarea limbajului omiletic şi catehetic, îmbogăţeşte cultura generală şi în special pe cea teologică, prin lecturile obligatorii pentru redactarea anumitor materiale etc. Preotul apare în faţa credincioşilor şi în postura unui om care scrie, chiar dacă scrisul nu este poate la înălţimea unui membru al Uniunii Scriitorilor. Pe prima pagină (uneori continuând şi pe a doua) este bine să se publice întotdeauna un cuvânt pastoral, legat de o anumită sărbătoare, cuvânt ce constituie propriu-zis nucleul unei predici pentru sărbătoarea respectivă. În câţiva ani, preotul poate avea, aşadar, un număr apreciabil de predici publicate, chiar şi numai cu un buletin lunar, cum este cazul cu al nostru. Pe lângă predici, preotul poate publica mici eseuri pe teme religioase şi cultural-educaţionale, poezii, scurte comentarii asupra evenimentelor mai importante, cu prioritate din câmpul religios etc. Alături de preot, enoriaşi ai parohiei respective pot contribui cu diferite materiale, care se înscriu pe linia misionar-pastorală. Este bine ca preotul să coopteze cât mai mulţi

colaboratori, întrucât buletinul trebuie să-şi păstreze cât mai mult posibil caracterul *parohial*, deschis tuturor enoriaşilor. Evident, nu va putea publica materialele tuturor celor care se vor oferi, pentru că unele sunt nepublicabile, fie datorită conținutului slab, fie din cauza neconcordanței cu profilul publicației, dar nu le va respinge cu brutalitate, ci va explica fiecăruia dintre cei "respinşi", cu tact şi delicatețe, spunând că, de fapt, colectivul redacțional, în plen, în şedința de lucru avută, nu a dat încuviințare pentru materialul respectiv. De fapt, preotul nu este bine să-şi asume niciodată singur responsabilitatea editării, dar, pe de altă parte, nici un material nu va fi publicat fără ştirea sa, pentru că el răspunde de fapt şi de drept pentru tot ceea ce se întâmplă în cadrul parohiei. Pentru a preîntâmpina orice fel de neplăceri, se recomandă ca editarea buletinului, ca de altfel a oricărui gen de publicație parohială, să nu înceapă fără binecuvântarea chiriarhului locului. Este un semn de încunoştințare şi supunere canonică, pentru ca lucrurile să se desfăşoare "cu binecuvântare ierarhică".

*

Concluzii. Aşa cum se poate sesiza în titlul materialului de față, am încercat să prezentăm câteva mijloace de catehizare ce pot fi utilizate *în biserică.* Nu am vorbit nimic despre catehizarea în şcoală, în familie sau alte locuri, pentru că nu ne-am propus acest lucru. Desigur, familia şi şcoala sunt factori esențiali ai educației religioase, dar pentru a vorbi despre ele este nevoie de un studiu separat, aşa cum am procedat, de fapt, prin alcătuirea studiului "Factorii esențiali ai educației". Dintre cele patru mijloace propuse mai sus, primele două (*cateheza* şi *dialogul*) se pot subsuma total interiorului sfântului lăcaş, dar ultimele două (*biblioteca* şi *buletinul parohial*) depăşesc spațiul propriu-zis al bisericii. Biblioteca poate funcționa cu succes şi într-o cameră a casei parohiale de lângă biserică, iar redacția

Buletinului de asemenea. Le-am inclus, totuşi, în lista mijloacelor "din biserică", pentru că lucrarea lor se raportează mai mult la cei care trec pragul ei, fără a-i exclude, bineînțeles, pe cei care nu vin la sfintele slujbe.

În sfârşit, facem menținea că cele patru mijloace prezentate aici este recomandabil a fi utilizate chiar de la începutul pastorației, pentru că niciodată nu este prea devreme pentru o lucrare misionară importantă. Procedând aşa preotul începător va dovedi *ab initio* vocație autentică, întrucât va avea din capul locului conştiința că nu se mai poate face astăzi pastorație numai prin săvârşirea slujbelor tradiționale, nici doar cu "ceaslovul şi molitvelnicul", după expresia unui înalt ierarh al Bisericii noastre, mitropolitul Antonie al Ardealului[241]. Şi încă odată atragem atenția asupra pericolului tot mai iminent: dacă nu vom utiliza noi, preoții ortodocşi, aceste mijloace prezentate (şi altele asemenea) le vor utiliza, cu zelul cunoscut, sectarii şi neo-sectarii, spre durerea şi pierderea Ortodoxiei. De aceea, preoților tineri le recomandăm a se sfătui cu cei mai în vârstă, care experimentează metode şi mijloace corespunzătoare exigențelor pastorale de astăzi, pentru împlinirea mandatului sacerdotal încredințat nouă de Mântuitorul Iisus Hristos, "Mergând, învățați..." (Matei 28, 19)[242].

*   *

---

[241] † Dr. Antonie Plămădeală, *Vocație şi misiune creştină în vremea noastră*, Sibiu, 1984, p. 162. Iată contextul afirmației Î. P. S. Sale: *"Exigențele lumii moderne au crescut şi din alte puncte de vedere. Se cere în plus cultură.* ***Nu mai merge numai cu Ceaslovul şi cu Molitvelnicul****. Preotul trebuie să fie egal în cultură cu păstoriții lui, dacă nu chiar superior lor, fiindcă numai aşa mai poate sta de vorbă cu ei. Trebuie să răspundă la exigențele lor, trebuie să vorbească în limba lor, limba veacului nostru, să macine ideile veacului nostru şi ale societății noastre, să poată deci răspunde preocupărilor credincioşilor de azi... Lumea de astăzi a început să vrea altceva, vrea argumente, vrea logică, vrea o desfăşurare de idei, stil sobru şi căutat, nu se mai mulțumeşte cu retorici ieftine şi cu floricele...*" (p. 162 - 163). Să luăm aminte că aceste afirmații au fost făcute în anul 1982 (vezi p. 155, nota *, la subsolul paginii). De atunci au trecut 18 ani! Afirmațiile sunt valabile, dar responsabilitatea noastră, a slujitorilor a crescut simțitor.

[242] Atragem atenția că sensul original al expresiei "învățați" este "***faceți ucenici***" (*vb.* ***maqhteuvsate****)*... Vezi, de ex. *H KAINH DIAQHKH*, Atena, 1995, p. 131, col. I, ceea ce sugerează depăşirea simplei instruiri pe linie informativă, "învățați" având astfel sensul de *formați sufletele ucenicilor*, *faceți-i ucenici ai lui Hristos!*

*

IX. *REDACTAREA ŞI PREZENTAREA CATEHEZEI. REPERE TEORETICE, METODICE ŞI PRACTICE*

PRELIMINARII. Materialul de faţă, conceput propriu-zis pentru Cursul de Catehetică al studenţilor anului al III-lea de la Facultatea de Teologie Pastorală (zi şi fără frecvenţă), se adresează deopotrivă şi preoţilor începători, ca îndrumar pentru misiunea catehetică de la parohii, dar şi pentru a veni în sprijinul lor atunci când se prezintă la anumite examene (*definitivat, promovare, transfer, numiri în oraşe* etc.). Se ştie că la aceste examene, între obligaţiile de concurs, intră şi prezentarea şi susţinerea unui anumit număr de cateheze. Pe parcursul ultimilor ani, mulţi dintre tinerii noştri absolvenţi mi-au solicitat frecvent ajutorul în acest sens, mai ales că manualele de Catehetică, tipărite în urmă cu mai bine de 20 de ani, nu mai corespund întru totul actualităţii şi se găsesc foarte rar, iar îndrumarele din acest domeniu sunt puţine[243], de asemenea. De aceea, încercând să venim în întâmpinarea celor interesaţi, vom prezenta strategia redactării şi susţinerii catehezei, însoţită de câteva schiţe de planuri, ca exemplificări. Considerăm mai potrivit să propunem "schiţe de cateheze" şi nu "planuri dezvoltate", pentru a da posibilitate fraţilor mai tineri a le dezvolta singuri, atât pentru a fi originali în alcătuirea lor, cât şi pentru a le adapta conţinutul la situaţiile concrete în care îşi desfăşoară misiunea. Iar când spunem "adaptare" ne referim atât la beneficiarii (ascultătorii) catehezelor, cât şi la catehetii înşişi, potrivit puterii de receptare a învăţăturii, pe de o parte, şi de transmitere, pe de alta, totodată în funcţie de nivelul intelectual şi duhovnicesc, de râvna personală, de problemele concrete etc.

---

[243] Dintre manuale mai cunoscute sunt două: Pr. prof. dr. Dumitru CĂLUGĂR, *Catehetica*, Manual pentru Institutele Teologice, Bucureşti, 1976 şi Pr. prof. Nicolae PETRESCU, *Catehetica*, Manual pentru Seminariile Teologice, Bucureşti, 1978, iar ca îndrumar catehetic mai apropiat de zilele noastre recomandăm volumul Pr. prof. Sorin COSMA, *Cuvinte ale dreptei credinţe*, Arad, 1992, 572 p. (în curs de reeditare).

1. ETAPELE REDACTĂRII ŞI PREZENTĂRII CATEHEZEI

Redactarea şi prezentarea catehezei implică parcurgerea unor etape obligatorii. Aceste etape se aseamănă foarte mult cu cele care trebuie parcurse pentru întocmirea şi susținerea predicii, preluate, de fapt, din Retorica latină[244]: ***inventio*** *(adunarea materialului),* ***dispozitio*** *(aranjarea lui),* ***elocutio*** *(grija pentru limbaj şi stil),* ***memoria*** *(asimilarea, memorarea),* ***actio*** *(grija pentru gestică, mimică, atitudini etc.).*

a. **Inventio** (*inventio-ire = descoperire)* - implică efortul de a găsi şi aduna materialul în legătură cu tema ce urmează a fi tratată. În acelaşi timp, "inventio" presupune şi explorarea propriei memorii, pentru valorificarea unor cunoştințe acumulate în timp. Din punct de vedere practic, la fel ca în cazul pregătirii apropiate a predicii, în această etapă a găsirii şi adunării materialului, recomandăm trei mijloace speciale, care pot asigura originalitatea catehezei: *o rugăciune* pentru începutul lucrului, fie chiar şi mai scurtă, *meditarea* asupra temei şi modalității de lucru şi *încercarea de a schița un plan scris fără a consulta nici o sursă de inspirație*. Astfel, rugăciunea va face ca redactarea catehezei să se desfăşoare într-o atmosferă harică, iar meditarea sau cugetarea profundă asupra temei ne va antrena întreaga ființă în perspectiva redactării. Cateheza nu este doar lucrarea noastră, ci este, întâi de toate, lucrarea lui Dumnezeu. Ca orice act liturgic şi cateheza este sinergică, divino-umană: împreună-lucrarea omului cu Dumnezeu. De aceea ne vom ruga Lui să ne ajute cu harul Său pentru a întocmi şi rosti o cateheză folositoare pentru zidirea întru mântuire a credincioşilor. Schița personală (cu formularea temei, a ideilor, argumentelor, digresiunilor etc.) va fi determinantă în asigurarea originalității. Cum şi cât timp afectăm fiecăreia dintre aceste trei etape

---

[244] A se vedea QUINTILIAN, M. Fabius, *Arta oratorică*, Trad. Maria HETCO, B.P.T., vol. I, II şi III, Bucureşti, 1974, 409 + 383 + 465 p.

preliminare în parte vom stabili de la caz la caz. Dintre ele, etapei "meditației" îi consacrăm de obicei un spațiu mai mare de timp: propriu-zis, după rugăciunea de început, timpul care se va scurge până la schițarea în scris a planului şi a conținutului. Să luăm un exemplu: pentru o cateheză săptămânală, dintr-o zi programată anume, începem să ne facem planuri în minte cu cinci-şase zile înaintea susținerii efective, frământând teme, idei, gândindu-ne la eventuale actualizări etc. Pe parcursul zilelor respective vom renunța poate la unele idei cu care am pornit, vom adăuga altele, vom reveni asupra unora etc. etc. Acest "proces" mental este întru-totul benefic şi se poate desfăşura cu întreruperi, între alte treburi şi obligații, "printre picături" - cum se spune. De multe ori şi seara, înainte de a adormi, este bine să ne lăsăm antrenați în aceste "meditații catehetice", căci peste noapte subconştientul continuă să caute idei, soluții, formulări, în aşa fel încât dimineața beneficiem de ele fără să fi făcut vreun efort special. Astfel, după câteva zile de căutări vom avea deja o mulțime de idei şi formulări, din care vom selecta apoi şi vom aşterne în scris ceea ce considerăm că este necesar[245].

Dacă nu vom proceda aşa şi vom începe prin a ne inspira şi copia de la alții, vom fi inevitabil influențați şi riscăm să nu mai avem mai nimic original în cateheza respectivă. După ce ne-am fixat, însă, propriile idei şi intenții, vom recurge desigur şi la sursele pe care le considerăm de folos, având în vedere cu prioritate Sfânta Scriptură şi Sfinții Părinți. Schița personală (am zice şi *originală*), prezintă încă două avantaje: catehetul are, *ab initio*, sentimentul stăpânirii temei şi

---

[245] Cele trei etape propuse de noi se regăsesc, în legătura cu redactarea predicii, care nu diferă esențial de cea a redactării catehezei, şi în unele tratate omiletice occidentale. Bunăoară, J. Daniel BAUMANN semnalează următorii paşi ("steps"): *1. Preparing the precher. Prayer begins all preparation; 2. Choosing the subject and text; 3. Studying the text; Shaping the material; Writing the sermon...*etc. (*An introduction to contemporary preaching*, "Baker book house", Grand Rapids, Michigan, 1988, p. 117-119). Un alt exemplu este cel dat de Paul GUERIN şi Terence SUTCLIFFE, coautori ai volumului *Guide du prédicateur à l'usage des laics et des prêtres*, Centurion, Paris, 1994. Astfel, în capitolul "La préparation d'une homélie", propune etapele: *1. Lire les textes dans le missel (sans notes ni commentaires); 2. Travailler les textes avec commentaires; 3. Méditer personnellement les textes; 4. Penser à l'auditoire; 5. Faire une première rédaction; 6. Mettre au point la rédaction finale...*, p. 77-78.

conştientizează limitele în care va face munca de documentare, ceea ce va favoriza ulterior câştigarea unui timp prețios. Materialul poate fi adunat apoi sub forma fişelor, a notițelor, sau chiar prin aşezarea de semne în cărțile sau revistele pe care le vom utiliza;

b. **Dispositio** (*dispositio-onis = orânduire, aranjare*) înseamnă operația de repartizare a materialului potrivit momentelor logico-psihologice ale catehezei. Ordinea acestor momente, pe care le vom prezenta ceva mai jos, corespunde într-o anumită măsură cu momentele din retorica greco-romană: *exordium* = partea introductivă; *narratio* = istorisirea faptelor; *diviso* = analizarea faptelor şi ideilor; *argumentatio* = prezentarea temeiurilor (probelor) pentru susținerea celor expuse şi, după caz, pentru respingerea argumentelor adversarului (secatanți, eretici etc.); *digressio* = utilizarea ilustrațiilor în legătură cu tema (pilde, istorioare etc.), care au darul de a "rupe" monotonia expunerii, de a crea un binevenit "respiro", atât pentru ascultători, cât şi pentru vorbitor; *peroratio* = partea finală a expunerii, care presupune o anumită fermitate, vehemență (în sensul bun al cuvântului) şi chiar şi puțin patos, în scopul de a fi cât mai convingător;

c. **Elocutio** (*elocutio-onis = exprimare, fel de exprimare, stil*) este etapa în care vorbitorul se va îngriji de stilul cuvântării, sub aspectul corectitudinii gramaticale şi al frumuseții de exprimare. Se înțelege de la sine că şi limbajul va fi cel potrivit conținutului catehezei şi cadrului în care se desfăşoară, adică un limbaj teologic, bisericesc, liturgic ş.a. După ce am repartizat materialele la locul potrivit în cadrul planului, redactarea efectivă a catehezei o vom face într-un limbaj corect gramatical şi într-un stil cât mai frumos, plăcut şi convingător. Cateheza trebuie scrisă în totalitate, mai ales de către începători. În cazul în care, din diferite motive, n-o vom scrie în întregime, este de neapărată nevoie să se alcătuiască măcar un plan mai dezvoltat. La folosirea materialului trebuie să ne ferim pe cât posibil de copiere (plagiat!), chiar dacă în materialul adunat avem multe idei ale altora. Acest material

cules trebuie în aşa fel prelucrat încât să avem sentimentul că predica şi cateheza întocmită este a noastră. Cu timpul vom folosi tot mai puțin materiale de împrumut, exceptând textele scripturistice şi patristice, care nu deteriorează niciodată originalitatea, ci, dimpotrivă, o autentifică. Vom folosi mai puțin (sau deloc) ideile, frazele şi cuvintele altora, pentru a învăța noi înşine, nu alții prin noi, căci ***cateheza este un act de creație personală,*** nu de compilație.

Etapa "elocutio" implică, de fapt, întregul efort stilistic al catehetului. În traducere, precum am menționat mai sus, *elocutio* înseamnă *exprimare* sau *stil*. Stilul reprezintă, aşadar, *totalitatea mijloacelor lingvistice pe care le foloseşte un scriitor pentru a-şi exprima gândirea şi simțirea sa.* Sau, potrivit Dicționarului Explicativ al Limbii Române, *talentul, arta de a exprima ideile şi sentimentele într-o formă aleasă, personală*.[246]

Stilul catehezei are, esențial, un fond comun, dar aplicat el se prezintă cu anumite particularități, de la vorbitor la vorbitor, potrivit temperamentului, capacității, stărilor sufleteşti şi mai ales talentului oratoric. De aceea, pe bună dreptate scriitorul francez Buffon (1707-1788) a spus că "Le style est l'homme même..."

Din punct de vedere omiletic şi catehetic stilul poate fi analizat sub trei aspecte: *gramatical, literar* şi *bisericesc*. În cele ce urmează vom puncta, pentru o minimă orientare, doar elementele de bază ale stilului, fără să intrăm în detaliile care trebuie studiate de fapt în cadrul gramaticii limbii române.[247]

- **gramatical** (sau literal, *ad litteram*), însemană respectarea regulilor de bază

---

[246] *DICȚIONARUL EXPLICATIV AL LIMBII ROMÂNE* (DEX), Editura "Univers enciclopedic", Bucureşti, 1998, p. 1021, col. II.

[247] Pentru considerații speciale privind limbajul şi stilul poate fi consultat articolul nostru, *Factori ai reuşitei predicii: noțiuni de limbaj, stil, gestică, material ilustrativ etc.,* publicat în "Studii Teologice", Seria a II-a, anul L (1998), nr. 3-4, p. 86-103.

ale limbii din punct de vedere fonetic, morfologic, sintactic, lingvistic şi semantic[248]. Principalele calităţi ale stilului gramatical sunt: *corectitudinea, puritatea*[249]*, precizia, claritatea, fineţea* şi *armonia stilistică*;

- **literar**, adică vorbirea figurată, care implică următoare clasificare: *figuri*

stilistice de cuvinte şi *figuri stilistice retorice.* Între figurile stilistice de cuvinte (numite şi "tropi" de la grecescul *trevpw* = *a întoarce, a schimba*) se înscriu: *epitetul, comparaţia, metafora, alegoria, personificarea, hiperbola* etc., iar figurile stilistice retorice mai utilizate sunt: *inversiunea, repetiţia, interogaţia retorică, invocaţia retorică, antiteza, gradaţia, eufemismul, reticenţa, concesia, antilogia (*sau paradoxul), exclamaţia etc.;

- **bisericesc**, adică stilul limbii "vechilor cazanii"[250], armonizat desigur

lexicului actual. Este, de fapt, stilul liturgic al sfintelor slujbe, atât de apreciat de către credincioşii noştri. Cum predica şi cateheza sunt considerate tot un acte liturgice, stilul trebuie să fie acelaşi. La 3 octombrie 1876, la Iaşi, Mihail Eminescu participa la parastasul Voevodului Grigore Ghica, săvârşit cu prilejul dezvelirii bustului acestuia. Impresionat de frumuseţea limbii liturgice din rugăciunile şi cântările slujbei, Eminescu avea să noteze plin de admiraţie: "Aceasta este dulcea limbă a trecutului!" [251]. Remarca poetului ne sugerează a nu pierde dulceaţa şi frumuseţea limbii noastre de dragul modernismului şi al neologismelor, care ne pot duce, de altfel, în ispita preţiozităţilor şi al unei suficienţe retorice, detestabile în urechile ascultătorilor. Dacă în antichitate oratoria (sau *Retorica*) era considerată o artă, cu toate că ea se axa cel mai adesea pe discursurile avocaţilor în tribunale, cu atât mai mult predica creştină: ea este, trebuie să fie mereu operă de artă, o mostră a

---

[248] "Semantica" este ramura lingvisticii care se ocupă cu sensurile cuvintelor.

[249] A nu se face confuzie cu "purismul", adică tendinţa de a elimina cu orice preţ arhaismele, provincialismele şi neologismele, atitudine care duce, de fapt, la sărăcirea limbii.

[250] După celebra expresie a poetului-preot Alexei Mateevici, din cunoscuta poezie "Limba noastră".

[251] Apud D. MURĂRAŞU*, Na¡ionalismul lui Eminescu*, Bucureşti, 1932, p. 188. Vezi şi ed. a II-a, Bucureşti, 1994, Edit. "Pacifica", sub îngrijirea lui Oliviu TOCACIU, p. 139, nota 40.

vorbirii îngrijite, inteligente, pătrunzătoare. Dar să reținem, totodată, că în predică şi cateheză nu facem artă pentru artă, ci ***artă pentru a-i convinge pe ascultători la săvârşirea faptelor bune în vederea mântuirii.*** Pe scurt, ***artă pentru mântuire***. De aceea, nu vom utiliza figurile stilistice de dragul stilului, ci pentru a transmite la modul optim adevărurile de credință. La Amvon trebuie să se vorbească altfel decât prin ziare, la televizor, la radio, pe stradă, la piață etc. Sau, cum foarte bine s-a spus, *predicatorii creştini trebuie să rămână oratori ai Amvonului, nu ai forului*. Pe de altă parte, sfințenia adevărurilor evanghelice nu poate fi exprimată decât prin cuvinte curate, *bisericeşti*, ferite de banalități, vulgaritate, dezacorduri şi cacofonii[252]. Cuvintele predicii şi ale catehezei să poarte pecetea liturgică a cuvintelor armonioase de rugăciune. Desigur, predica nu se confundă cu rugăciunea, dar ambianța în care se rosteşte trebuie să fie aceeaşi ca în timpul rugăciunii, sau oricărei alte slujbe. Noi spunem acum "predică", dar rostirea omiletică se poate numi foarte bine şi "oratorie bisericească". Or, cuvântul "oratorie" vine din latinescul "oratoria" care înseamnă "vorbire", dar şi "rugăciune", plecându-se de la rădăcina termenului "os-oris" (gură), căci cu aceeaşi gură vorbim, dar ne şi rugăm în acelaşi timp. Aşadar, predica nu este o vorbire oarecare, ci un *act liturgic* care se desfăşoară în cadrul liturgic al unei sfinte slujbe. Este, altfel spus, *ca o slujbă.* De aceea, stilul omiletic şi catehetic autentic este cel bisericesc, care valorifică dulcea limbă a trecutului, fără a respinge tot ce este plăcut, frumos şi convingător din stilurile exprimării obişnuite, gramatical, literar etc.

d. **Memoria** presupune efortul de memorare pe care catehetul trebuie să-l facă pentru a face o expunere liberă. Evident, memorarea nu se va face mecanic, cuvânt cu cuvânt, dar se vor reține toate ideile importante, inclusiv succesiunea lor. În acest scop cel mai mare sprijin îl va avea în planul catehezei, iar fidelitatea memorării va depinde în mare măsură de caracterul logic al acestui plan.

---

[252] De la gr. "**kakov**"", care însemană "urât" şi "**fonhv**" = sunet.

e. **Actio** cuprinde toate mijloacele catehetului prin care îşi expune cateheza: *vocea* (*pronunțarea*), *gestica*, *mimica*, *ținuta vestimentară* etc.

Astfel, *vocea*, deodată cu *pronunțarea*, trebuie să fie naturală, caldă, dulce, curată, cu timbru plăcut, nu forțată, dură sau stridentă. În cateheză nu utilizăm invariabil aceeaşi intensitate a vocii, pentru că trebuie s-o adaptăm în permanență textului, auditoriului, spațiului în care vorbim. În unele momente vorbim mai tare, în altele mai încet, uneori pronunțând şi câte un cuvânt şoptit, fiind atenți în tot timpul să fim auziți de toată lumea. Să luăm aminte că vorbitul mai tare nu înseamnă să țipăm! Nimic mai dezagreabil ca țipetele, vorbitul prea tare, în loc de vorbire calmă, cu o intensitate a vocii bine armonizată contextului liturgic. Este adevărat că în unele momente conținutul catehezei solicită o intensitate mai mare a vocii, dar *numai în anumite momente* şi în nici un caz nu vom țipa!

Aşadar, *pronunțarea* sau *rostirea propriu-zisă a cuvântării*, ca efect direct al vocii, trebuie să aibă câteva însuşiri de bază:

- *naturală*, potrivit cu firea şi temperamentul fiecăruia, nu forțată, nici căutând să imite pe cineva, nici afectată;
- *corectă*, conformă cu regulile ortoepice ale gramaticii;
- *variată*, adaptându-se permanent la conținut şi la simțămintele pe care vrem să le exprimăm;
- *armonioasă*, adică o rostire echilibrată, nici prea rară (care duce la plictisirea şi pierderea receptivității ascultătorilor), nici prea grăbită (care-i lasă în urmă pe ascultători).

Gesturile catehetice sunt mişcările mâinilor şi ale corpului, în general, care însoțesc rostirea. Frumusețea unei expuneri rezultă nu numai din conținut ci şi din gesturi şi mişcarea corpului. De aceea trebuie să avem un control atent mai ales asupra mâinilor şi a capului. Se înțelege, desigur, că la cateheză, la fel ca în predică,

nu vom avea o poziție rigidă, fixă, de "statuie", sau de copil timid care-şi rosteşte sufocat de emoție poezia pe scenă. Dar nici nu vom face gesturi excentrice, fluturând mâinile în toate părțile, sau mişcând tovărăşeşte mâna dreaptă, precum dictatorii comunişti. De asemenea, nu ne vom balansa corpul cu mişcări de balet, nici nu vom ridica mereu călcâiele ca gimnastele. Ci vom face numai acele mişcări discrete, absolut necesare pentru a sublinia anumite momente ale cuvântării. Vom fi atenți, totodată, la mişcarea capului, care trebuie să fie ținut drept şi natural, mişcându-l la fel de discret ca şi celelalte părți ale corpului. Trebuie să luăm seama la câteva capcane: capul ținut prea mult plecat dezvăluie o timiditate excesivă, dat pe spate aroganță, înclinat în laturi lâncezeală, țeapăn şi nemişcat o oarecare duritate de caracter.

Mimica şi expresia feței trebuie să însoțească, de asemenea, în mod natural şi discret textul catehezei. Ascultătorii privesc tot timpul fața celui care vorbeşte, fruntea, obrajii, mişcarea sprâncenelor, urmărind mai ales expresivitatea ochilor. Simțămintele noastre se pot citi foarte uşor din felul privirii, ochii fiind numiți pe bună dreptate "ferestre ale sufletului", prin care noi vedem lumea şi lumea priveşte în noi. De aceea, în timpul catehezei vom privi cu seninătate pe cei din fața noastră, fără să fixăm privirea doar spre o singură direcție, sau un anume colț al bisericii, şi nici să ținem ochii închişi, complet sau pe jumătate, ori să afişăm o privire rătăcită şi căutătoare peste ascultători. Vom privi în aşa fel încât fiecare ascultător să se simtă văzut, fără a ne localiza cu insistență asupra cuiva. Întrucât privirile unor credincioşi care urmăresc cu simpatie desfăşurarea catehezei sunt încurajatoare pentru vorbitor, socotim, totuşi, că este indicat a-i privi mai des, dar nu minute în şir şi nu doar pe ei. Altfel, credincioşii respectivi se vor simți stingheriți, fapt care nu va trece neobservat nici de către cei din jur.

Ținuta vestimentară, este un punct asupra căruia socotim de prisos a insista prea mult, rezumându-ne la observația că preotul trebuie să fie îmbrăcat în odăjdii

îngrijite, deopotrivă, la sfintele slujbe şi în timpul predicii şi catehezei. Nu murdare, zdrenţuite, şifonate, prea mari sau prea mici. Părul, barba, dinţii, unghiile, încălţămintea, sunt de asemenea elemente care trebuie îngrijite cu atenţie, căci un catehet neglijent tuns, nepieptănat, cu dinţii stricaţi, cu unghiile netăiate (sau cu unghie mare la degetul mic...), cu pantofii murdari etc., trezeşte dezgust în faţa ascultătorilor. Cât ar fi cateheza de bună, susţinută de către un preot neglijent nu-şi va împlini scopul! Trebuie eliminat categoric, de asemenea, obiceiul unor confraţi de a purta ghiul pe unul din degete. Gestul este şi de prost gust şi sfidător: în timp ce mulţi dintre credincioşi abia îşi pot asigura pâinea traiului zilnic, "păstorul" lor se afişează cu podoabe de aur... Asta nu însemnă, însă, că nu poate purta inelul obişnuit, dacă este căsătorit.

*

Toate aspectele care ţin de "actio", menţionate mai sus (şi altele asemenea) se încadrează în acel *simţ al măsurii* pe care trebuie să-l aibă orice slujitor autentic, pe care l-am numi de fapt ***bunul-simţ***.[253]. Iar *măsura*, spune Sf. Isaac Sirul, *face orice lucru frumos!*[254] Cine se îngrijeşte să cultive bubul simţ, sau simţul bunei măsuri, îşi va controla întotdeauna vocea, pronunţarea, gesturile, ţinuta corporală şi vestimentară etc. Bunul simţ al predicatoruluişi catehetului, pe care credincioşii îl vor constata, va fi, deodată, factor decisiv al reuşitei şi criteriu esenţial de evaluare a catehezei şi predicii. O bună stăpânire şi utilizare a vocii, gesticii, mimicii etc., ca factori auxiliari ai reuşitei, deodată cu un conţinut corespunzător al catehezei, va favoriza o ***comunicare*** optimă cu ascultătorii-ucenici[255]. Aceşti factori fac parte din

---

[253] Pentru detalii în acest subiect, vezi Pr. V. GORDON, *Despre bunul simţ în predică,* sau, *respectul faţă de cuvânt*, în " Vestitorul Ortodoxiei", nov. 1993.

[254] La Pr. prof. dr. D. STĂNILOAE, *Spiritualitate şi comuniune în Liturghia ortodoxă*, Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 1986, p. 36.

[255] Pentru o comunicare optimă cu credincioşii trebuie avută în vedere mai întâi o bună comunicare (*comuniune*) cu Dumnezeu. De fapt, comunicarea în predică este întreită: cu Dumnezeu, cu semenii şi cu el însuşi. În aceste trei direcţii, predicatorul trebuie să aibă împăcare şi atunci comunicarea va avea temei.

ceea ce omiletica modernă numeşte "metalimbaj", sau "metacomunicare"[256], adică limbajul şi comunicarea de dincolo de cuvintele propriu-zise. Căci avem, deodată, o comunicare obişnuită, *verbală*, dar şi o comunicare specială, *non-verbală* sau "meta-verbală", cea a gesturilor, a timbrului vocii, a ținutei corporale etc. Învățătorul ideal va fi cel care va transmite mesajul evanghelic armonizând cele două căi, verbală şi meta-verbală, realizând astfel o comunicare optimă cu ascultătorii, din toate punctele de vedere.

2. ***P L A N U L   C A T E H E Z E I***

Manualele de Catehetică prezintă planul catehezei cu anumite deosebiri, nu foarte mari, dar observabile totuşi. Pentru a facilita asimilarea şi utilizarea unui plan cât mai adecvat trebuințelor din zilele noastre, recomandăm unul foarte simplu, dar pe care-l socotim eficient. Se înțelege de la sine că acest plan este flexibil, uşor de adaptat la subiectele, locul şi auditoriul pentru care se alcătuieşte, totodată pasibil de îmbogățire sau simplificare. Căci într-un fel vom aborda un subiect la clasă, la ora de religie, în alt fel, desigur, în biserică. În mare, pentru ambele situații, planul pe care-l propunem este următorul:

1. ***Pregătirea aperceptivă*** – este momentul logico-psihologic cu ajutorul căruia se pregăteşte terenul pentru abordarea subiectului propus. Denumirea se leagă de termenul francez ***aperçevoir*** = *a zări, a întrezări, a observa discret* etc. Întrezărim, adică, subiectul, din referințele ce se fac la un subiect tratat anterior, cu care de obicei se află în strânsă legătură. De exemplu, dacă vorbim despre "Cultul Sfintelor Moaşte", se presupune că în cateheza anterioară s-a vorbit despre "Cultul

---

[256] Vezi lect. dr. I. TOADER, *Metode noi în practica omiletică,* Cluj-Napoca, 1997, p. 163-164. De asemenea, PEASE, Allan (and GARNER A.), *Limbajul vorbirii sau arta conversației* (în original: *Talk language; how to use conversation for profit and pleasure*), trad. de Ileana Busuioc, Bucureşti, 1994.

Sfinților", în general. Acest moment poate coincide, de fapt, cu ***ascultarea lecției precedente***, de aceea unele manuale, în loc de "pregătirea aperceptivă", indică “ascultarea” ca prim moment al catehezei.

2. *Anunțarea temei –* se va face direct, în puține cuvinte, într-un mod cât mai accesibil: *Astăzi vom vorbi, cu ajutorul Domnului, despre Cultul Sfintelor Moaşte.*

3. *TRATAREA* va constitui cel puțin 50% din corpul catehezei. Pentru orice subiect religios, tema va fi tratată cu temeiuri din Sfânta Scriptură şi din Sfinții Părinți, fără a se face, însă, abuz de texte, urmând a fi selectate bineînțeles cu mult discernământ. Se vor utiliza, de asemenea, elemente din prezentul cotidian, cu materiale extrase, la nevoie, şi din literatura laică, din informațiile mas-media etc. Chiar dacă fondul conținutului va fi cel clasic, tradițional, izvorât din tezaurul doctrinar, biblic, istoric, canonic, cultic ş.a., cu vechime considerabilă, prezentarea se va face sub semnul exigențelor contemporane, în limbajul actual, potrivit interesului celor care ascultă *hic et nunc*.

4. *Recapitularea (fixarea)*, este momentul în care sub forma dialogului (*forma erotematică, întrebătoare,* sau *socratică*) se procedează la întrebări şi răspunsuri, pe baza conținutului prezentat în tratare. Scopul este de a fixa mai bine elementele de bază (de aici şi denumirea de “fixare”), sau a lămuri ceva dacă n-a fost bine înțeles. Întrebările pot fi puse atât de către cei care ascultă, cât şi de către cel care predă.

5. *Asocierea* (uneori ***aprofundarea***), are menirea de a face mai multă lumină asupra subiectului, *asociindu-l* cu un subiect similar. Bunăoară, dacă vorbim despre Sfintele Moaşte, vom arăta că în aceeaşi categorie de cinstire sunt Sfintele Icoane, Sfânta Cruce etc. Există subiecte, însă, la care nu se pot face asocieri pe măsura importanței. În aceste cazuri se poate recurge la *aprofundare*. De exemplu, dacă vom prezenta o cateheză despre Sfânta Treime, se recomandă utilizarea

aprofundării, atât cât auditoriul poate urmări şi asimila în acel spaţiu relativ restrâns de timp.

6. ***Generalizarea*** – reprezintă momentul care ne pregăteşte de finalul catehezei. "Generalizare" înseamnă integrarea subiectului concret într-un sistem sau cadru general, *adică o definire concisă a temei,* alcătuită în contextul din care face parte acel subiect. Uneori generalizarea poate fi reprezentată de un text biblic, text care defineşte în mod fericit subiectul respectiv, alteori o frază dintr-un sfânt părinte, sau chiar o concluzie personală.

7. ***Aplicarea (încheierea)***, este momentul concluziilor finale, procedându-se la legarea subiectului de viața practică. Spre exemplu, dacă am susținut o cateheză despre Sfânta Cruce, vom îndemna pe cei prezenți să o cinstească după cuviință, iar închinăciunea să se facă în mod corect. Propriu-zis, atât la clasă cât şi în biserică, se vor face câteva închinăciuni demonstrative, acest lucru însemnând, de fapt, *aplicarea* celor învățate în tratare.

*

Răsfoind manuale şi cărți cu cateheze diverse, observăm că unele dintre ele conțin şi ***intuiția***, ca moment logico-psihologic. Şi nu este greşit. Când anumite subiecte o cer, putem folosi într-adevăr *materialul intuitiv*, care va fi deosebit de util. De exemplu, vorbind despre Sfintele Icoane, vom arăta, desigur, câteva icoane celor prezenți. Vorbind despre geografia Țării Sfinte, vom utiliza, bineînțeles, harta, ca material intuitiv. În asemenea situații momentul "intuiției" va fi plasat imediat după tratare, sau chiar în interiorul tratării. Imagini intuitive pot fi utilizate, de asemenea, chiar fără un material anume, făcând apel la imaginație sau imaginarea unei situații. Vorbind, de pildă, despre Tablele Legii Vechi, le descriem intuitiv, pentru că nu le putem avea efectiv în mână...

*

Cum spuneam şi mai sus, planul de mai sus este flexibil, maleabil, pretându-se la adaptări potrivit cerințelor concrete. Sunt situații care solicită parcurgerea tuturor momentelor logico-psihologice, altele care necesită mai puține. De pildă, *recapitularea* poate lipsi atunci când subiectul este mai uşor şi a fost înțeles deplin la *tratare.* Poate lipsi uneori şi *asocierea* sau, după caz, *aprofundarea* etc.

*   *

*

X. SCHIȚE DE PLANURI PENTRU CATEHEZE[257]

I. *CATEHEZĂ DESPRE IMPORTANȚA LECTURILOR PENTRU LUMINAREA CREDINȚEI* [258]

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ: - ştim cu toții cât de important este cultul divin pentru viața noastră duhovnicească[259], întrucât numai cine participă efectiv la sfintele slujbe se poate numi *creştin activ*, *care trăieşte creştinismul dinăuntru;*

- creştinul care nu frecventează biserica şi nu participă la cultul ei, este un simplu "spectator", viețuind, de fapt, în afara creştinismului. Este vorba, cu regret notăm, de tipul "creştinului fără Biserică". În această situație se ajunge de obicei şi dintr-o lipsă de luminare a credinței, din lipsă de catehizare, din lipsa unor lămuriri pe care trebuie să le primească credinciosul de la preot, *totodată din lipsa unor lecturi minime*, mai ales pentru creştinii intelectuali, care, prin natura preocupărilor, simt nevoia unei informări suplimentare.

2. ANUNȚAREA TEMEI: - astăzi vom vorbi, cu ajutorul Domnului, despre *importanța lecturilor pentru luminarea credinței*.

3. TRATARE: - fiecare domeniu al preocupărilor omeneşti presupune existența unei anumite bibliografii de specialitate. Observăm acest fapt nu numai în ramurile ştiinței, ale industriei, comerțului, agriculturii etc., dar chiar şi pentru îndeletniciri particulare ale unor oameni simpli (de exemplu țăranii crescători de albine, *apicultorii,* au la îndemână una sau mai multe cărți din domeniul

---

[257] Conținutul acestor schițe va fi adaptat potrivit nivelului ascultătorilor: pentru cei cu un nivel superior de înțelegere vor fi utilizate cât mai multe date (chiar şi altele decât cele menționate), iar pentru începători doar strictul necesar.
[258] Se are în vedere faptul că această cateheză se va ține în biserică.
[259] Se presupune că în cateheza anterioară s-a vorbit despre **cultul divin**.

albinăritului, cu descrieri detaliate ale acestei insecte domesticite, cu rețete pentru hrană, pentru boli etc.). Căci "secretele" îndeletnicirilor nu pot fi transmise şi reținute doar pe cale orală, fiind necesară scrierea şi studierea lor ca atare;

- adevărurile de credință, de asemenea, nu sunt transmise şi moştenite doar prin viu grai, de la părinți la copii, de la preoți la credincioşi etc. (*deşi în mare măsură se întâmplă şi aşa*), ci prin cărți speciale, asupra cărora vom insista în cele ce urmează;

- precizăm, mai întâi, care sunt cărțile necesare pentru un minimum de informare şi zidire duhovnicească, altfel spus care constituie "abc-ul" creştinului: întâi de toate ***Biblia*** (iar pentru copii ***Mica Biblie***); concomitent, ***Catehismul*** cu întrebări şi răspunsuri; trebuie atras atenția că în privința citirii Bibliei, începătorii să parcurgă mai întâi ***Noul Testament*** şi apoi ***Vechiul Testament***, spre a se întări în prealabil cu învățăturile evanghelice, după care pot întâmpina mai uşor imaginile deseori contradictorii şi confuze ale perioadei de dinainte de Hristos; apoi: ***Viețile Sfinților, Proloagele, Filocalia, Patericul*** şi altele din aceeaşi categorie; desigur, ne-am putea opri aici, dar din experiența practică ştim că foarte mulți credincioşi citesc mai mult. Dăm câteva exemple: cărți din colecția ***Părinți şi Scriitori Bisericeşti***, ***Manuale de Teologie***, ***romane pioase*** (ca de exemplu: *Fabiola, Martirii, Ben-Hur, Quo-Vadis, Cămaşa lui Hristos),* apoi diferite ***cărți de spiritualitate***, autohtone şi traduceri, oferite din belşug de edituri creştin-ortodoxe oficiale şi particulare[260]. Din mica bibliotecă personală nu vor lipsi, desigur: ***Cartea de rugăciuni***, ***Psaltirea, Ceaslovul***, ***Acatistierul***, care conțin, o dată cu rugăciuni,

---

[260] Cele oficiale funcționează în fiecare arhiepiscopie şi episcopie, iar dintre cele particulare amintim: *Anastasia*- Bucureşti*, Deisis*-Sibiu*, România Creşină*-Bucureşti*, Editura Bizantină*- Bucureşti*, Editura Ramida, Editura Valea Plopului* etc. Trebuie să atragem atenția că mai există şi alte edituri care se auto-intitulează creştin-ortodoxe, dar nu au competență în domeniu. Acestea aduc de fapt un mare prejudiciu misiunii catehetice ortodoxe, prin puerilitatea abordării unor subiecte în care autorii dovedesc un cras amatorism (*Pelerinul român-Oradea, Edit. M-tirii Frăsinei etc.).*

acatiste, psalmi ş.a. şi îndrumări catehetice şi tipiconale extrem de utile pentru programul duhovnicesc particular;

- creştinii trebuie sfătuiţi ca atunci când nu înţeleg ceva din Biblie sau alte lecturi, să ceară lămuriri preotului, totodată să-i solicite şi alte cărţi, potrivit nevoilor personale. În acest scop, se cunoaşte, fiecare parohie are o ***bibliotecă parohială,*** care poate fi amenajată chiar în Sfântul Lăcaş (dacă este spaţiu), spre a fi la îndemâna tuturor celor interesaţi în luminarea credinţei ortodoxe;

4. **RECAPITULARE**: - care sunt, aşadar, cărţile de căpătâi pe care trebuie să le citească creştinii?

- alături de acestea, ce alte cărţi de spiritualitate ortodoxă cunoaşteţi?

5. **INTUIŢIA**: - iată, iubiţi credincioşi, vă prezentăm acum câteva dintre cărţile care vă stau la îndemână, unele din biblioteca parohială (care pot fi împrumutate pe un anumit termen), altele de la pangarul bisericii, care pot fi cumpărate pentru a vă îmbogăţi propriile biblioteci (*se vor prezenta câteva cărţi, iar dacă timpul îngăduie se vor citi şi mici fragmente din ele, pentru ilustrare).*

6. ASOCIEREA: - alături de lecturile creştine, despre care am vorbit mai sus, în scopul luminării credinţei avem şi alte mijloace pe care vi le recomandăm: *ascultarea predicilor şi catehezelor la sfintele slujbe; convorbirile cu preoţii (mai ales în cadrul Tainei Sfintei Spovedanii), cu profesorii de teologie, cu creştini mai avansaţi în cunoştinţele religioase etc.; participarea la conferinţele pe teme religioase, susţinute de slujitori reprezentativi ai Bisericii; ascultarea unor emisiuni creştin-ortodoxe difuzate la radio şi televiziune* (de exemplu, Iaşul şi Clujul au posturi de radio ortodoxe care transmit 24 din 24 de ore, zilnic); *lectura presei religioase de bună calitate* etc. etc.

7. GENERALIZAREA: - între preocupările plăcute şi folositoare sufletului omenesc se numără şi cititul cărţilor ("Nu este alta şi mai plăcută zăbavă decât cetitul cărţilor", a spus cronicarul Miron Costin). De aceea socotim potrivit să

amintim acum şi îndemnul Sf. Ap. Pavel dat lui Timotei, dar - prin el - nouă tuturor: "Până la venirea mea, ia aminte la citit, la îndemnat, la învățătură" (I Tim. 4, 13).

8. APLICAREA: - la început de secol XXI, instruirea catehetică nu reprezintă doar un deziderat de îmbogățire duhovnicească personală, ci este ***o datorie misionară***. În condițiile în care sectele de tot felul, dublate de nenumărate curente paranormale, de fel de fel de mişcări şi asociații pretins-religioase, desfăşoară o activitate deosebit de intensă, creştinul ortodox trebuie să posede măcar un minimum de cunoştințe spre a putea face față cât de cât unei eventuale discuții, totodată pentru ca să ştie a discerne "grâul de neghină" din mulțimea cărților şi publicațiilor care au inundat piața, care sunt puse în cutiile poştale sau sunt împărțite gratuit pe stradă, în parcuri etc.

*

II.

CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA SCRIPTURĂ

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ: - Dumnezeu S-a revelat oamenilor pe două căi: naturală şi supranaturală. Revelația supranaturală, la rândul ei, a fost transmisă tot prin două căi: *Sfânta Scriptură* şi *Sfânta Tradiție*;

- între aceste două căi există unele **asemănări** *(au acelaşi izvor, Dumnezeu; acelaşi mesaj al credinței, nu se contrazic etc.)*, dar şi unele **deosebiri** *(ca formă de exprimare, una în scris, cealaltă şi scris şi oral; Sfânta Scriptură este inspirată în totalitate, Sfânta Tradiție numai parțial; Sfânta Scriptură transmite cuvântul Domnului direct, Sfânta Tradiție - indirect, uneori comentat, interpretat etc.*).

2. ANUNȚAREA TEMEI: vom vorbi astăzi, cu ajutorul Domnului, despre Sfânta Scriptură.

3. TRATAREA:

- ***definiția***: colecția de cărți ale Vechiului şi Noului Testament scrise

de către autori sacri, sub inspirația Sfântului Duh;

- ***denumirea**:* "Biblia" (*gr.* ta; bibliva = *cărțile*); "Sfânta Scriptură" (lat. *Sancta Scriptura*);
- ***cuprinsul**:* Vechiul Testament - 39 cărți canonice + 13 necanonice;

Noul Testament - 27 de cărți canonice[261];

- ***stabilirea canonului***: - pentru Vechiul Testament pe vremea lui

Ezdra (sec. V î.Hr.), pentru Noul Testament, sfârşitul sec. I, recunoscut de către Biserică la Sinodul local din Laodiceea (360) şi Sinodul al VII-lea Ecumenic (Niceea, 787);

- ***elemente de istorie a textului biblic***: **a. Vechiul Testament**: aprox.

---

[261] În cateheza dezvoltată vor fi nominalizate toate cărțile Sfintei Scripturi;

în anul 1250 î. Hr. Moise primeşte tablele Legii pe muntele Sinai şi scrie Pentateuhul. Celelalte scrieri vetero-testamentare sunt alcătuite până aprox. în sec. V î. Hr. (pe vremea lui Ezdra); **Septuaginta** = varianta grecească a Bibliei ebraice. Traducerea s-a făcut în Alexandria, pe la 250 î.Hr., de către 72 învățați evrei aduşi din Palestina, de Ptolemeu al II-lea Filadelful. De reținut că însuşi Mântuitorul (ca de altfel şi Sfinții Evanghelişti) citează după Septuaginta, nu după varianta ebraică; **Vulgata =** varianta latină a Bibliei, tradusă de către Fericitul Ieronim (sec. al IV-lea); **Textul Masoretic** ("masora"=tradiție) = textul ebraic al Vechiului Testament, transcris în sec. VIII-X d. Hr., care pe lângă consoanele existente până atunci, primeşte şi vocale, pentru a facilita lectura. Unii exegeți afirmă, însă, că masoreții au falsificat unele versete, în defavoarea creştinilor şi, evident, în favoarea iudeilor; **b**. **Noului Testament** a fost scris în limba greacă, cu excepția Evangheliei după Matei, scrisă inițial în ebraică (dialectul aramaic), dar tradusă apoi în greacă, de către însuşi autorul;

- împărțirea în capitole şi versete*:* a. *În capitole:* sec. al XIII-lea, cardinalul Ştefan Langton şi călugărul Huges de saint Glef; b. *În versete:* în sec. al XVI-lea, tipograful parizian Robert Ştefan. Această împărțire a permis, apoi, utilizarea lecturii folosind "locurile paralele" de la subsolul fiecărei pagini;

- **primele ediții româneşti** ale Bibliei: 1648 (numai Noul Testament, numit "de la Bălgrad", datorat ostenelii mitropolitului Simion Ştefan); **1688 - prima ediție integrală ("Biblia lui Şerban")**; 1856 - Biblia de la Buzău; 1858 - Biblia lui Şaguna; 1795 - Biblia de la Blaj; 1914 - Biblia de la Bucureşti; 1936 - Biblia lui Gala Galaction şi Vasile Radu; 1944 - Biblia patriarhului Nicodim; 1968 - Biblia patriarhului Justinian etc.

- **"Varianta Cornilescu" =** acceptată oficial de către Societatea Biblică Britanică (1921). Cornilescu Dimitrie, călugăr schismatic, a fost inițial cântăreț bisericesc al preotului Tudor Popescu, la Biserica "Cuibul cu barză" din

Bucureşti, ambii trecuți la sectari. Este Biblia românească a sectanților, cu intervenții părtinitoare în textul original...

- **Biblia de la Ierusalim** - opera colectivă a unui mare grup de specialişti catolici, cu o traducere prea liberă a textelor;

- **Biblia "ecumenică"** = "Traduction Oecumenique de la Bible" (TOB), alcătuită de o echipă mixtă, cu note explicative la subsol. Nu are autoritate ştiințifică.

- ***inspirația Sfintei Scripturi*** = autorii ei au scris sub influența directă a Sfântului Duh. *Argument biblic*: "Toată Scriptura este insuflată de Dumnezeu şi de folos spre învățătură" (II Tim. 3, 16);

- ***interpretarea Sfintei*** **Scripturi** se face atât literal (istorico-gramatical), cât şi alegoric. Pentru a nu greşi, interpretarea se face numai de către persoane autorizate de Biserică. Să luăm aminte la avertismentul Sf. Ap. Petru: "În ele (*Epistolele Sf. Ap. Pavel, n. n.)* sunt unele lucruri anevoie de înțeles, pe care neştiutorii le răstălmăcesc ca şi pe celelalte Scripturi, spre a lor pierzare" (II, 3, 16). Calități *sine qua non* ale interpreților: să fie recunoscuți de către Biserică, să cunoască Sfânta Scriptură şi Sfânta Tradiție şi să aibă o pregătire teologică atestată oficial, să aibă o viață morală corespunzătoare etc.

- ***importanța Sfintei Scripturi pentru mântuire***. Însuşi Mântuitorul îndeamnă: "Cercetați Scripturile, că socotesc că în ele aveți viață veşnică..." (Ioan 5, 39), iar în alt loc: "Aceasta este viața veşnică: să Te cunoască pe Tine, adevăratul Dumnezeu şi pe Iisus Hristos pe care L-ai trimis" (Ioan 17, 3). Iar cunoaşterea lui Dumnezeu nu este posibilă fără cuvântul Său revelat în Scriptură. De asemenea, se ştie că pentru mântuire este nevoie de credință, har şi fapte bune. Credința este, întâi de toate, "din auzire, iar auzirea prin cuvântul lui Hristos" (Romani 10, 17). Sfântul Ioan Gură de Aur, bun cunoscător şi mare exeget al Sfintei Scripturi, afirmă: "Cunoaşterea Scripturilor întăreşte duhul, curăță conştiința, smulge patimile

înrobitoare, seamănă virtutea, ne ridică deasupra săgeților diavolului, ne face să locuim aproape de cer, eliberează sufletul de legăturile trupului, dându-i aripi uşoare şi face să intre în sufletul cititorilor tot ceea ce s-a putut spune vreodată mai bine"[262].

4. RECAPITULAREA: - se fixează elementele de bază ale întrebări de genul "ştiți să nominalizați câteva dintre cărțile V. T. şi N. T.?", "cum se face interpretarea Sfintei Scripturi?", "care este importanța ei pentru mântuire?" etc.

5. ASOCIEREA: - cunoaşterea supranaturală dobândită prin Sfânta Scriptură se asociază (şi se completează) cu ajutorul Sfintei Tradiții (despre care vom vorbi într-o cateheză separată), dar şi prin cunoaşterea naturală (directă) a creației, după cuvântul psalmistului: "Cerurile spun slava lui Dumnezeu şi facerea mâinilor Lui o vesteşte tăria" (Psalm 18, 1).

6. GENERALIZAREA: - Sfânta Scriptură este Cartea prin excelență, din trei puncte de vedere: a. ***istoric*** (istoria mântuirii neamului omenesc); b. ***religios-moral*** (cea mai înaltă scriere sacră); c. ***literar*** (un monument unic al literaturii universale).

7. APLICAREA: - credem că sunt valabile şi astăzi cuvintele Sfântului Ioan Gură de Aur: "Necunoaşterea Sfintei Scripturi este pricina tuturor relelor"[263]. De aceea, remediul se subînțelege.

- fiecare creştin trebuie, mai ales în condițiile complicate ale vieții contemporane, să fie un om "tare în Scripturi", aşa cum se spune în Faptele Apostolilor despre iudeul Apollo, alexandrin de neam (18, 24);

- cunoaşterea autentică a Scripturii este pază bună împotriva oricăror

[262] *Omilia a X-a,* P. G., LXIII, 485.
[263] *Omilia a IX-a la Coloseni,* P.G. LXII, 361.

rătăciri, înlesneşte aflarea celor mai bune răspunsuri în fața atacurilor sectare şi este cel mai prețios sprijin în misiunea noastră de a-i ajuta pe semeni să se apropie de Dumnezeu.

*

top

III. *CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA TRADIȚIE*

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ: - am observat în cateheza anterioară că Dumnezeu S-a revelat oamenilor pe două căi, naturală şi supranaturală, iar calea supranaturală are, la rândul ei, două mijloace: *Sfânta Scriptură* şi *Sfânta Tradiție*;

- cunoaşterea lui Dumnezeu şi a doctrinei Bisericii nu este posibilă numai prin intermediul Sfintei Scripturi, cum greşit pretind confrații protestanți şi neoprotestanți, ci şi prin intermediul documentelor Sfintei Tradiții, aşa cum vom vedea în cele ce urmează.

2. ANUNȚAREA TEMEI: astăzi vom prezenta câteva din învățăturile de bază cu privire la Sfânta Tradiție.

3. TRATAREA:

- ***definiție***: *totalitatea adevărurilor de credință necuprinse în Sfânta Scriptură, dar consemnate în scris mai târziu;* ***etimologic***, termenul provine din latinescul "traditio-onis" = predare, transmitere (a învățăturii), povestire; ***alte denumiri***: *predanie, memoria vie a Bisericii* (Sergiu Bulgakov), *viața duhului în Biserică* (Vladimir Lassky);
- ***temeiuri biblice***: "Sunt multe alte lucruri pe care le-a făcut Iisus, care dacă s-ar fi scris..." (Ioan 21, 25); "Drept aceea, fraților, stați neclintiți şi țineți predaniile pe care le-ați învățat, fie prin cuvânt, fie prin epistola noastră" (II Tesaloniceni 2, 15);
- ***temeiuri patristice***: - Sf. Vasile cel Mare: "Dintre dogmele şi păstrate în Biserică, pe unele le avem din învățătura scrisă, iar pe altele le-am primit din tradiția apostolilor. Ambele forme de transmitere au aceeaşi putere pentru

credință. Şi oricine are o inițiere cât de mică în chestiunile bisericeşti nu va ridica obiecții. Fiindcă, dacă am încerca să lăsăm la o parte obiceiurile care n-au temei scris (*în Biblie, n.n.*), ca şi când n-ar avea mare însemnătate, am greşi, păgubind Evanghelia în cele esențiale. De exemplu, ca să amintesc de primul şi cel mai obişnuit: ce temei scris au cei care speră în numele Domnului nostru Iisus Hristos să se însemneze cu semnul Crucii? Din ce scriere am învățat să ne întoarcem spre răsărit în timpul rugăciunii?... În virtutea căror scrieri (biblice) binecuvântăm apa botezului, undelemnul ungerii, şi pe cel care se botează? Nu în virtutea tradiției transmise în mod tainic? Nu provin toate acestea din învățătura părinților noştri păstrate în taină, care bine au ştiut că prin tăcere se păstrează caracterul sacru al tainelor?..."[264]

- Sf. Ioan Damaschin: "În Sfânta Scriptură nu se pomenesc cele întâmplate la moartea Sf. Născătoarea de Dumnezeu Maria. Dar acestea se povestesc în cea mai veche şi adevărată Tradiție, care ştie să relateze că în momentul slăvitei ei adormiri toți Sf. Apostoli care colindau lumea în vederea mântuirii acesteia s-au adunat la Ierusalim venind pe calea aerului. Aici au avut o viziune îngerească şi se auzea o melodie dumnezeiască a puterilor cereşti..."[265].

- ***aspecte ale Sfintei Tradiții: statornic*** şi ***dinamic***. a. **Statornic** - se referă la conținutul Tradiției Apostolice (*Tradiția dumnezeiască apostolică*), care începe la Cincizecime şi se încheie la moartea Sfântului Ioan, fixat în scris de Biserică până în epoca sinoadelor ecumenice. b. **Dinamic** = preluarea, comentarea, actualizarea şi trăirea aspectului statornic;

---

[264] Sf. VASILE CEL MARE, *Despre Sfântul Duh*, XXVII, Migne, P.G. 32, 188; vezi trad. rom. de pr. C. CORNIȚESCU şi pr. T. BODOGAE, vol. 12 PSB, Bucureşti, 1988, p. 79-80.

[265] Sf. Ioan DAMASCHIN, *Omilii la Adormirea Fecioarei Maria*, 2, 18, Migne, P.G., 96, 748; apud Pr. prof. I. G. COMAN, *Sfânta Tradiție în lumina Sfinților Părinți*, în "Ortodoxia", anul VIII (1956), nr. 2, p. 165.

- ***criteriile Sfintei Tradiții*** au fost fericit formulate de către Vincențiu de Lerini (sec. IV): "In ipsa item catholica ecclesia magnopere curandum est ut id teneamus quod ubique, quod semper, quod ab omnibus creditum est" (*În însăşi Biserica universală trebuie avut grijă foarte mult să ținem ceea ce a fost crezut peste tot, totdeauna, de către toți*)[266];
- ***deosebiri confesionale***: - În Biserica Romano-Catolică învățătura despre Sfânta Tradiție, principial, este aceeaşi. Aplică, însă, greşit aspectul dinamic al ei, prin introducere de dogme noi, nevalidate de vreun sinod ecumenic;
    - Bisericile Protestante (şi "fiicele" lor mai mici, cele neoprotestante), resping în totalitate Sfânta Tradiție, susținând *in corpore* "Sola Scriptura". Parțial, recunosc şi ei, totuşi, o anumită "tradiție bisericească", întrucât, vrând-nevrând, şi-au format şi ei tradițiile lor;
- ***documentele care tezaurizează învățăturile statornice ale Sfintei Tradiții***:
    - *hotărârile sinoadelor ecumenice;*
    - *canoanele Sfinților Părinți;*
    - *cărțile de cult ale Bisericii;*
    - *mărturisirile de credință şi catehismele Bisericii;*
    - *monumentele de artă bisericească;*
    - *datini şi practici acceptate de Biserică.*

4. RECAPITULAREA: se fixează elementele principale din tratare, prin câteva întrebări: "Ce este Sfânta Tradiție?", "Care sunt temeiurile prin care Biserica o consideră izvor al Revelației?", "Unde este tezaurizată?" etc.

5. ASOCIEREA: - trebuie sesizată în detalii apropierea profundă a Sfintei Tradiții de Sfânta Scriptură, deodată cu interdependența lor. Pe de o parte,

---

[266] VINCENȚIU DE LERINI, *Commonitorium primum*, 2, Migne, PL, 50, 640; apud. pr. I. Gh. COMAN, *Op. cit.*, p. 171.

conținutul Sfintei Tradiții își are temeiul în Sfânta Scriptură, iar pe de altă parte, Sfânta Scriptură însăși devine mai accesibilă prin elementele de tezaur ale Sfintei Tradiții (în special tâlcuirile Sfinților Părinți).

6. GENERALIZAREA: - din cele prezentate până aici, reiese un strâns raport între Scriptură, Tradiție și Biserică: "Rostul și lucrarea Sfintei Tradiții constă, deci, atât în precizarea înțelesului Scripturii (*prin regula de credință pe care o are Biserica*), cât și în actualizarea și dinamizarea cuvântului Scripturii fiecărei generații, fiecărui timp, până la sfârșitul veacurilor"[267].

7. APLICAREA: - Sfânta Tradiție este prețuită cu adevărat de către cei care cunosc documentele ei și, mai ales, trăiesc conform principiilor pe care acestea le conțin. Cine le ignoră, n-au ce prețui și nici nu se pot bucura, din păcate, de binefacerile lor;

- după cum credem și mărturisim infailibilitatea Sfintei Scripturi, așa trebuie să credem și să mărturisim infailibilitatea Sfintei Tradiții, având ca temei *lucrarea directă și continuă a Sfântului Duh în viața Bisericii*[268].

[267] Pr. lector G. REMETE, *Dogmatica Ortodoxă*, Alba Iulia, 1996, p. 103-104.
[268] Pr. prof. I. Gh. COMAN, *Op. cit.*, p. 178.

top

IV. *CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA TREIME*

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ: - cea mai mare poruncă din Lege, reconfirmată şi de către Mântuitorul Iisus Hristos, este iubirea de Dumnezeu (dublată de iubirea aproapelui)-(Deut. 6, 5; Luca 10, 28). După cum nu poți spune, însă, că iubeşti pe cineva dacă nu-l cunoşti, tot aşa nimeni nu poate afirma că-L iubeşte pe Dumnezeu dacă nu-L cunoaşte, atât cât El a îngăduit, desigur;

- cunoaşterea lui Dumnezeu nu este doar un deziderat al lumii imanente, ci este legată de veşnicie, după cuvintele Mântuitorului: "Aceasta este viața veşnică: să Te cunoască pe Tine, singurul Dumnezeu adevărat, şi pe Iisus Hristos pe care L-ai trimis" (Ioan 17, 3);

- când rostim cuvântul "Dumnezeu", întotdeauna avem în vedere Sânta Treime: Tatăl, Fiul şi Sfântul Duh, *o singură ființă, întreită în persoane*. De aceea, cateheza noastră îşi propune evidențierea elementelor de bază cu privire la dogma Sfintei Treimi.

2. **ANUNȚAREA TEMEI**: *Astăzi vom medita asupra învățăturii ortodoxe cu privire la Sfânta Treime*.

3. TRATAREA:

3 - dogma Sfintei Treimi reprezintă cea mai mare taină a creştinismului. De aceea, credem că în locul "dogmei Sfintei Treimi" este mai potrivită formularea "taina Sfintei Treimi", datorită atributului infinității dumnezeieşti care copleşeşte capacitatea finită şi relativă a cunoaşterii umane. Întemeiați pe mărturiile

Scripturii, toţi Sfinţii Părinţi învaţă că Dumnezeu nu poate fi cunoscut în fiinţa Sa, ci doar în lucrările Sale, *atât cât El însuşi S-a revelat*;

- **Mărturii scripturistice.** Sfânta Scriptură ne dă mărturie că Dumnezeu S-a revelat ca Treime de Persoane: **a**. Vechiul Testament: "Să facem om după chipul şi asemănarea **Noastră**" (Facere 3, 25); **Teofania** de la stejarul Mamvri (Facere 18); "Sfânt, sfânt, sfânt este Domnul Savaot..." (Isaia 6, 3);

b. Noul Testament: **La Botezul Domnului**, arătarea Sfintei Treimi sau *Teofania* (Matei 3, 16-17); trimiterea Apostolilor la propovăduire, în numele Sfintei Treimi: "Mergând, învăţaţi..., botezându-le *în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh*" (Matei 28, 19);

- **Mărturii patristice**. **a.** Sfinţii Părinţi participanţi la primele două sinoade ecumenice (Niceea - 325 şi Constantinopol - 381) au formulat dogma trinitară, sintetizând-o în Simbolul de credinţă numit "niceo-constantinopolitan); **b**. cele mai reprezentative tratate trinitare au scris următorii Sfinţi Părinţi: *Atanasie cel Mare (Despre întruparea Logosului; Contra elinilor), Vasile cel Mare (Despre Duhul Sfânt), Grigorie de Nyssa (Contra lui Eunomiu), Grigorie de Nazianz (Cele cinci cuvântări teologice), Chiril al Alexandriei (Despre Sf. Treime), Didim cel Orb (Despre Sfântul Duh, Despre Sf. Treime)*[269].

Pentru nivelul obişnuit al unei cateheze recomandăm, însă, capitolul al VIII-lea, "Cartea întâia", din *Dogmatica* Sfântului Ioan Damaschin[270], întrucât acest sfânt părinte a cunoscut şi a valorificat tratatele menţionate anterior, depăşind, însă, nivelul unei simple sinteze, prin contribuţii personale de valoare excepţională. Iată, bunăoară, cum descrie el credinţa în Sfânta Treime[271]:

---

[269] O parte dintre aceste tratate sunt accesibile datorită traducerilor din colecţia PSB de la Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, cum este, de exemplu, lucrarea *Despre Sfânta Treime* (trad. pr. D. Stăniloae, PSB - 40, 1994), altele datorate altor edituri şi colecţii, ca lucrarea *Cele cinci cuvântări teologice* ale Sf. Grigorie de Nazianz (trad. pr. D. Stăniloae, Edit. Anastasia, Bucureşti, 1993).

[270] "Izvoarele Ortodoxiei", nr. 1, Trad. Pr. Dumitru Fecioru, Editura Librăriei Teologice, Bucureşti, 1938, p. 18-34.

[271] Reproducem doar câteva fragmente din capitolul menţionat.

"Credem în Tatăl şi în Fiul şi în Sfântul Duh, în care ne-am şi botezat. Căci astfel a poruncit Domnul apostolilor să boteze, zicând: *Botezându-i pe ei în numele Tatălui şi al Fiului şi al Sfântului Duh*. Credem într-Unul Tatăl, principiul şi cauza tuturora; nu S-a născut din cineva; singurul care există necauzat şi nenăscut; este făcătorul tuturora. Este prin fire Tatăl singurului Unuia născut, Fiul Său şi purcezătorul Prea Sfântului Duh. Credem şi într-unul Fiul lui Dumnezeu, Unul născut, Domnul nostru Iisus Hristos, Care S-a născut din Tatăl înainte de toți vecii, lumină din lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat, născut nu făcut, de-o-ființă cu Tatăl, prin Care toate S-au făcut... De asemenea, credem şi în Duhul Sfânt, Domnul şi făcătorul de viață, care purcede din Tatăl şi se odihneşte în Fiul, împreună închinat şi slăvit cu Tatăl şi cu Fiul, ca fiind de aceeaşi ființă şi co-etern. Credem în Duhul cel din Dumnezeu cel drept, cel conducător, izvorul înțelepciunii, al vieții şi al sfințeniei. El este şi se numeşte Dumnezeu împreună cu Tatăl şi cu Fiul; nezidit, desăvârşit, creator, atotstăpânitor, atoatelucrător, atotputernic, nemărginit în putere; El stăpâneşte întreaga zidire, dar nu este stăpânit; îndumnezeieşte, dar nu este îndumnezeit; desăvârşeşte, dar nu se desăvârşeşte; împărtăşeşte, dar nu se împărtăşeşete; sfințeşte, dar nu se sfințeşte; mângâietor, deoarece primeşte rugăciunile tuturor; în toate, asemenea Tatălui şi Fiului..."[272];

- **Analogiile Sfintei Treimi**. Pe lângă mărturiile scripturistice şi patristice, un oarecare merit în înțelegerea raționalității, posibilității şi sensului existenței unei realități personale întreite îl au anumite analogii din lumea materială, ca de exemplu: *sufletul omenesc* (cu cele trei componente: rațiune, sentiment şi voință)*, pomul* (rădăcină, trunchi şi coroană), *soarele* (corp mineral, căldură şi lumină), *floarea* (corpul ei, culoarea şi mirosul*), spațiul* (înălțime, lungime, lățime*), timpul* (trecut, prezent şi viitor) etc.

---

[272] *Ibidem*, p. 19, 20, 27 şi 28.

- **Erezii anti-trinitare**. Dogma Sfintei Treimi fiind taina tainelor, aşadar cel mai greu accesibilă omului, a fost deseori răstălmăcită, ajungându-se la erezii care au pus la grea încercare Biserica şi pe slujitorii ei devotaţi. Cele mai vehemente erezii sunt catalogate în patru grupe: *monarhianismul* (susţine o singură Persoană divină; reprezentanţi: Pavel de Samosata şi Sabelie); *subordinaţionismul* (Fiul şi Duhul Sfânt nu sunt egali cu Dumnezeu Tatăl; reprezentanţi: Arie şi Macedonie); *triteismul* (susţine existenţa a trei Dumnezei distincţi; reprezentanţi: Ioan Filipon din Alexandria, sec. al VI-lea); *unitarianismul* = un monarhianism "modern", susţinut de Faustus Socinus, sec. al XVII-lea. De aici şi denumirea de "socinieni".

Cultul divin - izvor al cunoaşterii dogmei Sfintei Treimi. Întemeiat pe Sfânta Scriptură şi pe Sfânta Tradiţie, cultul divin (public şi particular) exprimă în modul cel mai accesibil nuanţele dogmei trinitare, învăţându-ne, de fapt, că pe Dumnezeu îl cunoaştem în măsura în care îl slăvim şi îl experiem liturgic, începând cu simpla închinăciune, continuând cu meditarea în linişte adâncă asupra lucrărilor şi însuşirilor Persoanelor Prea Sfintei Treimi şi încheind cu împărtăşirea din Sfântul Potir, la Sfânta Liturghie.

4. **RECAPITULAREA**:
   - care sunt formele cele mai frecvente de mărturisire a credinţei în Sfânta Treime? (R: închinăciunea şi Simbolul de credinţă);
   - redaţi o mărturie biblică şi una patristică, cu privire la dogma Sfintei Treimi;
   - care este modalitatea cea mai eficientă de a cunoaşte dogma Sfintei Treimi?

5. APROFUNDAREA. Întrucât elementele materiale (şi nici chiar analogiile pomenite mai sus) nu pot fi asociate cu dogma Sfintei Treimi, în locul momentului logico-psihologic al catehezei numit "asociere", propunem *aprofundarea*, chiar dacă acum o vom face foarte pe scurt, din cauza spațiului restrâns al catehezei noastre, desigur. Propriu-zis, ne vom referi la un singur detaliu, ce apare sub forme discrete, învăluite în mister, în Scriptură şi Tradiție, dar excelent formulat de către părintele Dumitru Stăniloae[273], anume *reflectarea iubirii intra-trinitare în creație.* Aşa cum menționam mai la început, Dumnezeu ne este cunoscut prin lucrările sale, între care cel mai accentuat prin observarea iubirii Sale față de creație. Detaliul concret la care dorim să facem referire este *reflectarea iubirii Persoanelor Sfintei Treimi în familie*. Astfel, triunghiul iubirii intra-trinitare (*Tatăl şi Fiul îşi asociază iubirea şi o îndreaptă asupra Sfântului Duh; Tatăl şi Sfântul Duh asupra Fiului; Fiul şi Sfântul Duh asupra Tatălui*) se poate vedea reflectat în iubirea dintre persoanele unei familii autentic creştine, cu deosebire în familiile cu copii (iar unde nu se nasc în mod natural, pot fi înfiați): *tata şi mama îşi asociază şi îndreaptă iubirea asupra copiilor; tata şi copiii asupra mamei; mama şi copiii asupra tatălui...*

Esențial, *numai o treime de persoane poate exercita iubirea completă, autentică*.

---

[273] A se vedea *Teologia Dogmatică Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, Bucureşti, 1978, cap. al III-lea, *Sfânta Treime, structura supremei iubiri*, p. 306-309. Iată câteva crâmpeie ale "demonstrației" părintelui profesor: "Un subiect unic în sens absolut ar fi lipsit de bucuria şi deci de sensul existenței... Două subiecte realizează prin comuniunea lor o oarecare consistență şi o bucurie şi un sens al existenței. dar nici această doime reală, care e în acelaşi timp o unitate dialogică, bazată pe unitatea de ființă, nu e suficientă. Comuniunea în doi este şi ea limitare... Aceasta nu-i scoate din monotonia unei vederi restrânse, sau a unei singurătăți în doi. ***Numai al treilea subiect îi scoate din neîntrerupta lor singurătate în doi, numai al treilea subiect care poate fi şi el partener de comuniune...***", p. 308-309 (subl. n.).

6. GENERALIZAREA: "***Prea Sfântă Treime****, miluieşte-ne pe noi:* ***Doamne****, curăţeşte păcatele noastre;* ***Stăpâne****, iartă fărădelegile noastre;* ***Sfinte****, cercetează şi vindecă neputinţele noastre, pentru numele Tău!"*

7. APLICAREA (încheierea). Dogma Sfintei Treimi fiind *Dogma-Dogmelor* şi *Taina-Tainelor*, nu poate fi înţeleasă decât printr-o credinţă luminată, prin trăire creştină autentică şi mai ales prin rugăciune (cult). De aceea, în locul oricăror concluzii, propunem rostirea unei mărturisiri-rugăciune, întâlnită foarte frecvent în cultul nostru ortodox: "Nădejdea mea este Tatăl, scăparea mea este Fiul, acoperământul meu este Duhul Sfânt; Treime Sfântă, slavă Ţie!"

top

1*V. CATEHEZĂ DESPRE MAICA DOMNULUI*

1. **PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ**:

   - Cultul Bisericii noastre este structurat pe o succesiune ierarhică bine determinată: *adorare* pentru Prea Sfânta Treime, *supra-venerare (= supracinstire)* pentru Maica Domnului şi *venerare (= cinstire)* pentru Sfinți, Sfânta Cruce, Sfinții Îngeri şi Sfintele Moaşte;

   - Fecioara Maria a fost aleasă, pentru vrednicia ei, de Dumnezeu însuşi pentru a-L naşte pe Iisus Hristos, Mântuitorul nostru. Această alegere este o dovadă că însuşi Dumnezeu i-a acordat o cinstire fără egal, temei logic şi firesc pentru a o cinsti şi noi, oamenii, în chip deosebit. Din păcate nu toți creştinii acceptă această logică. De aceea, o cateheză despre Maica Domnului este binevenită, din cel puțin două puncte de vedere: 1. Pentru a evidenția temeiurile de bază ale cinstirii; 2. Pentru a răspunde atacurilor nedrepte din partea sectarilor.

2. **ANUNȚAREA TEMEI**: *Vom vorbi astăzi despre câteva dintre temeiurile cinstirii Maicii Prea Curate, deodată cu evidențierea importanței slujirii ei în iconomia mântuirii.*

3. TRATAREA:

- Temeiuri biblice. *a. Vechiul Testament*: **1**. Fac. 3, 15: "Duşmănie voi pune între tine şi între femeie, între sămânța ta şi sămânța ei; aceasta îți va zdrobi capul, iar tu îi vei înțepa călcâiul". Sfinții Părinți înțeleg prin "femeie" pe Maica Domnului, iar "sămânța" = Fiul ei, Iisus Hristos; **2**. Isaia 7, 14: "Iată Fecioara va lua

în pântece şi va naşte Fiu şi îi vor pune numele Emanuel"; **3**. Iezechiel 44, 2: "Poarta aceasta va fi închisă; nu se va deschide şi nimeni nu va intra prin ea, căci Domnul Dumnezeul lui Israel a intrat prin ea. De aceea va fi închisă" (referire la pururea fecioria Maicii Domnului); **4**. Psalm 45, 10: "Stătut-a Împărăteasa de-a dreapta Ta, în haină aurită şi preaînfrumusețată" (referire la locul în ierarhia cerească). O dată cu acestea, trebuie reținute şi alte locuri vetero-testamentare, cu referire tainică la Maica Domnului: Facere 28, 11-19 (*Scara lui Iacov*), Ieşire 3, 2 (Rugul care ardea şi nu se mistuia), Ieşire 16, 33 (Vasul = năstrapa cu mană), Num. 17, 8 (Toiagul lui Aaron) etc.

b. Noul Testament: **1**. Luca 1, 28: "Bucură-te, ceea ce eşti plină de har, Domnul este cu tine. Binecuvântată eşti tu între femei" (cuvintele arhanghelului Gavriil); **2**. Luca 1, 35: "Duhul Sfânt se va pogorî peste tine şi puterea Celui Preaînalt te va umbri" (cuvintele aceluiaşi arhanghel); **3**. Luca 1, 42: "Binecuvântată eşti tu între femei..." (cuvintele Elisabetei); **4**. Luca 11, 27: "Fericit este pântecele care Te-a purtat şi sânii la care ai supt!" (o femeie din popor), cuvinte pe care Iisus le-a confirmat: "Aşa este..." (v. 28); **5**. Luca 2, 51, loc în care aflăm că Iisus îi era supus; **6**. Ioan 2, 3 - Iisus preface apa în vin, *la rugămintea Maicii Sale;* **7**. Ioan 19, 26 - aflăm că nici când era pe Cruce Iisus nu a uitat-o, încredințând-o ucenicului său iubit.

- **Temeiuri patristice** (dogmatice, canonice, cultice): **1**. Sinodul al III-lea Ecumenic (Efes, 431) l-a condamnat pe Nestorie care o numea pe Maica Domnului "Născătoare de Hristos" şi, prin semnătura a 198 de episcopi, i s-a recunoscut calitatea de "Qeotovko"", adică "Născătoare de Dumnezeu". Ca bază a hotărârilor sinodale au fost luate cele 12 anatematisme ale Sfântului Chiril al Alexandriei[274]; **2**. Tot la sinodul al III-lea Ecumenic s-au stabilit câteva canoane prin care se condamnă învățăturile greşite ale lui Nestorie (inclusiv cele cu privire la Maica

[274] *Istoria Bisericească Universală*, Manual pentru Institutele Teologice, Bucureşti, 1975, p. 252.

Domnului), dar *şi ale celor care îi vor călca pe urme* (în special canoanele 2, 3, 4, 5 şi 7)[275]; **3**. Sfântul Ioan Damaschin spune: "Propovăduim că Sfânta Fecioară este în sensul propriu şi real Născătoare de Dumnezeu. Prin faptul ce Cel ce S-a născut din ea este Dumnezeu adevărat, este adevărată Născătoare de Dumnezeu aceea care a născut pe Dumnezeu adevărat, întrupat din ea..."[276]; **4**. În cultul ortodox, Maica Domnului este invocată după Sfânta Treime, înaintea îngerilor şi a sfinţilor, prin faptul că este considerată *mijlocitoare* prin rugăciunile ei. În această privinţă, este foarte sugestivă icoana numită "Deisis" (= Rugăciune), în care Mântuitorul este încadrat în dreapta de Maica Domnului, iar în stânga de Ioan Botezătorul. Frumuseţea şi bogăţia cultului Maicii Domnului se poate observa cel mai bine în slujbele consacrate sărbătorilor ei: *Naşterea...* (8 sept.) şi *Intrarea în Biserică* (21 nov.) - în care sunt evidenţiate virtuţile părinţilor, Ioachim şi Ana; *Buna-Vestire* (25 martie), în care este evocată acceptarea ei de a deveni Mama Fiului lui Dumnezeu; *Soborul...* (26 dec.) - omagiul Bisericii pentru vrednicia ei de mamă; *Adormirea...* (15 aug.) - care reliefează conştiinţa Bisericii că Maica Domnului este "Panaghia" (= Preasfânta), care ne miluieşte cu rugăciunile ei...

- **Câteva precizări la atacurile sectare**. Facem întâi menţiunea că obiecţiunile sectare sunt rezultatul ignoranţei lor în materie de interpretare biblică. Paradoxal, însă, îşi întemeiază tocmai biblic aceste obiecţiuni, legate în special de pururea-fecioria ei. "Bazaţi" pe textele de la Matei 1, 24 şi Matei 13, 55, spun că ea a mai avut copii, pe aşa-numiţii "fraţi" ai Domnului (care de fapt erau verişori). Răspunsurile ortodoxe sunt la îndemâna oricui, mai ales în Mărturisirile de credinţă (catehisme), încât nu insistăm aici asupra lor. În schimb, evocăm cuvintele de total bun simţ ale unui teolog protestant (!), Hengster Berg: "Pururea-fecioria Mariei constituie antiteza binecuvântată împotriva barbariei care socoteşte că aceea care a

---

[275] Vezi Arhid. prof. dr. Ioan FLOCA, *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note şi comentarii*, Sibiu, 1992, p. 73-75.

[276] *Op. cit*, p. 175-176.

luat Duh Sfânt şi a fost umbrită de puterea Celui Preaînalt a trăit apoi în comuniune matrimonială cu Iosif"[277].

- **Devieri ale romano-catolicilor şi protestanților**. a. Catolicii a promovat dogme noi: *imaculata concepție* (1858), *înălțarea ei cu trupul la cer* (1954), numirea ei, la Conciliul II Vatican (1965), ca *Mamă a Bisericii* ("Mater Ecclesiae") şi *Co-Redemptis* ("Co-Mântuitoare"); b. Protestanții îi acordă Maicii Domnului o oarecare, numind-o "fericită", "fecioară lăudată", "preavrednica", dar i-au rânduit nici un fel de cult, considerând-o doar o "femeie deosebită".

4. RECAPITULAREA:

- Cine i-a acordat Maicii Domnului cinste, mai întâi?
- Reproduceți trei temeiuri semnificative pentru cinstirea ei;
- Care este locul Maicii Domnului în cultul ortodox?

5. ASOCIEREA. Maica Domnului este considerată de Sfinții Părinți "Eva cea Nouă", care a născut pe Cel Care ne-a adus mântuirea, spre deosebire de "Eva cea Veche", soția lui Adam, prin care a venit căderea.

6. GENERALIZAREA: "*Cât va fi Biserica, şi în chip deosebit Biserica Ortodoxă, Maica Domnului va fi nelipsită din credința, din evlavia, din dragostea şi din cinstea noastră pentru ea. Numele ei îl poartă cele mai multe femei, icoana ei se găseşte în toate bisericile şi în cele mai multe case de creştini, sărbătorile ei sunt între cele mai de cinste, rugăciunile către ea, dintre cele mai obişnuite*" (prof. Teodor M. Popescu)[278].

---

[277] Apud Pr. lect. George Remete, *Dogmatica*, Alba Iulia, 1996, p. 286

[278] *Meditații Teologice*, Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureştilor, 1977, p. 52.

7. APLICAREA:

- evlavia poporului a păstrat până astăzi expresia "Doamne, Maica Domnului", care exprimă asocierea ei în lucrarea de mântuire;
- toate slujbele săvârşite în Biserica noastră au în rânduială rostiri de cinstire şi de cerere către Maica Sfântă;
- o dată cu argumentele biblice, patristice, liturgice etc., pentru cinstirea Maicii Domnului există *argumentul logic al bunului simţ: nu poate fi despărţit niciodată Fiul de Mamă şi nici Mama nu poate fi despărţită de Fiu*, aşa cum din păcate o fac neoprotestanţii şi, parţial, protestanţii. Cum poate susţine cineva că-L iubeşte pe Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Mântuitorul nostru, iar pe cea pe care El a ales-o ca mamă să o considere o simplă femeie, care nu şi-a păstrat sfinţenia fecioriei, a mai avut alţi copii etc. etc.?

*

top

VI. CATEHEZĂ DESPRE SFÂNTA BISERICĂ

1. PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ:

- mântuirea are două aspecte esenţiale: *obiectivă* şi *subiectivă*; cea

obiectivă se mai numeşte şi *răscumpărare*, cu trei dimensiuni: *de jertfă, recapitulativă* şi *ontologică*; cea subiectivă se numeşte şi *îndreptare*, fiind lucrarea de însuşire personală a mântuirii obiective, cu ajutorul harului, prin credinţă şi fapte bune;

- mântuirea subiectivă (sau personală) nu se poate realiza decât în Biserică, pentru că aici se dobândeşte harul, prin Sfintele Taine, începând cu Botezul ("De nu se va naşte cineva din apă şi din Duh, nu va putea să intre în împărăția lui Dumnezeu" - Ioan 3, 5), căci *în afara Bisericii nu există mântuire* ("Extra Ecclesia nulla salus", a spus Sf. Ciprian[279] şi tot el a afirmat: "Cine nu are ca mamă Biserica, nu poate avea pe Dumnezeu ca tată"[280]).

2. ANUNȚAREA TEMEI: *Astăzi vom vorbi despre importanța Bisericii pentru mântuirea noastră.*

3. TRATAREA:

1. *Întemeierea Bisericii*: **a**. Tainic, prin jertfa de pe Cruce a Mântuitorului ("... să păstrați Biserica lui Dumnezeu, pe care a câştigat-o cu însuşi sângele Său" - Fapte 20, 28); **b**. În mod văzut, istoric, în ziua Pogorârii Sfântului Duh, la Cincizecime (Fapte 2);

2. *Ființa Bisericii*: **a**. Biserica este o instituție *teandrică* (divino-umană), care-i cuprinde pe toți cei botezați, care mărturisesc credința cea una, uşa ei fiind deschisă pentru toți oamenii, inclusiv pentru cei păcătoşi ("Nu cei sănătoşi au nevoie de doctor, ci cei bolnavi...", Matei 9, 12); **b**. Biserica are două aspecte: *văzut* (locaş, membrii, acte cultice etc.) şi *nevăzut* (harul şi toate lucrările tainice); **c**. Biserica de aici, de pe cale, se numeşte "luptătoare", iar cea de dincolo de pragul imanentului, "triumfătoare". Biserica are, aşadar, şi un caracter veşnic, căci fiind " zidită pe piatra credinței, nici porțile iadului nu o vor birui!" (Matei 16, 18);

3**.** *Însuşirile Bisericii* sunt cele mărturisite în Simbolul de Credință: *una, sfântă, sobornicească* şi *apostolească*. **a**. *Una* - întrucât Unul este Întemeietorul şi

---

[279] *Epistole* 73, 21, 2; vezi şi *Apologeți de limbă latină*, vol. 3 PSB, Bucureşti, 1981, p. 432

[280] *De Unitate Ecclesiae,* VI; *Epistola* 74, 7, 2; vezi *Apologeți... cit.*, p. 438.

capul ei, Mântuitorul nostru Iisus Hristos (Efeseni 1, 23); **b**. *Sfântă* - sfânt fiind Duhul care lucrează în ea. În acest sens mărturisim despre ea că este şi *infalibilă* ("fallo" = a înşela; "infallo" = *care nu înşeală, care nu greşeşte)*; **c**. *Sobornicească (= universală)* - întrucât are în vedere mântuirea tuturor oamenilor ("Dumnezeu voieşte ca toți oamenii să se mântuiască şi la cunoştința adevărului să vină", I Tim 2, 4) şi se sprijină pe cele 7 sinoade (soboare) ecumenice; **d.** *Apostolească* - se sprijină şi pe mărturia Sfinților Apostoli, în prezența cărora s-a întemeiat şi care, la rândul lor, au întemeiat biserici locale în lumea cunoscută atunci. Lor li s-a spus: "Propovăduiți Evanghelia la toată făptura..." (Marcu 16, 15) şi "Mergând, învățați..." (Matei 28, 19).

4. *Membrii Bisericii*: clerul (ierarhia) şi poporul drept-credincios (mirenii).

5. *Biserica este şi factor al educației, nu doar al mântuirii*. Este important să remarcăm rolul ei şi în plan pedagogic, istoric-național etc. (La noi, cel puțin, după retragerea aureliană (271-275) până la întemeierea cnezatelor şi voevodatelor (secolul al XIV-lea) şi până la unificarea lor (Basarab I, 1330), *singura instituție existentă neîntrerupt a fost Biserica*. Ei îi revine, aproape în exclusivitate, meritul de a fi salvat ființa neamului de la pierire, în fața atâtor năvălitori, care-şi făcuseră drum pe la noi în acel mileniu văduvit de o conducere statală unitară. Acest mileniu, numit "întunecat", datorită acestei obscurități pe plan politic, a fost luminat doar de harul credinței drept-măritoare, dăruit cu generozitate, atunci ca şi astăzi, de Sfânta Biserică. Ea a ținut loc şi de şcoală şi de cancelarie domnească. Episcopii şi preoții au fost conducători spirituali la vedere şi, tainic, *cu timp şi fără timp*, *cu voie şi fără de voie,* îndrumători şi sfătuitori politici).

4. RECAPITULAREA:

- Cine a întemeiat Biserica? Care este "ziua ei de naştere" în istorie?

- Care sunt elementele care țin de ființa Bisericii?
- Detaliați rolul Bisericii ca factor al educației.

5. ASOCIEREA:

- Biserica, cu toate că este factorul cel mai important în lucrarea de mântuire, din punct de vedere al educației creştine nu este singurul. O dată cu ea, factori esențiali ai educației sunt familia şi şcoala. Astfel, buna conlucrare între aceşti trei factori este determinantă pentru *formarea caracterului moral creştin*, ținta finală a educației.

6. GENERALIZAREA: Biserica este darul lui Dumnezeu în care şi prin care dobândim mântuirea. Acest adevăr incontestabil a fost exprimat într-un mod deosebit de inspirat de către Fericitul Augustin: "În afara Bisericii poți avea totul în afară de mântuire. Poți avea cinstire, poți deține Evanghelia, poți avea credință şi să predici în numele Sfintei Treimi, dar *niciodată nu vei putea găsi mântuire decât în Biserică!*"[281].

7. APLICAREA:

- când pronunțăm cuvântul "Biserică" ne gândim, deodată, la clădirea (*locaşul*) de cult, la comunitatea credincioşilor (I Cor. 1, 2) şi la viața liturgică;
- sfințenia Bisericii se reflectă şi se regăseşte, prin extensiunea binefacerilor ei, atât în viața de familie (*familia însăşi este numită "mica biserică"*), cât şi în sufletul ("inima") fiecărei persoane în parte. Aşa se explică un minunat fragment de rugăciune din Canonul Sfintei Împărtăşanii: "Fărădelegile mele trece-le cu vederea, Doamne, Cel ce Te-ai născut din Fecioară, şi curățeşte inima mea,

[281] Apud N. MOLDOVEANU, *Comori dezgropate*, Editura "Casa şcoalelor", Bucureşti, 1997, p. 44.

făcând-o biserică a Preacuratului Tău Trup şi Sânge...”. În acelaşi sens, la fel de minunat, se exprimă Sf. Efrem Sirul: "*Să facem din sufletele noastre biserici, care să fie vrednice de Dumnezeu. Dacă vine unul din cei mari ai pământului, chiar şi uşa ta se împărtăşeşte de cinste. Cu atât mai mult trebuie să fie împodobită dacă Dumnezeu însuşi locuieşte în tine. Fii pentru El biserică şi preot. Slujeşte-i Lui în biserica ta, după cum a fost şi El preot şi jertfă pentru tine. Fii şi tu pentru El biserică, preot şi jertfă. Fiindcă sufletul tău este biserică, nu lăsa nici o necurățenie în ea. Nu lăsa nimic în casa lui Dumnezeu din cele ce sânt urâte. Împodobeşte-o în schimb cu tot ceea ce i se cuvine Lui...*"[282]

*

[282] *Ibidem*, p. 38.

top

VII. CATEHEZĂ DESPRE RUGĂCIUNE[283]

1. **PREGĂTIREA APERCEPTIVĂ**:

- Dumnezeu este nu numai Realitatea Supremă, ci şi Binele Absolut, de la Care ne vine, aşadar, toată bunătatea. Comuniunea cu El este vitală ("Fără de Mine nu puteţi face nimic!", Ioan 15, 5; "Rămâneţi în Mine şi Eu în voi. Precum mlădiţa nu poate să aducă roadă de la sine, dacă nu rămâne în viţă, tot aşa şi voi, dacă nu rămâneţi în Mine", Ioan 15, 4; de aici s-a inspirat, credem, Sf. Ap. Pavel când a mărturisit: "Toate le pot în Iisus Hristos, Cel ce mă întăreşte" - Filip. 4, 13);

- Comuniunea cu Dumnezeu se realizează prin cult. Structurii psiho-fizice a omului îi corespund cele două dimensiuni ale cultului: *intern* şi *extern*. *Cultul intern* este concentrat în cele trei virtuţi teologice (sau *cardinale*), *credinţa*, *nădejdea* şi *dragostea*, iar *cultul extern* se manifestă în două moduri: *public (sfintele slujbe)* şi *particular (rugăciunea)*.

2. *Astăzi vom vorbi despre aspectele generale ce ţin de cultul particular, adică despre rugăciune.*

3. TRATAREA:

A. *Definiţie* şi *etimologie*. Cea mai cunoscută definiţie este cea formulată de Evagrie Monahul (numit şi "Ponticul", † 399): "Rugăciunea este vorbirea minţii cu

---

[283] Pentru redactarea acestei schiţe de cateheză utilizăm cu precădere *Teologia Morală Ortodoxă*, vol. 2, Editura Institutului Biblic şi de Misiune al BOR, Bucureşti, 1980, p. 13-55 şi *Învăţătura de Credinţă Creştină Ortodoxă*, aceeaşi Editură, Bucureşti, 1952, p. 202-223.

Dumnezeu"[284]. *Etimologic* termenul vine din limba latină (*rogatio-onis*) şi este interesant de observat că primul sens al acestui substantiv este "propunere", al doilea "cerere", al treilea "întrebare"; iar la verb ("rogo-are"): 1. a întreba; 2. a cere...[285];

B. *Temeiuri scripturistice*. Modelul Suprem şi în privința rugăciunii ni-l dă Mântuitorul Iisus Hristos, Care S-a rugat îndeosebi în locuri retrase ("În zilele acelea, Iisus a ieşit la munte să Se roage şi a petrecut noaptea în rugăciune către Dumnezeu" - Luca 6, 12; a se vedea şi rugăciunea din grădina Ghetsimani, Luca 22, 41-42, precum şi alte momente), dar şi în locuri publice, ca de exemplu la învierea lui Lazăr (Ioan 11, 41-42). De asemenea, Mântuitorul a îndemnat la rugăciune: "Privegheați şi vă rugați, ca să nu intrați în ispită" (Matei 26, 41); i-a învățat pe ucenici "Tatăl nostru" (Matei 6, 9-13). Sfinții Apostoli au practicat rugăciunea şi au îndemnat la rugăciune, ca de exemplu la alegerea lui Matia (Fapte 1, 24); Sf. Ap. Petru, înainte de a o învia pe Tavita (Fapte 9, 40); iar Sf. Ap. Pavel îndeamnă stăruitor: "Rugați-vă neîncetat!" (I Tes. V, 17).

C. *Temeiurile Patristice* în favoarea rugăciunii sunt nenumărate. Prezentăm aici doar crâmpeie din marea de învățături cu privire la acest subiect: *Sf. Ciprian*: "Aceia pot dobândi ce cer de la Dumnezeu, pe care El îi vede că veghează la Rugăciune"[286]; *Sf. Macarie cel Mare*: "Lucrul cel mai de căpetenie este stăruința, la vreme, în rugăciune"[287]; *Sf. Ioan Gură de Aur:* "Oamenii se supără când sunt grămădiți de cereri. Dumnezeu însă iubeşte pe cel care stăruie..."[288]. Şi tot el zice: "Dacă voiți să aflați cunoştința voii lui Dumnezeu, dacă voiți să aflați esența

---

[284] *Cuvânt despre rugăciune*, 3, în Filocalia Românească 1, trad. de prot. D. STĂNILOAE, Sibiu 1947 (Ediția a II-a), p. 73. Tot Evagrie, în aceeaşi lucrare, spune: "Dacă eşti teolog roagă-te cu adevărat; şi dacă te rogi cu adevărat, eşti teolog!", *Ibidem*, *60*, p. 81.

[285] G. GUȚU, *Dicționar latin-român*, Editura Ştiințifică, Bucureşti, 1973, p. 482

[286] *Despre Rugăciunea Domnească*, 31.

[287] *Omilii,* III, 13.

[288] *Omilia XX, 5*.

înțelepciunii duhovnicești, aceasta se poate numai prin rugăciunea necurmată"[289]. *Evagrie Ponticul*: "Precum cel mai de preț dintre toate simțurile este vederea, așa cea mai dumnezeiască dintre toate virtuțile este rugăciunea"[290].

D. *Felurile rugăciunii*: a). După formă: lăuntrică și verbală; b). După subiect: personală și publică; c). D. p. v. al conținutului: de laudă, de mulțumire și de cerere. *De laudă:* - după ex. Mântuitorului: "Eu Te-am preaslăvit pe Tine pe pământ..." (Ioan 17, 4) și al Maicii Preacurate: "Mărește, suflete al meu, pe Domnul..." (Luca 1, 17); *de mulțumire:* - după îndemnul Sf. Ap. Pavel: "Neîncetat vă rugați! *Dați mulțumire pentru toate*, căci aceasta este voia lui Dumnezeu, întru Hristos Iisus, pentru voi" (I Tes. 5, 17-18); *de cerere:* - "Cereți și vi se va da!" - spune Mântuitorul (Matei 7, 7); "Toate câte veți cere în rugăciune, crezând, veți lua!" (Matei 21, 22).

E. *Însușirile (exigențele) rugăciunii*: să izvorască din inimă curată și să fie făcută cu atenție; să fie făcută cu dragoste față de Dumnezeu și de aproapele; să nu conțină cereri care să contravină moralei creștine și bunului simț; să fie numai pe linia voii lui Dumnezeu (de aceea se spune, cu toată dreptatea, că cea mai scurtă și mai înțeleaptă rugăciune este: "Doamne, facă-se voia Ta cu mine!").

F. *Foloasele rugăciunii*: comuniunea cu Dumnezeu și dobândirea asemănării cu El; luminarea minții, bucuria inimii, întărirea voinței. Iar Sfinții Părinți se întrec în a le descrie: *cheia vistieriei darurilor dumnezeiești* (Fer. Augustin), *cununa virtuților* (Sf. Maxim Mărturisitorul), *doctorie mântuitoare, împiedicând păcatele și vindecând nelegiuirile* (Sf. Ioan Gură de Aur), *leacul mâhnirii și urâtului* (Sf. Nil Sinaitul), *rodul bucuriei și al mulțumirii* (Evagrie Monahul) etc. etc.[291].

---

[289] *Omilia a II-a la Coloseni*.
[290] *Op. cit.*, 150, p. 93.
[291] Fragmente preluate de la N. MOLDOVEANU, *Comori dezgropate*, Editura "Casa școalelor", București, 1997.

O dată cu Sfinții Părinți, care mărturisesc despre foloasele duhovniceşti ale rugăciunii, medicii creştini susțin rolul terapeutic general al ei. Între aceştia, s-a remarcat în chip aparte dr. Alexis Carrel[292], îndeosebi prin "Eseul despre rugăciune". Mai întâi face o splendidă încercare de a o defini: "Rugăciunea este o tensiune a spiritului uman spre Creatorul imaterial al lumii. În general, *rugăciunea este un țipăt de durere, un strigăt de ajutor. Uneori, însă, rugăciunea devine contemplație senină a Principiului imanent şi transcendent al lucrurilor; un act de iubire şi de adorație față de Acela de la Care izvorăşte minunea vieții. De fapt*, *rugăciunea este un efort al omului de a comunica cu Ființa Nevăzută, cu Acela Care este Creatorul a tot ce există, cu Înțelepciunea supremă, Puterea şi Frumusețea Absolută..."* (subl. n.).

În legătură cu *foloasele rugăciunii*, Alexis Carrel spune: "Oamenii care se roagă în mod serios se caracterizează prin perseverență în împlinirea obligațiilor, printr-un simț al datoriei şi al răspunderii avansat, prin mai puține căderi şi păcate şi printr-o anumită bunătate față de ceilalți... Rugăciunea produce în suflet calm, linişte interioară, armonie între activitatea nervoasă şi cea morală, o putere mai mare de a suporta încercările vieții, sărăcia, boala, calomnia şi moartea. Echilibrul cauzat de rugăciune devine un puternic *ajutor terapeutic pentru omul bolnav*... Astfel, rugăciunea îi marchează pe credincioşii săi cu o caracteristică particulară: *castitate în privire, calm în atitudine, bucurie senină în expresie, curaj în conduită şi, când nevoia o cere, jertfa de sine a soldatului sau martirului...*"[293].

4. RECAPITULAREA: - încercați o definiție personală a rugăciunii;

---

[292] Alexis Carrel (1873-1944), chirurg şi fiziolog francez, autor al unor lucrări de prestigiu pentru care a primit premiul Nobel pentru medicină (1912). O dată cu lucrările de medicină, a scris şi cărți de spiritualitate, între care cea mai cunoscută este "Omul - ființă necunoscută" (L'homme cet inconue). După ce a vizitat locul de pelerinaj de la Lourdes, a devenit un creştin practicant, aşa explicându-se scrierea acestui eseu despre rugăciune.

[293] Fragmentele sunt preluate după textul publicat în magazinul "Reader's Digest", ian./ 1941;

- expuneți, pe scurt, un moment de trăire şi de împlinire a rugăciunii, din experiența duhovnicească personală.

5. **ASOCIEREA**: cu postul (Matei 17, 21) şi cu milostenia (Matei 12, 7);

6. **GENERALIZAREA**: *Rugăciunea este unirea omului cu Dumnezeu, întărirea păcii, mama lacrimilor, punte care trece peste ispite, scăpare de întristări, fărâmarea războaielor, lucrarea îngerilor, veselia viitoare, izvorul virtuții, cauza darurilor, propăşire tainică, dovada nădejdii, luminarea minții, secure pentru deznădejde, comoara celor ce iubesc tăcerea, slăbirea furiei, oglinda propăşirii, descoperirea stării, arătătorul viitorului, hrana sufletului, pecetea slavei* (Sf. Ioan Scărarul)[294].

7. **APLICAREA**: Să încercăm a răspunde la câteva întrebări: *Când ne rugăm? Unde? Cum? Pentru cine?* (şi altele asemenea, după caz).

*

[294] Apud N. MOLDOVEANU, *Op. cit.* , p. 474.

BIBLIOGRAFIE OBLIGATORIE PENTRU EXAMENE:

1. SEMESTRUL I:

- Teodor M. Popescu, ***Primii didascali creştini*** (instituirea, atribuţiile, calităţile, mărturii scripturistice şi patristice cu privire la slujirea lor, didascalii scriitori etc.).

- Clement Alexandrinul, ***Pedagogul*** (date generale despre autor şi lucrare, cu atenţie asupra elementelor cu impact în pedagogia actuală: a. *Portretul pedagogului ideal;* b. *Atitudinea faţă de bunurile materiale;* c. *Sfaturi morale pentru comportamentul creştin*);

- Sf. Chiril al Ierusalimului, ***Catehezele*** (date generale despre autor şi catehezele sale; cunoaşterea conţinutului "Procatehezei");

- Sf. Vasile cel Mare, ***Omilia către tineri*** (cunoaşterea conţinutului, cu atenţie specială asupra acelor sfaturi care corespund exigenţelor catehezei contemporane);

2. SEMESTRUL AL II - LEA:

- Sf. Ioan Gură de Aur, *Despre creşterea copiilor*, din vol. "Puţul şi împărţire de grâu", Bacău, 1995, p. 410-431 (*Anexă* a capitolului "Familia ca factor al educaţiei");

- Sf. Simeon Noul Teolog, *Cateheze. Scrieri II*, trad. diac. Ioan Ică jr., Edit. Deisis, Sibiu, 1999;

- Aurelia Marinescu, *Codul bunelor maniere*, Editura "Humanitas", Bucureşti, 1999 (ediţie revizuită), primele şase capitole: 1. *Introducere în bunele maniere;* 2. *Cum arată un om manierat;* 3. *Salutul;* 4. *Prezentarea;* 5. *Formule de adresare;* 6. *Arta conversaţiei şi comportamentul în societate* ;

- Preot Vasile Gordon, *Bibliografia Catehetică* (orientare generală).

BIBLIOGRAFIE ORIENTATIVĂ ***(Inclusiv pentru METODICA PREDĂRII RELIGIEI)***. Lucrările marcate cu * sunt obligatorii pentru examene.

1. *Manuale:*

Antonescu, G. G., *Din problemele pedagogiei moderne*, Bucureşti, 1924;

Idem, *Pedagogia Generală*, Bucureşti, 1930;

Idem, *Curs de pedagogie*, Bucureşti, 1925-1926;

Idem, *Istoria Pedagogiei*. *Doctrinele fundamentale ale pedagogiei moderne*, Bucureşti, 1939.

Bârsănescu, Şt. (coordonator), *Istoria pedagogiei*, Manual pentru liceele şi Institutele pedagogice, Bucureşti, 1969.

Bontaş, Ioan, *Pedagogie*. *Manual universitar de pedagogie*, Bucureşti, 1994.

Bulacu, pr. Mihail, *Pedagogia Creştină Ortodoxă*, Bucureşti, 1935.

Brânzeu, pr. Nicolae, *Semănătorul. I. Catehetica*, Lugoj, 1936.

Călugăr, pr. Dumitru, *Catehetica*, manual pentru Institutele Teologice, Bucureşti, 1976.

Colectiv, *Istoria învățământului din România de la origini până la 1821*, Bucureşti, 1983.

Colectiv, *Îndrumări metodologice pentru predarea religiei în şcoală*, Editura Institutului biblic şi de misiune al B.O.R., Bucureşti 1990.

Colectiv, *Didactica aplicată în învățământul religios* (Activitatea didactică a profesorului în afara orelor la clasă), Editura "Gheorghe Alexandru", Craiova, 2001.

Colomb, Joseph, *Le service de l'Evangile*, Manuel catéchétique (catolic), Vol. I şi II, 611 + 816 p., „Desclée" – Paris, 1968.

Cucoş, Constantin, Pedagogie, *Compendiu de studii pedagogice*, Iaşi, 1996, (pp. 160-175 : "Educația religioasă").

Golu P., Verza E., Zlate M., *Psihologia Copilului*, Manual pentru cl. a XI-a şcoli normale, Bucureşti, 1995.

Iancu, Stela, *Psihologia şcolarului* - "De ce merg unii elevi încruntați la şcoală?", Editura "Polirom", Ed. II-a, Iaşi, 2000.

Leavit, Guy P., *Predarea cu succes*, trad. Eleonor Daniel, „Societatea Misionară Română", 1985.

Mullinax, Marolen şi Marieta **Dinu**, *Manual de instruire Montessori*, Casa Speranța, Constanța, 1998.

Narly C., *Pedagogie generală*, Bucureşti, 1996 (ed. a II-a; ed. I = 1938).

Nicola, Ioan, Pedagogie, *Manual pentru şcolile post-liceale*, Bucureşti, 1994.

Oprescu, N., *Pedagogie* (vezi cap. "Educația moral-religioasă", p. 372-377), Bucureşti, 1996.

Petrescu, pr. Nicolae, *Catehetica*, Manual pentru Seminariile Teologice, Bucureşti, 1978.

Stanciu, I., Gh., *O istorie a pedagogiei universale şi româneşti,* Bucureşti, 1977.

Stefanelli, Juvenal, *Catehetica*, Cernăuți, 1904.

Idem, *Cateheze tratând învățături dogmatice şi morale al Bisericii drept-credincioase răsăritene*, Manual, Tom III, Sibiu, 1881.

Tarangul, Oreste*, Manual de catehizație pentru instrucția religioasă a adulților în duminici şi sărbători*, Arad, 1930.

2. *Colecții:*

Fer. Augustin, *De catechizandis rudibus*, MIGNE, P.L. XXXX, col. 309-348; (vezi şi *Oeuvres complètes de Saint Augustin*, text bilingv, Trad. par Peronne, Vincent & comp., Paris, 1869, Tom. XXI (*Sur la manière d'enseigner la doctrine chrétienne aux ignorants*), p. 394-443. Vezi trad. Rom. de George Bogdan Țâra, *Prima cateheză. Inițiere în viața creştină.* Ediție bilinvă, Polirom, Bucureşti, 2002;

Idem, *De magistro*, P.L. XXXII, col. 1193-1220; trad. rom. Eugen Munteanu, Institutul European, Iaşi, 1995 (ediție bilingvă).

* **Clement** Alexandrinul, *Pedagogul*, trad. pr. D. Fecioru, Bucureşti, 1982 (vol. 4 Colecția Părinți şi scriitori bisericeşti, prescurtat = P.S.B.).

* **Sf. Chiril al Ierusalimului**, *Catehezele*, trad. pr. D. Fecioru, Bucureşti, partea I, 1943, partea a II - a, 1945 (Colecția Izvoarele Ortodoxiei).

Sf. Grigorie de Nyssa, *Marele cuvânt catehetic*, trad. de T. Cristescu şi N. Barbu, Bucureşti, 1947; ediția a II-a = 1998 (edit. "Sofia").

* **Sf. Ioan Gură de Aur**, *Despre creşterea copiilor*, în vol. "Pușul şi împărțire de grâu", Bacău, 1995.

Idem, *Huit catécheses baptismales*, editate de Antoine Wenger, *Sources chrétiennes*, Paris, 1957, vol. 50, 284 p.

***Sf. Vasile cel Mare**, *Omilia către tineri*, trad. pr. D. Fecioru, Bucureşti, 1986 (vol. nr. 17 din colecţia P. S. B).

***Sf. Simeon Noul Teolog**, *Cateheze. Scrieri II*, trad. diac. Ioan Ică jr., Edit. Deisis, Sibiu, 1999; vezi şi traducerile din M.A., de acelaşi: Cateheza a II-a (*Spre Hristos pe calea poruncilor şi a fericirilor),* în M. A.(*Revista Teologică*, serie nouă), nr. 2/1991; a XVIII-a (*Despre alegerea şi virtuţile păstorului sufletesc*), M.A. 1/1990; a XXVII-a (*Despre necesitatea păzirii poruncilor*),în M.A. nr. 4/ 1990 ; a XXVIII-a (*Despre vederea luminii dumnezeieşti şi preoţie*), în M.A. nr. 5/ 1990.

3. ***Dicţionare:***

Colectiv de autori, *Dicţionar de pedagogie*, Edit. didactică şi pedagogică, Bucureşti, 1979.

Cristea, Sorin, *Dicţionar de pedagogie*, "Litera internaţional", Chişinău-Bucureşti, 2000.

Horst Schaub şi **Karl G. Zenke**, *Dicţionar de pedagogie*, trad. Rodica Neculau, Polirom, Bucureşti, 2001.

Păcurariu, pr. Mircea, *Dicţionarul teologilor români*, Bucureşti, 1996.

Sorescu, pr.V., *Figuri, evenimente, şi locuri biblice* (dicţionar pentru predarea religiei în şcoală), Bucureşti, 1995.

4. ***Cărţi, studii, articole:***

Antonescu, G.G., *Educația morală şi religioasă în şcoala românească*, Bucureşti, 1937.

Antonesei, Liviu, *Paideia. Fundamentele culturale ale educației*, Iaşi, 1996.

Badea, Elena, *Caracterizarea dinamică a copilului şi adolescentului de la 3 la 17/18 ani, cu aplicație la fişa şcolară*, Edit. Tehnică, Bucureşti, 1997.

Balan, Bogdan & colectiv, *Psihopedagogie pentru examenele de definitivare şi grad*, Polirom, Iaşi, 1998.

Balca, Nicolae, *Importanța catehetică a Sfintei Liturghii*, în B.O.R., 1-2/ 1958;

Idem, *Caracteristici esențiale ale sufletului creştinului autentic*, S.T. 9-10/1954;

Idem, *Etapele psihologice ale mărturisirii*, S.T. 1-2/ 1955.

Basarab, Neagoe, *Învățăturile lui... către fiul său Teodosie*, Versiune originală, (transcriere, traducere în limba română şi studiu introductiv de prof. dr. G. Mihăilă), Bucureşti, 1996.

Băbuş, arhim., Grigore, *Opera catehetică a Sf. Chiril al Ierusalimului şi actualitatea ei*, în “ Ortodoxia ", nr. 3/1986.

Băncilă, Vasile, *Inițierea religioasă a copilului*, Bucureşti, 1996 (ed. *Anastasia*);

Idem, *Duhul Sărbătorii* (în special cap. " Pedagogia sărbătorii "), Bucureşti, 1996.

Bârsănescu, Şt., *Învățământul oral prin predică, cel dintâi sistem de învățământ de durată la români*, în "Pagini nescrise din istoria culturii româneşti", Edit. Academiei, Bucureşti, 1971;

Idem, *Pedagogia şi didactica*, Craiova, 1944.

Belu, pr. Dumitru, *Preocupări şi studii de Pastorală, Omiletică şi Catehetică*,

în S.T. 5-6/1968.
Bodnariu, protos., Gheorghe, *Misiunea Bisericii în şcoală*, Bucureşti, 1994, 82 p.
Branişte, pr, Ene, *Explicarea Sfintei Liturghii după Nicolae Cabasila*, (**Teză de doctorat**), Bucureşti, 1943;
Idem, *Însemnătatea Sf. Liturghii pentru viața creştină*. Material cultic şi omiletic pentru explicarea Sfintei Liturghii, G.B. nr. 1-3 / 1951;
Idem, *Explicarea botezului în catehezele baptismale ale Sf. Ioan Gură de Aur*, în S.T. nr.7-8 / 1970;
Idem, *Explicarea Sf. Taine de inițiere* (Botez, Mirungere, Euharistie) în literatura creştină, Bucureşti, 1990, 179 p;
Idem (împreună cu prof. Ecaterina Branişte), *Noțiuni de istoria sfântă a Vechiului şi Noului Testament pentru uzul orelor de catehizare a copiilor*, "Credința noastră", Bucureşti, 1991;
Bulacu, pr. Mihail, *Studiu introductiv în catehetica ortodoxă* (**Teză de doctorat**), Oradea, 1928;
Idem, *Şcoala exegetică biblică din Antiohia*, Bucureşti, 1931;
Idem, *Spiritul catehezei patristice în şcoala românească*, Bucureşti, 1937;
Idem, *Noblețea educației creştine după Sfântul Ioan Hrisostom*, Bucureşti, 1940;
Idem, *Conştiința creştină după Catehezele Sf. Chiril arhiepiscopul Ierusalimului. Studii de Catehetică*, Bucureşti, 1941;
Idem, *Cateheza ortodoxă*, G. B. nr. 1-2/1949;
Idem, *Principiile catehezei şi personalitatea catehetului*, S. T., 7-8/1949;
Idem, *Probleme de pedagogie catehetică*, S. T. , 3-6 / 1950;
Idem, *Liturghia catehumenilor şi credincioşilor şi cateheza în Biserica primară a Ierusalimului*, "Ortodoxia", 4/1980.
Calciu, pr. Gheorghe, *Şapte cuvinte către tineri*, Bucureşti, 1996.

Călugăr, pr. Dumitru, *Treptele formale şi învăţământul religios*, Sibiu, 1938.
Idem*, Caracterul religios-moral creştin* (**Teză de doctorat**), Sibiu, 1955;
Idem, *Metode şi forme pentru prezentarea învăţăturii creştine ortodoxe*, M.A., 1-3/1972;
Idem, *Principii fundamentale ale învăţământului religios*, în M.A. nr. 9-10/1975;
Idem, *Rolul cazaniilor în formarea vieţii religioase şi morale*, MB, 4-6/1978;
Idem, *Hristos în şcoală.* Manualul catehetului ortodox pentru şcoala primară, vol. I, Sibiu, 1934; vol. II, Sibiu, 1937;
Idem, *Şapte cărţi de religie,* Edit. Episcopiei Romanului şi Huşilor, Bacău, 1990.
Cerghit, Ion, *Metode de învăţământ*, ediţia a III-a, Editura Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1997.
Coman, Episcop, Vasile, *Religie şi caracter* (Contribuţii la cunoaşterea şi predarea religiei în perioada adolescenţei), Oradea, 1992.
Comenius, J., Amos, *Didactica Magna*. Trad., note şi comentarii de Iosif Antohi, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1970;
Idem, *Pampaedia*, EDP, Bucureşti, 1977;
Idem, *Texte alese*, EDP, Bucureşti, 1958;
Idem, *Arta didactică*. Trad. din latină de David Popescu, EDP, Bucureşti, 1975.
Comşa, ep. dr., Grigorie, *Tineretul României*, Arad, 1934.
Cornițescu, pr. Constantin, *Sf. Grigorie de Nazianz despre familia sa*, S.T. 5-6/1964.
Cosma, pr. Sorin, *Cuvinte ale dreptei credinţe* (Cateheze), Arad, 1992.
Costache, pr. Doru, *Rolul familiei în educaţiei copiilor*, în „Ortodoxia”, 3-4/2002, p. 128-139.
Coué, Emile, *Stăpânirea de sine*, Bucureşti, f. a., 96 p.

Cristescu, pr. Grigorie, *Predică şi cateheză*, Sibiu, 1929.

Cucoş, C - tin, *Pedagogie şi Axiologie*, Bucureşti, 1995;

Idem, *Educaţia religioasă, conţinut şi forme de realizare*, Bucureşti, 1996;

Idem, *Educaţia religioasă.* Repere teoretice şi metodice, Edit. "Polirom", Iaşi, 1999;

Idem (coordonator), *Psihopedagogie*, pentru examenele de definitivare şi de grade didactice, Edit. "Polirom", Iaşi, 1998, 317 p.

Danciu, Ana, *Metodica predării religiei în şcolile primare, gimnazii şi licee*, Editura "Anastasia", Bucureşti, 1999, 261 p.

Diaconu, pr. Adrian, *Cateheza în activitatea pastoral-misionară a preotului*, S.T. 3/1989.

Dumitru, pr. Valeriu, *Vasile Băncilă şi educaţia religioasă*, Edit. Thalia, Bucureşti, 2002;

Familia creştină azi (elab. de un colectiv de profesori de la Facultatea de Teologie din Iaşi), Editura "Trinitas", Iaşi, 1995, 203 p.

Fecioru, pr. Dumitru, *Ideile pedagogice ale Sf. Ioan Gură de Aur*, Bucureşti, 1937;

Idem, *Pedagogia nouă şi pedagogia creştină,* Bucureşti, 1946.

Felea, pr. Ilarion, *Religia culturii*, Arad, 1994 (ediţia a II-a); în special cap. 10 : *Religia şi sistemele de educaţie*, p. 246-257;

Foerster, F. W., *Şcoala şi caracterul*, trad. Şt. Constantinescu, Bucureşti, f.a.;

Idem, *Cartea vieţii. O carte pentru băieţi şi fete*, trad. N. Pandelea, f. a., Bucureşti;

Idem, *Învăţământul religios şi învăţământul moral*, trad. I. Negioţă, Chişinău, 1933;

Fossion, André, *Manuel de catéchese pour jeunes et adultes*, Desclee, Paris, 1985.

Galeriu, pr. Constantin, *Catedra de omiletică - catehetică cu noţiuni de*

Pedagogie, în S.T. 7-10 /1981;
Idem*, Mântuitorul Iisus Hristos, Învățătorul nostru suprem*, Ortodoxia, nr. 1/1983;
Idem, *Revelația şi educația*, în "Ortodoxia", nr. 3-4 / 1993;
Idem, *Ora de religie în trecut şi astăzi,* în "Altarul Banatului", 4-6/1995.
Idem, *Rugăciunea „Tatăl nostru”* (tâlcuiri), Harisma, 2002.
Găvănescul, Ion, *Pedagogie Generală*, Bucureşti, 1923.
Ghibu, Onisifor, *Din istoria literaturii didactice româneşti: I. Bucoavnele; II. Abecedarele; III. Cărțile de cetire din Transilvania*, Bucureşti, 1916;
Idem, *Pentru o pedagogie românească*. Antologie. Bucureşti, 1977.
Gordon, pr. Vasile, *Rolul catehetic- misionar al ierurgiilor*, în S.T. nr. 5 / 1986;
Idem, *Religia în şcoală. Câteva repere bibliografice*, S.T. nr. 1-2/1997;
Idem, *Activitatea omiletică, catehetică şi pedagogică a pr. prof. dr. Mihail Bulacu. Pomenire la 100 de ani de la naştere,* B.O.R. 1-6/1998;
Idem, *Învățământul religios românesc la cumpăna dintre milenii. Scurt excurs istorico-pedagogic*, "Ortodoxia", 3-4/2000;
Idem, *Mijloace practice de catehizare în Biserică,* în "Glasul Adevărului" - Episcopia Buzăului / iulie-sept. 2000;
Idem, *Factorii esențiali ai educației religioase*, "Glasul Bisericii", nr. 5-8 / 2001;
Idem, *Religia în şcoală. Evaluare şi perspective*, în "Anuarul Facultății de Teologie Bucureşti", 2001-2002;
Idem, *Catehetica* - curs pentru anul al III-lea de studii, Teologie Pastorală, dactil., Bucureşti, 2001 (140 p.);
Idem, *Ghid bibliografic pentru Catehetică şi Omiletică*, în „Glasul Bisericii”, nr. 9-12/2002, p. 87-112 ;
Idem, *Importanța principiilor didactice în catehizare,* "Ortodoxia", nr. 1-2/2002, p. 41-52;

Grigoraş, pr. C-tin*, Fericitul Augustin şi locul lui în pedagogia creştină*,
MMS nr. 8-10/1992;

Idem, *Treptele herbartiene şi învăţământul religios*, în M.M.S. - 1-3/1993;

Idem*,"...Mergând, învăţaţi toate neamurile!..."* - Bazele hristologice, apostolice şi patristice ale Cateheticii şi Omileticii, Edit. Trinitas, Iaşi, 2000;

Idem, *"...Propovăduiţi Evanghelia la toată făptura!..."* - Omiletică şi Catehetică specială, Edit. Trinitas, Iaşi, 2000.

Ionescu, pr. Marin, *Inima e cârmaciul minţii. Catehetica zilelor noastre*,
Bucureşti, 1927;

Idem, *Colectare de material omiletic şi catehetic*, Bucureşti, f.a. (297 p.).

Iorga, Nicolae, *Istoria învăţământului românesc*, Bucureşti, 1928.

Învăţătura de credinţă creştină ortodoxă, Editura Institutului Biblic şi de Misiune Ortodoxă, Bucureşti, 1952.

Irineu, ep. de Ecaterinburg şi Irbiţk, *Mamă, ai grijă!* Călăuziri pentru creşterea şi educarea ortodoxă a copiilor; trad. din l. greacă de diac. drd. Nicuşor Morlova, Editura Buna-Vestire, Bacău, 2001 (95 p.);

Idem, *Educaţia religioasă*. Învăţături pentru copii şi tineri, Trad. Diana Potlog, Editura Sophia, Bucureşti, 2002.

Ispir, Vasile, *Principiile educaţiei creştine*, în B.O.R. nr. 1-3 / 1946.

Ivan, pr. dr. Ilie, *Îndrumător catehetic*, Editura "Conphis", Rm. Vâlcea, 2001.

Jurcă, pr. Eugen, *Experienţa duhovnicească şi cultivarea puterilor sufleteşti. Contribuţii de metodologie şi pedagogie creştină*, Edit. Marineasa, Timişoara, 2001.

Leonte, Letiţia, *Ucenicul lui Hristos*, Îndrumări metodologice pentru predarea religiei în şcoli, Edit. "Crater", Bucureşti, 1998, 144 p.

Kant, Immanuel, *Tratat de pedagogie. Religia în limitele raţiunii*, Iaşi, 1992.

Magdalena, Maica, *Sfaturi pentru o educație ortodoxă a copiilor de azi,* cu traducerea românească a cuvântului Sf. Ioan Gură de Aur "Despre educația copiilor", Editura "Deisis", Sibiu, 2000.
Marian, prof., Rodica, *Profesorul de religie în şcoală,* Edit. "Pelerinul român", Oradea, 1997.
***Marinescu**, Aurelia - Anastasia*, Codul bunelor maniere astăzi*, Editura "Humanitas", Bucureşti, 1999 (ediție revăzută şi adăugită).
Mehedinți, Simion*, Poporul (Cuvinte către studenți*), Bucureşti, 1921;
Idem, *Altă creştere. Şcoala Muncii*, Bucureşti, 1929 (ed. a II-a);
Idem, *Apropierea de Iisus prin Biserica noastră, prin alegerea educatorilor*, Bucureşti, 1935;
Idem, *Scrieri despre educație şi învățământ. Antologie*. Editura Academiei, Bucureşti, 1992;
Idem, *Creştinismul românesc*, Bucureşti, 1995 (Edit. Anastasia).
Metodica predării religiei (colectiv de autori), Editura "Gheorghe Alexandru"- Craiova, 2000
Micle, Ierom., Veniamin, *Inițieri catehetice*, Mt. Bistrița (Oltenia), 1993.
Miroiu, Adrian (coord.) & co, *Învățământul românesc azi.* Studiu de diagnoză, *"Polirom"* – Iaşi, 1998.
Moldovan, pr. Ilie, *Teologia Sf. Duh după catehezele Sf. Simion Noul Teolog*, în S.T. 7-8 / 1967;
Idem, *Iubirea*, *Taina căsătoriei. Teologia iubirii* (vol. I) şi *Adevărul şi frumusețea căsătoriei. Teologia iubirii* (vol. II), Alba Iulia, 1996;
Mureşan, Pavel, *Învățarea eficientă şi rapidă*, Ed. "Ceres ", Bucureşti, 1990.
Necula, pr. Nicolae, *Tradiție şi înnoire în slujirea liturgică*, Galați, vol. I -1996; vol. II - 2001 (*material pentru cateheze liturgice*).
Nisipeanu, I.*, Religia pentru copii. Studiu metodologic, teoretic şi practic, în*

spiritul şcoalei active, Bucureşti, 1922.

Idem (colab. cu T. Geantă), *Pentru educația estetică a copilului*. Metodologia dexterităților în spiritul şcoalei active, Edit. Cultura Românească, Bucureşti, f. a.

Paulescu, dr., N.C., *Instincte, patimi, conflicte*, Bucureşti, 1995 (Ed. Anastasia).

Păcurariu, pr. Mircea, *Două sute de ani de învățământ teologic la Sibiu*, *1786-1986*, Sibiu, 1987;

Idem, *Istoria învățământului teologic în Biserica Ortodoxă Română*, BOR, 9-10/1981.

Pernoud, Laurence (colab. cu Agnes Grison *) Cum îmi cresc copilul* (în original *: J'eleve mon enfant*, Paris, 1994, premiată de Academia franceză de medicină), trad. de Doina Brindu, Bucureşti, 1994.

Pestalozzi, J. H., *Texte alese*, Bucureşti, 1965.

Petre, pr. Teodor, *Păcate şi virtuți*, (Culegere de cateheze), Valea Plopului, 1994.

Plămădeală, mitrop., Antonie, *Dascăli de cuget şi simțire românească*, Bucureşti, 1981.

Popescu, Anastasia (Mama Sica), *Cum să-i învățăm pe copii religia*, Editura Anastasia, Bucureşti, 1996 (Îndreptar realizat împreună cu Răzvan Bucuroiu).

*** Popescu**, M. Teodor, *Primii didascali creştini*, în S.T. nr. 2/ 1932;

Idem, *Biserica şi cultura*, Bucureşti, 1996.

Popescu, Ion, M. Năstase şi E. Popescu, *Metodica predării religiei,* f. edit., Bucureşti, 1997.

Popescu, Aurel + colectiv, *Proiectarea pedagogică a învățării religiei în şcoală*, Edit. Aramis, Bucureşti, 2002.

Postelnicu, Constantin, *Fundamente ale didacticii şcolare*, Edit. Aramis, Bucureşti, 2000.

Procopovici, pr. Petre, *Împărtăşania şi Spovedania în slujba educării tineretului şcolar*, Rm. Vâlcii, 1945.

Radu, Nicolae (& colectiv), *Psihologia educației*, Edit. Fundației România de mâine, Bucureşti, 2001.

Răducă, pr. Vasile, *Rolul formativ al religiei,* în S.T. nr. 1-3 / 1994;

Idem, *Actul catehetic: cateheza şi acțiunile sale*, S.T., nr. 3-4/ 1997;

Idem, *Curs de Catehetică*, ms. dactil., Bucureşti, 1996.

Rădulescu, prof., Mihai, *Cartea creştinului începător*, Bucureşti, 1996.

Răduț, pr. Ion, *Valoarea catehetică a muzicii în cultul ortodox*, M.O. 5-6/1975.

Religia în şcoală (*Minifilocalie pentru viață*), Ep. Dunării de Jos, Galați, 1996, 47 p.

Remete, pr. George, *Dogmatica Ortodoxă*, Manual pentru Seminariile Teologice, Edit. Episcopiei Ortodoxe Alba-Iulia, 1996.

Sârbu, pr. Ilie, *Catehizarea copiilor şi tineretului, obiectiv prioritar al Bisericii*, în "Altarul Banatului ", nr. 5-6 / 1990.

Smiles, S., *Ajută-te singur (Self-help*), sau *Caracter, purtare şi stăruință, ilustrate cu ajutorul biografiilor*, trad. de Al. Lascarov-Moldovanu, ed. a III-a, f. a., Bucureşti, 291 p.

Stănculescu, prof., Nela, *Educația religioasă în concepția lui Jan Amos Komensky - părintele pedagogiei moderne*, G.B. 1-4 / 1996.

Şebu, pr. Sebastian (& Monica şi Dorin **Opriş)**, *Metodica predării religiei*, Alba Iulia, 2000.

Şendroiu, Rodica, *Metode şi procedee de predare a religiei în şcoală*, Bucureşti, 1997.

Şerbănescu, pr. Nicolae, *Facultatea de Teologie a Universității din Bucureşti. O sută de ani de la înființare. Scurte date despre învățământul teologic superior din*

Principatele Române în prima parte a secolului al XIX-lea (până la 1864), BOR, 9-10/1981.

Terchilă, pr. Nicolae, *Psihologia contemporană şi învățământul religios*, (**teză de doctorat**), Sibiu, 1935.

Tilea, pr. Gh. T., *Probleme fundamentale în opera moral-socială a Sf. Ioan Gură de Aur: III. Familia creştină*, Bucureşti, 1947.

Vasilescu, diac. prof., Emilian, *Probleme de psihologie religioasă şi filosofie morală,* Ediția a II-a, Bucureşti, 1941.

Vintilescu, pr. Petre, *Spovedania şi duhovnicia*, Bucureşti, 1939 (ed. a II-a, 1995);

Idem, *Funcțiunea catehetică a Sfintei Liturghii*, S.T. nr. 1-2 / 1949, p. 17-33.

Ziglar, Zig, *Putem creşte copii buni într-o lume negativă!*, (în original, *Raising positive kids in a negative world*), trad. Irina-Margareta Nistor, Editura "Curtea Veche", Bucureşti, 2000.

Wackenheim, Charles, *La Catéchèse*, Col. „Que sais-je?”, Paris, 1983.

C U P R I N S